F. Kafka

DEĞİŞİM

Türkçesi: Kâmuran Şipal

CEM YAYINEVİ DÜNYA KLASİKLERİ

cem yayınevi

KAFKA DİZİSİ

DEĞİŞİM
Franz Kafka
Türkçesi: Kâmuran Şipal
5. Basım: Mart 2000
Dizgi: Cem Yayınevi
ISBN 975-406-312-5
Baskı: Umut Matbaacılık (0212) 637 09 34
Cem Yayınevi: Küçükparmakkapı İpek Sokağı No: 11
80060 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (0212) 293 41 70 Faks: 244 15 33

FRANZ KAFKA

Değişim

Türkçesi:
Kâmuran Şipal
(Çevirisi gözden geçirilmiş 5. basım)

cem yayınevi

DEĞİŞİM

I

Bir sabah tedirgin düşlerden uyanan Gregor Samsa, devcileyin bir böceğe dönüşmüş buldu kendini. Bir zırh gibi sertleşmiş sırtının üzerinde yatıyor, başını biraz kaldırınca yay biçiminde katı bölmelere ayrılıp bir kümbet yapmış kahverengi karnını görüyordu; bu karnın tepesinde yorgan, her an kayıp tümüyle yere düşmeye hazır, ancak zar zor tutunabilmekteydi. Vücudunun kalan bölümüne oranla acınacak kadar cılız bir sürü bacakçık, ne yapacaklarını şaşırmış, gözlerinin önünde aralıksız çakıp sönüyordu.

«Bana da ne oldu böyle?» diye düşündü Gregor Samsa. Hayır! Düş falan değildi. Odası, biraz fazla küçük olmakla beraber tastamam bir insan odasıydı ve enikonu aşinası bulunduğu dört duvar arasında sessiz sakin duruyordu. Ambalajlarından çıkarılmış kumaş örneklerinden bir koleksiyonun yayıldığı masanın üzerine – Samsa bir firmanın pazarlamacılığını yapıyordu – kısa süre önce resimli bir dergiden kesip altın yaldızlı şirin bir çerçeveye geçirdiği bir resim asılmıştı. Başında kürk şapka, boynunda yılan biçimindeki uzun kürk atkıyla dimdik oturmuş bir kadın, kollarının dirsekten aşağı bölümlerinin içinde kaybolduğu ağır bir manşonu yukarı kaldırarak seyircilere doğru uzatmıştı resimde.

Gregor'un gözü pencereye kaydı; havanın kapalı olduğunu anlayınca – çünkü denizlik üzerine düşen yağmur tanelerinin tıpırtısı işitiliyordu – enikonu bir hüzün çöktü içine. En iyisi biraz daha uyuyup bütün bu sersemce düşünceleri unutmak, diye geçirdi içinden. Ancak, hiç de gerçekleşecek gibi değildi bu; çünkü sağına yatmaya alışmıştı, oysa şimdiki durumunda sağ tarafına bir türlü dönemiyordu. İstediği kadar güçlü bir hamleyle kendini o tarafa atsın, her defasında sallanıp sallanıp yine arka üstü düşüyordu. Belki yüz kez denedi, havada debelenen bacaklarını görmemek için gözlerini yumdu; ama sonunda böğrüne şimdiye dek asla duymadığı hafif ve künt bir ağrının saplandığını hissedip vazgeçti.

'Hay Allah!' diye düşündü. 'Ne zahmetli bir meslek seçmişim kendime. Gün yok ki, yolda olmayayım. Burada, firmadaki asıl işler, gezilerde katlandığım kadar telaş ve tedirginlikle dolu değil. Üstelik bu baş belası yolculuklar; aktarma trenlerini kaçırmamak için çektiğim sıkıntılar, rasgele yenen berbat yemekler, boyuna değişik insanlarla düşüp kalkmalar, asla bir süreklilik, asla bir içtenlik kazanamayan ilişkiler. Şeytan görsün hepsinin yüzünü!' Ansızın yukarıda, karın bölgesinde hafif bir kaşıntı duydu; başını daha iyi kaldırıp bakmak için, sırtüstü yavaş yavaş karyolanın ayağına yaklaştı. Kaşınan yeri gördü derken; baştan aşağı küçük ve beyaz noktacıklarla örtülmüştü. Noktacıkların ne olabileceği konusunda karara varamadı, bir ayağıyla sözkonusu yeri yoklamak istedi, ama hemen yine vazgeçti; çünkü daha ayağını dokundurur dokundurmaz, bütün vücudunu bir ürperti kaplamıştı.

Sırtüstü kayarak eski durumunu aldı. 'Sabah erkenden bu yataktan kalkmalar yok mu', diye düşündü, 'adamı büsbütün serseme çeviriyor. İnsan dediğin uykusunu alacak. Başka pazarlamacılar bir haremdeki kadınlar gibi yaşıyor

tıpkı. Örneğin, müşterilerden aldığım siparişleri firmaya iletmek için, kaldığım otele öğle öncesi bir ara döneyim desem, bu beyleri henüz kahvaltı masasının başında görürüm. Ama sen gel de, bizim patronun karşısında böyle davran; hemen kapı dışarı edilirsin. Ama kimbilir, belki kapı dışarı edilmek benim için hepsinden hayırlısı olurdu. Hani anne ve babam olmasa, çoktan bırakmaz değildim bu işi. Patronun önüne geçip dikilir, ne düşündüğümü bütün açıklığıyla yüzüne karşı söylerdim. Diyeceklerimi işitmeye görsün, kesinlikle düşüp kalırdı yere. Sonra masasının üzerine o ne acayip oturuş öyle, yanında çalıştırdığı kişilerle o ne yüksekten konuşma! Üstelik kulakları ağır işittiğinden, konuştuğu kimse hemen burnunun ucuna kadar kendisine sokulmak zorunda. Ancak yine de umudumu büsbütün yitirmiş değilim. Anne ve babamın firmaya borcunu bir yol ödeyecek parayı biriktirdim mi – ki bu da beş, altı yıl sürer daha –, aklımdan geçirdiğim şeyi kesinlikle gerçekleştireceğim. O zaman görsünlerdi bakalım! Ama yataktan çıkmam gerekiyor şimdi, trenim beşte kalkıyor.'

Komedinin üzerinde tik tak edip duran saate bir göz attı. 'Hay Allah!' diye geçirdi içinden. Saat altı buçuktu ve göstergeler habire ilerleyip durmaktaydı. Hatta altı buçuk da geride kalmıştı şimdi, nerdeyse yediye çeyrek vardı. Yoksa çalmamış mıydı saat? Dörtte çalması için saatin gereği gibi kurulduğu yataktan görülebiliyordu ve çaldığına da hiç kuşku yoktu. İyi ama, odadaki bütün eşyayı zangır zangır titreten zil sesini işitmeyerek uyuyakalmış olabilir miydi? Doğru, rahat bir uyku uyuduğu söylenemezdi; ancak rahatsızlığı kadar deliksiz bir uyku uyumuştu anlaşılan. Peki, şimdi ne yapacaktı? Bir sonraki tren saat yedideydi ve bu trene yetişmek istiyorsa iki ayağının bir pabuca girmesi gerekiyordu. Üstelik kumaş örnekleri henüz ambalajlarına yerleştirilmemişti; ayrıca bir kırıklık, bir

halsizlik vardı üzerinde. Hem trene yetişse bile, patronun paylayıcı sözlerini işitmekten kaçınılacak gibi değildi; çünkü mağazadaki yardımcı kuşkusuz beş treninde kendisini beklemiş, gelmediğini görerek durumu çoktan patrona rapor etmişti. Patronun, zekâ denen şeyden nasibini almamış kişiliksiz bir uşağıydı adam. Peki, hastalandığını haber verse? Ama bu da alabildiğine tatsız bir şeydi, kuşku uyandırmaktan öte bir işe yaramayacaktı; çünkü Gregor beş yıldır firmada çalışıyordu ve bu beş yıl içinde bir kez olsun hastalanmamıştı. Kuşkusuz, patron hemen sigorta doktorunu yanına alıp gelecek, anne ve babasına oğulları Gregor'un tembelliğinden yakınacak, bütün karşı görüş ve itirazları, daha ağızdan çıkar çıkmaz doktoru tanık gösterip geri çevirecekti. Öyle ya, sigorta doktoru için insanların hepsi sapasağlamdı, işten kaçarlardı yalnız. Ama şimdi Gregor'un durumunda böyle düşünmekte pek de haksız mıydı doktor? Gerçekten Gregor, uzun bir uykunun ardından başındaki doğrusu nedensiz sersemlik bir yana, kendini pek iyi, hatta enikonu acıkmış hissediyordu.

Bütün bunları alabildiğine bir çabuklukla kafasından geçirir, ancak doğrulup kalkmaya da bir türlü karar veremezken – tam bu sırada yediye çeyrek kalayı vurmaya başlamıştı saat –, yatağının başucundaki kapının kollanarak tıklatıldığını işitti. «Gregor!» dedi bir ses. Annesiydi. «Saat, yediye çeyrek var. Hani bu sabah yola çıkmıyor muydun?» Annesinin yumuşak sesi. Gregor, cevap verip de kendi sesini işitince irkildi birden; hiç kuşkusuz eski sesiydi; ama şimdi buna aşağılardan gelip yukarlara çıkması bir türlü önlenemeyen ıslığa benzer acınacak bir ses karışıyor, konuşulan sözleri ancak ilk anda açık seçik bırakıp yankılanmaya başlar başlamaz bunları öylesine bozuyordu ki, işittiklerinin doğruluğuna insan inanamıyordu. Aslında Gregor uzun boylu cevap verecek, her şeyi açıklayacaktı; ama bu durum karşısında: «Evet, evet, te-

şekkür ederim anne, şimdi kalkıyorum!» demekle yetindi. Kapı ahşap olduğu için sesindeki değişiklik dışardan galiba farkedilmemişti, çünkü bu sözler üzerine yatışan annesi ayaklarını sürüyerek uzaklaştı. Aradaki kısa konuşma, Gregor'un sanıldığı gibi işe gitmediğine ve henüz evde bulunduğuna öbür aile bireylerinin dikkatini çekmişti. Hafiften, ama yumrukla kapıya vurmaya başladı babası: «Gregor! Gregor!» diye seslendi. «Bir şey mi var, Gregor?» Ve az sonra babasının uyarıcı sesini daha bir pes perdeden tekrar duydu: «Gregor! Gregor!» Öteki kapıdansa kızkardeşinin usulcacık: «Gregor?» diye sızlandığını işitti. «Rahatsız mısın yoksa, Gregor? Bir şeye ihtiyacın var mı?» Her iki kapıya birden: «Hemen şimdi geliyorum», diye seslendi Gregor ve sözcükleri enikonu bir titizlikle söyleyip, aralarına uzun süreli boşluklar yerleştirerek sesindeki tuhaflığı örtbas etmeye çalıştı. Bunun üzerine gerçekten kahvaltısının başına döndü babası; ama kızkardeşi fısıltıyla konuşmasını sürdürdü: «Gregor! Aç kapıyı, ne olursun, Gregor!» Ancak, kapıyı açmayı aklının ucundan geçirdiği yoktu Gregor'un; tersine, bunca gezilerde alıştığı tedbirli davranışından, evde bulunduğu zaman bile geceleyin bütün kapıları kilitlemeksizin rahat etmeyişinden ötürü kutladı kendini.

Niyeti ilkin hiç istifini bozmadan serinkanlılıkla yataktan kalkıp giyinmek, kahvaltı yapmak, ancak ondan sonra ilerisini düşünmekti; yatakta düşünüp durmaların kendisini makul bir sonuca ulaştırmayacağını kuşkusuz biliyordu. Şimdiye dek yatakta yatarken sık sık vücudunda herhangi bir nedenin, belki de yatışındaki bir anormalliğin yol açtığı hafif bir sızı hissettiğini, ama bu sızının yataktan kalktığında kuruntudan başka şey olmadığının açığa çıktığını anımsadı. Acaba bugünkü kuruntusu nasıl yavaş yavaş silinip gidecekti, merakla beklemeye koyuldu. Sesindeki değişikliğe fena bir üşütmenin, yani pazarlamacılarda gö-

rülen bir meslek hastalığının ön belirtisinden başka gözle bakılamayacağından en ufak kuşkusu yoktu. Yorganı üzerinden sıyırıp atmakta hiç güçlük çekmedi; ciğerlerini biraz havayla şişirmek bunun için elvermiş, yorgan kendiliğinden yere düşmüştü. Ama sonrası kolay değildi, geniş bedenli biri oluşu işi daha da zorlaştırıyordu. Doğrulup kalkabilmesi için eller ve kollar gerekliydi; oysa Gregor'da bir sürü bacakçık vardı yalnız ve bu bacakçıklar durmadan birbirinden değişik devinimlerde bulunuyor, bir türlü denetim altında tutulamıyordu. Gregor içlerinden birini bükeyim dese, hemen bu bacak yine kurtulup gergin durum alıyor, sözkonusu bacağa istediği devinimi yaptırsa, ötekilerin hepsi ağrı veren alabildiğine bir telaşla adeta başıboş çalışmaya koyuluyordu. Kendi kendine: «Bir kez şu yatakta gereksiz yere yatıp kalmaktan kurtarmalıyım kendimi!» diye söylendi.

İlkin vücudunun alt bölümüyle yataktan çıkmayı düşündü; ama kendisinin henüz gözüyle görüp, en ufak bir bilgi edinemediği bu alt bölümün fazla hantal olduğunu anladı; işte öylesine yavaştı devinimleri. Sonunda, nerdeyse çılgına dönmüş, bütün gücünü toparlayıp hiçbir şeye aldırmayarak kendini ileriye itti; ancak yönünü doğru dürüst belirleyemediğinden, karyolanın ayaklarına şiddetle çarptı gövdesi; duyduğu müthiş acıyla o anda özellikle bu alt bölümün belki de bedeninin en nazik yeri olduğunu anladı.

Bu yüzden, ilkin vücudunun üst bölümüyle yataktan çıkmayı denemek istedi, kollayıp gözeterek başını yatağın kenarına doğru döndürdü, kolayca da başardı bunu; genişlik ve ağırlığına karşın, vücudu sonunda başın dönüşünü izledi. Ama başını yatağın dışına alıp boşlukta tutar tutmaz, böyle bir yol izleyerek ilerlemekten korktu; çünkü kendisini nihayet bu durumda yere bıraktı mı, kafası-

nın yaralanmaması için adeta bir mucize gerekliydi. Oysa şimdi her zamankinden çok aklının başında bulunacağı zamandı; dolayısıyla, en iyisi yine yatakta kalmaktı.

Ama onca zahmetten sonra eskisi gibi yine ahlayıp oflayarak yatakta yatıp bacakçıklarının belki eskisinden de fena birbirleriyle boğuştuğunu görünce ve bu keyfî davranışları düzene sokmak için aklına bir çare de gelmeyince, yatakta asla kalamayacağını, yataktan kurtulmak için en ufak bir umut bile bulunsa, bu umut uğrunda her şeyi feda etmesinin en uygun davranış olacağını geçirdi içinden. Beri yandan, elden geldiği kadar serinkanlı düşünüp taşınmaları, umutsuzlukla verilecek kararlara yeğlemek gerektiğini zaman zaman aklına getirmeyi unutmuyordu. Böylesi anlar pek büyük bir dikkatle pencereye dikiyordu gözlerini; ancak, dar sokağın karşı yakasını da bürüyen sisin görünümü, insana pek güven ve neşe sağlayacak gibi değildi. Saatin yeniden vurması üzerine: 'Yedi oldu!' diye söylendi kendi kendine. «Saat yedi oldu, hâlâ bu yoğun sis kalkmadı.» Sanki tam bir sessizlik başgösterirse gerçek ve normal durum yeniden dönüp gelecekmiş gibi bir umuda kapılarak, kısa bir süre nefes almasını yavaşlatıp kımıldamadan yattı.

Ama sonra: 'Saat yediyi çeyrek geçeyi vurmadan, her ne pahasına olursa olsun yataktan çıkmalıyım tamamen', diye düşündü. 'Zaten o zamana kadar beni sormak üzere firmadan biri gelecektir, çünkü yediden önce açılır mağaza.' Bunun üzerine vücudunu boylu boyunca ve vücudunun her bir yerini aynı ölçüde yataktan aşağı sarkıtmaya çalıştı. Kendini yataktan aşağı bıraktı mı, yere düşerken iyice havaya kaldıracağı başı belki bundan hiç zarar görmeyecekti; sırtı sertleşmişe benziyordu; düşmeden dolayı herhalde incinmezdi. Onu en çok kaygılandıran, sözkonusu davranışın ister istemez yol açacağı büyük gü-

rültüydü ve gürültü bakarsın bütün kapıların ardında korku değilse bile tasa uyandıracaktı. Ama böyle bir şeyin de göze alınması gerekiyordu.

Gregor, vücudunun bir yarısını yataktan dışarı sarkıtmıştı ki – başvurduğu yeni çare kendini zora koşan bir girişimden çok bir oyundu, bütün yapılması gereken, hamleler halinde yataktan aşağı sarkmaktı –, yardımına bir koşan olsa bu işin ne kadar kolaylaşacağını düşündü. Güçlü kuvvetli iki kişi – babasıyla hizmetçi geldi aklına – tamamen yeterdi; bunların bütün yapacağı, kollarını bombeli sırtının altına sokarak kendisini yataktan sıyırıp almak, sonra sözkonusu yükle yere eğilerek onun döşeme üzerinde yüzüstü dönmesini dikkat ve sabırla beklemekti. Döşeme üzerinde inşallah bir anlam kazanırdı bacakçıkları. Kapılar kilitli olmasa bile, gerçekten bağırıp yardım istemesi doğru muydu? Bunu düşünür düşünmez, tüm çaresizliğine karşın gülümsemeden duramadı. O anda yataktan sarkmasını gittikçe artırmış, dengesini güç koruyabilecek duruma gelmişti, artık hiç vakit geçirmeden kesinlikle karar vermesi gerekiyordu; çünkü daire kapısının zili çaldığında, yediyi on geçeyi gösteriyordu saat. Gregor: 'Mağazadan biri geldi muhakkak!' diye söylendi kendi kendine ve adeta donup kaldı; ama bacakçıkları boşlukta inadına daha hızlı devinmeye başlamıştı. Bir an için her şey sessizliğe gömüldü. Nasılsa saçma bir umuda kapılarak: 'Açmayacaklardır kapıyı', diye geçirdi içinden. Ama derken, tabii her zamanki gibi, hizmetçi sert adımlarla yürüyüp kapıyı açtı. Gregor daha «Günaydın!» sözcüğünü işitir işitmez, gelenin kim olduğunu anladı. Müdür Bey'in kendisiydi. Ne diye sanki işe en ufak bir gecikmede insanın hakkında hemen en kötü kuşkuların beslendiği bir firmada çalışmaya mahkûm edilmişti! Firmada çalışanların hepsinin de hiç ayrıcasız kalpazan kişiler mi olması gerekiyordu? Bunların arasında şöyle birkaç sabah saatini

bile firma yararına geçirmese vicdan azabından deliye dönüp, adeta bir daha yataktan çıkamayacak duruma düşen sadık ve işine bağlı kimseler yok muydu? Aslında böyle bir şey gereksizdi ya, diyelim bir soruşturmada bulunulacaktı, çıraklardan biri yollanıp bu iş ona yaptırılamaz mıydı sanki? İlle Müdür Bey'in kendisi mi çıkıp gelmeli, hiçbir günahı olmayan aile bireylerine kuşku uyandırıcı bu geç kalma işiyle ilgili soruşturmanın ancak Müdür Bey'in zekâsına havale edilebilecek kadar önemli olduğu mu gösterilmeliydi? Gregor, doğru dürüst bir karara varmaktan çok, ilgili düşüncelerin yol açtığı telaşla bütün gücünü toparlayıp yataktan dışarı attı kendini. Yüksek perdeden pat diye bir ses duyuldu. Ama buna gerçek anlamda bir gürültü denemezdi. Düşmenin yol açtığı sesi, halı biraz yumuşatmıştı; sonra, sırtının da sandığından esnek olduğunu gördü Gregor, bu yüzden düşüşü pek dikkati çekmeyen bir ses çıkarmıştı. Ne var ki, yeteri kadar kollayamadığı başı yere vurmuştu, öfke ve acıyla kafasını çevirip halıya sürtmeye başladı.

Müdür Bey'in soldaki yan odadan: «İçerde bir şey düştü», dediğini işitti; günün birinde Müdür Bey'in başına da, bugün kendisininkine benzer bir olay gelemez mi sanki, diye geçirdi içinden. Doğrusu böyle bir şeyin olabileceğini kabul etmek gerekiyordu. Ama Gregor'un içinden geçirdiği soruya kabaca cevap verir gibi, o anda bitişik odada Müdür Bey birkaç sert adım atarak rugan çizmelerini gıcırdattı. Sağdaki bitişik odadan ise kızkardeşinin fısıldadığı duyuldu: «Gregor! Müdür Bey geldi.» – «Biliyorum», diye cevapladı Gregor; ancak, kızkardeşinin işitebileceği kadar da sesini yükseltmeyi göze alamamıştı.

O anda: «Gregor!» diye babası seslendi soldaki bitişik odadan. «Müdür Bey geldi, Gregor! Senin sabah treniyle neden yola çıkmadığını soruyor. Ne cevap vereceğimizi

bilemiyoruz. Hem Müdür Bey bizzat seninle konuşmak istiyor. Aç kapıyı lütfen! Müdür Bey, odadaki dağınıklığı hoş göreceklerdir sanırım.» Bu konuşma arasında: «Hayırlı sabahlar, Bay Samsa!» diye nazik seslendi Müdür Bey. Annesi: «Gregor rahatsız galiba», dedi. Babası, hâlâ kapıda konuşup duruyordu. «Rahatsız Gregor», diye ekledi annesi. «Inanın bana Müdür Bey. Yoksa hiç treni kaçırır mıydı! Aklı hep işinde çünkü. Akşamları asla sokağa çıkmıyor, bu yüzden nerdeyse kızdığım bile oluyor kendisine. Şimdi ise sekiz gündür burada; ama her akşam evde kalıp hiçbir yere gitmedi. Masanın başında bizimle oturup sessiz sedasız gazetesini okuyor ya da tren tarifelerini inceliyor. Biraz oyalanmak istedi mi kıl testereyi alıyor eline, çalışmaya koyuluyor. Örneğin, iki, üç gecelik bir çalışmayla küçük bir resimlik oyup çıkardı tahtadan. Hoş bir şey hani, görseniz şaşarsınız. İçerde asılı duruyor. Kapıyı açsın, hemen görürsünüz. Şunu da söyleyeyim ki, sizin burada bulunmanızdan mutluluk duyuyorum, Müdür Bey. Biz yalnız olsak, Gregor'a açtıramazdık kapıyı. Öyle inatçıdır ki! Sabahleyin kendisi hayır falan dedi ama, yine de rahatsız olduğu belli.» Bu anda Gregor, usulcacık ve düşünceli: «Şimdi geliyorum!» diye seslendi odadan; ama dışardaki konuşmanın tek kelimesini bile kaçırmamak için yerinden kımıldamadı. Müdür Bey'in annesine: «Oğlunuzun bu davranışını açıklayacak başka neden de bulamıyorum zaten hanımefendi!» dediğini işitti. «Öyle ciddi bir şey olmasa bari. Öte yandan, biz iş adamları, maalesef mi diyeceksiniz artık, Allaha şükür mü, hafif rahatsızlıkları çok vakit işimizi düşünerek düpedüz yadsımak zorundayız.» Babası sabırsızlanmıştı, yeniden kapıya vurarak: «Ne diyorsun, Gregor? Müdür Bey içeri girebilir mi artık?» diye sordu. Ama Gregor: «Hayır!» diye cevapladı. Soldaki bitişik odada tatsız bir sessizlik başgöstermişti, sağdaki bitişik odada ise kızkardeşi hıçkırarak ağlıyordu.

Ne diye kızkardeşi ötekilerin yanına gitmiyordu sanki? Galiba uykudan yeni kalkmış, giyinmeye hemen hiç vakit bulamamıştı. Peki, ne diye ağlıyordu acaba? Kendisi yataktan kalkarak, Müdür Bey'in odaya girmesine izin vermediğinden mi? Yoksa firmadaki işini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu da, işini kaybedince, patronun eski alacak hesaplarıyla anne ve babasının yakasına yeniden yapışacağından korkuyordu, onun için mi? Ama bunlar şimdilik yersiz tasalardan öte bir şey değildi; Gregor henüz buradaydı ve ailesini bırakıp gitmeyi aklının ucundan geçirdiği yoktu. Şu anda halının üzerinde yatıyordu gerçi ve ne durumda olduğunu bilen biri, kendisinden Müdür Bey'i odaya koyvermesini gerçekten istemeye kalkmazdı. Sonradan uygun bir mazeretle kolay açıklanabilecek böyle bir kabalıktan ötürü de çalıştığı yerden hemen kapıdışarı edilemezdi. Gregor'a öyle geliyordu ki, onu ağlayıp sızlamalar ve ikna yollu sözlerle rahatsız edeceklerine, kendi haline bırakmaları çok daha uygundu. Ama işte ne durumda bulunduğuna ilişkin kesin bir şey bilmemeleri, evdekileri böyle davranmaya zorluyor ve davranışlarını bağışlatıyordu.

Bu anda: «Bay Samsa!» diye bağırdı Müdür Bey sesini yükselterek. «Ne oldu, ne var? Odanıza kapanmışsınız, evet veya hayır'dan başka bir cevap çıkmıyor ağzınızdan. Anne ve babanızı yok yere büyük üzüntülere sokuyor, ayrıca, hani söz arasında söylüyorum, işinizi doğrusu görülmedik biçimde savsaklıyorsunuz. Şu an, anne ve babanızla patronunuz adına konuşuyor ve sizden hemen bana kesin bir açıklamada bulunmanızı önemle rica ediyorum. Hayret doğrusu, hayret! Ben sizi sakin, aklı başında biri bilirdim; oysa şimdi kendinizi durup dururken acayip kaprislere kaptırmış görünüyorsunuz. Patron bu sabah bana, işinize böyle geç kalmanızın nedeni sayılabilecek kimi şeyler çıtlatmadı değil; bu yakında size verilmiş alacakları

tahsil yetkisiyle ilgili şeyler hani. Ama ben Allah için böyle bir nedenin sözü edilemeyeceği konusunda nerdeyse şerefim üzerine temin ettim kendisini. Ancak, şimdi bu akıl almaz inatçılığınızı görünce, sizi en ufak şekilde savunmak için hiçbir istek duymuyorum. Hem firmadaki yeriniz de öyle pek sağlam sayılmaz. Başlangıçta niyetim sizinle yalnız konuşmak, bunları başka kimse işitmeden size söylemekti. Ne var ki, burada bana boş yere zaman harcattığınızı görünce, neden söyleyeceklerimi sayın anne ve babanız da işitmesin, anlamıyorum. Diyeceğim, son zamanlardaki çalışmanız hiç de memnunluk verici değildi. Doğru; pek verimli çalışmalar için elverişli denebilmekten uzak bir sezondu; ancak hiç iş yapılamayacak kadar da kötü bir sezon yoktur Bay Samsa ve olamaz.» Gregor, aklı başından giderek ve telaşından her şeyi unutarak: «Ama Müdür Bey!» diye cevapladı içerden. «Şimdi açıyorum kapıyı. Hafif bir rahatsızlık, o kadar; bir baş dönmesi yataktan kalkmamı engelledi. Şu an henüz yataktayım, ama eski zindeliğime büsbütün yine kavuşmuş hissediyorum kendimi. İşte çıkıyorum yataktan. Birazcık daha sabrediverseniz! Düşündüğüm kadar kolay gerçekleşmeyecek yataktan çıkmam. Ama artık kendimi iyileşmiş hissediyorum. Nasıl da öyle durup dururken insanın üzerine çullanıyor şu hastalık! Dün akşam hiçbir şeyim yoktu; annem ve babam da biliyor ya; ama hayır, dün akşam da üzerimde hafif bir kırıklık hissetmiştim. Halimden de anlaşılıyordu. Ne diye durumu firmaya haber vermedim bilmem. Ama insan hastalığını evde kalmaksızın da atlatabileceğine inanıyor hep. Müdür Bey, anne ve babamı üzmeyin ne olur? Bana yönelttiğiniz suçlamalar için bir neden yok çunkü: sonra, bu konuda şimdiye dek kimse bana bir şey söylemedi. Sanırım, yolladığım son sipariş listelerini görmemiş olacaksınız. Hem saat sekiz treniyle de yola çıkacağım; birkaç saatlik dinlenme iyi geldi. Burada

boşuna vaktinizi kaybetmeyin, Müdür Bey. Birazdan kendim mağazaya geleceğim. Lütfen bunu patrona bildirip, saygılarımı iletin kendisine.»

Gregor bütün bunları çabuk çabuk, ne konuştuğunu pek bilmeksizin söylerken, herhalde daha önce yatakta edindiği beceri sayesinde güçlük çekmeden sandığa yaklaşmış ve ona tutunarak doğrulmuştu. Gerçekten kapıyı açacak, gerçekten ortada gözüküp Müdür Bey'le konuşacaktı. Şimdi odadan çıkmasını isteyip duranların, kendisini görünce ne diyeceklerini çok merak ediyordu. Baktı ki korkudan donakaldılar, o zaman artık sorumluluk diye bir şey tanımayacak ve içi rahatlayacaktı. Ama her şeyi serinkanlı karşıladılar mı, kendisi de telaşa kapılmak için bundan böyle ortada bir neden görmeyecek ve elini çabuk tuttu mu saat sekiz trenine yetişebilecekti. İlkin birkaç kez sandığın cilalı pürüzsüz yüzeyinden gerisin geri kaydı aşağı, ama son bir davranışında dimdik doğruldu. Ne denli kıvrandırıcı olursa olsun, karnındaki ağrıları artık umursadığı yoktu. Derken oracıktaki bir sandalyenin arkalığına attı kendini, bacaklarıyla sandalyenin kenarlarına sımsıkı yapıştı. Bu yoldan, vücudu üzerindeki denetimi de ele geçirmişti; hiç sesini çıkarmadan bekledi, çünkü Müdür Bey'in sözlerini bundan böyle işitebiliyordu.

Anne ve babasına: «Bir tek kelime anladınız mı konuştuklarından?» diye sorduğunu işitti Müdür Bey'in. «Bizi aptal yerine koymuyordur sanırım?» – «Daha neler!» diye cevapladı annesi yüksek sesle; ağlamaya başlamıştı. «Belki de ağır hasta yatıyor. Gregor, biz de ona eziyet edip duruyoruz.» Sonra: «Grete! Grete!» diye seslendi annesi. Karşıdan: «Efendim anne!» dediği duyuldu kızkardeşinin. Gregor'un odasının aracılığıyla birbirleriyle haberleşiyorlardı. «Hemen doktora koş Grete! Gregor hasta! Çabuk bir doktor alıp gel! Az önce nasıl konuştuğunu duymadın

mı?» Annesinin bağırarak konuşmasıyla kıyaslanırsa dikkati çekecek kadar alçak perdeden: «Bir hayvan sesinden kalır yeri yoktu», dedi Müdür Bey. Derken babası, ellerini çırparak holden mutfağa doğru: «Anna! Anna!» diye bağırdı. «Durma koş, bir çilingir getir!» Hemen iki kız, etekliklerini hışırdatarak holden seğirtip geçtiler – kızkardeşi nasıl da giyinebilmişti o kadar çabuk – ve hızla kapıyı açıp çıktılar. Kapının arkalarından kapandığını bildiren bir ses işitilmedi; galiba kapı, büyük bir felâkete uğramış evlerdeki gibi açık bırakılmıştı.

Ama Gregor hayli yatışmıştı. Hani sesi, belki kulağı alıştığından, kendisine yeterince açık seçik, hatta eskisinden de açık seçik gelmesine karşın, yine de anlaşılamıyordu konuştukları. Ancak, şimdi, dışardakiler kendisinde anormal bir durumun varlığına inanıyor, ona yardıma hazır bulunuyorlardı. Bu yolda ilk önlemler alınırken açığa vurulan umut ve güven rahatlattı Gregor'u. Kendini yine insan toplumu içerisine kabul edilmiş görüyordu ve doğrusu aralarında ayrım yapmaksızın gerek doktor, gerek çilingirden olağanüstü ve şaşırtıcı başarılar beklemeye başladı. Kesin önem taşıyan konuşmalarda bulunmasının zamanı yaklaşıyordu. Bu konuşmalar için sesine elden geldiği kadar netlik kazandırmak üzere bir iki öksürdü, ama bunu pek kısık sesle yapmaya çalıştı; çünkü bakarsın öksürüğünün sesi de insan öksürüğünden başka türlü çıkabilirdi. Ancak, bu konuda kendisi artık bir yargıya varmaktan çekiniyordu.

Bitişik odayı tam bir sessizlik kaplamıştı. Belki de anne ve babası Müdür Bey'le masada oturmuş, fısıldaşıp duruyor, belki de hepsi birden kapıya yaslanmış, içeriye kulak kabartıyorlardı.

Gregor, sandalyeyle kendini yavaş yavaş ileriye doğru itti; derken sandalyeden elini çekerek kapıya doğru atıldı, ka-

pıya tutunup doğruldu – bacakçıklarının tabanlarında bir yapışkanlık vardı –, bir an dinlendi burada. Sonra kilit içinde sokulu anahtarı ağzıyla çevirmeye uğraştı. Ne yazık ki doğru dürüst dişleri yoktu anlaşılan, anahtarı neyle tutacaktı? Ama çeneleri pek güçlüydü ve çenelerinin yardımıyla anahtarı gerçekten yerinden oynattı; bu arada bir yeri incinmişti mutlaka, çünkü ağzından kahverengi bir sıvı anahtar üzerine akıp oradan da yere damlamaya başladı. Bitişik odadan: «Işitiyor musunuz? Anahtarı çevirmeye uğraşıyor», dedi Müdür Bey. Bu söz, Gregor'u enikonu yüreklendirdi. Ama hepsi bağırmalıydı ona. Anne ve babası, hepsi: «Ha gayret, Gregor!» diye bağırmalıydı: «Sakın koyverme! Yükten kilide, Gregor!» Gösterdiği çabaları evdekilerin merakla izlediği düşüncesiyle bütün gücünü toplayarak çılgın gibi anahtarı ısırdı. Anahtar döndükçe, o da kilidin çevresinde dolanıp duruyordu. Artık kendisini ayakta tutan ağzıydı yalnız, gerektiğinde anahtara asılıyor ya da vücudunun tüm ağırlığıyla onu aşağı bastırıyordu. Nihayet çat diye açılan kilidin tiz sesine uykusundan uyandı adeta, rahat bir nefes aldı. «Çilingirsiz başardım işte!» diye söylendi kendi kendine ve kapıyı iyice açmak için başını kola dayadı.

Kapıyı bu tarzda açmak zorunda kalışı, kapının iyice açılmasına karşın Gregor'un henüz ortada görünmemesine yol açmıştı. Tam salona ayak atacakken pat diye sırtüstü yıkılmamak istiyorsa, kapı kanatlarından birinin çevresini pek büyük bir dikkatle usulcacık dolanması gerekiyordu. Kendisi henüz bu zor işle uğraşıp, başka şeye aldıracak vakit bulamazken, Müdür Bey'in birden yüksek sesle: «Oh!» diye bir ses çıkardığını işitti; ses, tıpkı bir rüzgâr uğultusunu andırıyordu. Az sonra da Müdür Bey'in kendisini gördü Gregor. Kapıya oradakilerin hepsinden yakın bulunan Müdür Bey elini açık ağzına bastırmış, sanki gö-

rünmeyen, ama habire üzerine gelen bir güç karşısında yavaş yavaş gerilere çekiliyordu.

Müdür Bey'in odada bulunmasına aldırmayan annesi, geceden kalma dağınık ve dimdik saçlarla oracıkta dikiliyordu; Gregor'u görünce, ilkin ellerini kenetleyerek babasına baktı, sonra Gregor'a doğru iki adım atarak, giysisinin çepçevre açılıp yayılan etekleriyle yere yıkıldı; yüzü göğsüne düşmüş, adeta bütünüyle ortadan silinip kaybolmuştu. Babası, halinde düşmanca bir ifade, yumruğunu sıktı; Gregor'u gerisin geri sürüp odasından içeri tıkmak ister gibiydi; bir ara güvensiz gözlerle çevresine bakındı, ardından elleriyle gözlerini kapayıp güçlü göğsü sarsıla sarsıla ağlamaya koyuldu.

Bu durumda, salona girmeye kalkmadı Gregor, kapı kanatlarından sımsıkı sürmelenmiş olanına içerden yaslandı; öyle ki ancak yarı vücudu görülebiliyor, bu vücut üzerinde seçilen yana eğik başıyla odadakilere çıldır çıldır bakıyordu. Bu arada ortalık iyiden iyiye aydınlanmış, yolun karşı yakasında uzayıp giden başı sonu bellisiz gri siyah binanın bir bölümü – bir hastaneydi burası –, cephe kısmını katı bir biçimde oyup geçen düzenli pencereleriyle açığa çıkmıştı. Hâlâ dinmemişti yağmur, ama tek tek görülebilen ve adeta tek tek yukardan aşağı fırlatılan iri damlalar halinde yağıyordu şimdi. Masanın üzerini tabak fincan gibi şeyler doldurmuştu; çünkü babası için kahvaltı günün en önemli yemeğiydi ve bu yemeği bir yandan çeşitli gazeteleri okuyarak saatlerce sürdürürdü. Tam karşı duvarda, Gregor'un askerlik döneminden kalma bir resim asılıydı ve resimde Gregor eli meçinde, tasa ve kaygılardan uzak gülümseyen, duruşu ve üniformasına karşı herkesi saygıya davet eden bir teğmen olarak görülüyordu. Holün kapısı açılmıştı; daire kapısı da açık bu

lunduğundan, aşağı inen merdivenin baş tarafı seçilebilmekteydi.

«Evet!» dedi Gregor; evde serinkanlılığını yitirmeyen tek kişi kuşkusuz kendisiydi, bunu biliyordu. «Şimdi giyiniyorum. Koleksiyonu toparlayıp yola çıkacağım hemen. Yola çıkmama izin, izin verecek misiniz? Evet, Müdür Bey! Görüyorsunuz dikkafalı değilim; çalışmaktan zevk duyarım. Şu geziler zahmetli bir iş, ama onlarsız da yaşayamam doğrusu. Peki ama, nereye gidiyorsunuz Müdür Bey? Firmaya mı? Firmaya, öyle mi? Burada geçenleri olduğu gibi rapor edecek misiniz? Hani bir an oluyor, insan çalışacak gücü bulamıyor kendinde. Ama böylesi anlar, geçmişte yapılan işleri anımsamak ve ileride, engel ortadan kalktıktan sonra daha büyük bir şevk ve gayretle işe sarılmayı düşünmek için biçilmiş kaftandır. Nihayet Sayın Patron'a çok şey borçluyum, siz de pek iyi biliyorsunuz bunu. Öte yandan, anne ve babamla kızkardeşimin geçim yükü de benim omuzlarımda. Şu anda durumum nazik, ama bu durumdan yine kendimi sıyırıp kurtaracağım. Güç bir iş, bari siz daha da güçleştirmeyin. Mağazada benim tarafımı tutun. Pazarlamacıları sevmezler, biliyorum. Tonla para kazanır, gel keyfim gel yaşarlar diye düşünürler. Bu önyargıyı daha bir dikkatle gözden geçirmek için, öyle zorlayıcı bir neden de çıkmaz insanın karşısına. Ama siz Müdür Bey, siz öbür personelden daha derli toplu görebilirsiniz durumu. Hani tamamen söz aramızda, Sayın Patron'un kendisinden bile daha derli toplu görebilirsiniz. Çünkü Patron bir iş adamı olduğundan, vereceği yargılarda kolay etki altında kalıp hizmetinde çalıştırdığı bir memurun aleyhinde bir tavır takınabilir örneğin. Siz de çok iyi biliyorsunuz ki, yılın hemen bütününü mağaza dışında geçiren bir pazarlamacı dedikodulara, raslantılara ve nedensiz şikâyetlere kolayca kurban gidebilir, bunlara karşı asla savunamaz kendini, çünkü çokluk bunlardan haberi

olmaz; olsa da, ancak bir geziyi bitkin sona erdirip firmaya döndüğü ve nedenleri artık bir türlü kestirilemeyen kötü sonuçların etkilerini öz varlığı üzerinde hissettiği zaman olur. Müdür Bey, gitmeyin böyle rica ederim. Bana birazcık hak verdiğinizi gösteren bir tek söz söyleyin hiç değilse.»

Ama Müdür Bey daha Gregor'un ilk sözleri üzerine arkasına dönmüştü, yalnızca titreyen omuzları üzerinden dudaklarını iyice aralayarak Gregor'a bakıyordu; Gregor konuşurken bir an bile boş durmamış, ondan gözünü ayırmaksızın kapıya doğru sokulmuş, ama salondan çıkmasını önleyen gizli bir yasak varmış gibi bunu pek ağırdan yapmıştı. Derken hole geldi; ayağını birden salondan çekip alışına bakılırsa, öyle sanılabilirdi ki, sanki ateş üzerine basmıştı. Ama holde sağ elini uzatabildiği kadar ileriye, merdivene doğru uzattı; orada kendisini tanrısal bir kurtuluş bekliyordu adeta. Gregor, mağazadaki konumunun iyice sarsılmasını istemiyorsa, Müdür Bey'in böyle bir ruh durumu içinde çekip gitmesine asla izin vermemesi gerektiğini seziyordu. Anne ve babası bu gibi şeyleri doğru dürüst kavrayabilecek yetenekten yoksundu; bunca yıl içinde firmadaki işini Gregor'un ömür boyu elinde tutacağı kanısını edinmiş ve şu anda kendilerini üzüntüye öylesine kaptırmışlardı ki, birazcık olsun ileriyi görecek durumda değillerdi.

Müdür Bey'in alıkonulması, yatıştırılması, ikna edilmesi ve nihayet gönlünün kazanılması gerekiyor, Gregor'la ailesinin geleceği buna bakıyordu. Keşke kızkardeşi şimdi salonda bulunsaydı! Zeki bir kızdı hani; daha Gregor sırtüstü rahat rahat yatarken o ağlamıştı. Ve Müdür Bey'in, bu kadınlara düşkün adamın kızkardeşine karşı dayanamayıp onun dediğini yapacağı kuşkusuzdu. Şimdi kızkardeşi olsa dairenin kapısını kapar ve holde konuşacağı sözlerle Müdür Bey'i korkularından kurtarırdı. Gelgelelim

kızkardeşi evde değildi, dolayısıyla Gregor'un kendisi harekete geçmek zorundaydı. Şu anda üstesinden gelebileceği devinimlerin neler olduğunu henüz bilmiyordu; bunu umursamaksızın, ayrıca demin konuştuklarının yine yanlış anlaşılabileceğini, belki de yanlış anlaşıldığını düşünmeksizin kapı kanadından ayrıldı; aradaki boşluktan vücudunu ite kaka geçirmeye çalıştı. O sırada sofanın korkuluğuna iki eliyle gülünç denecek biçimde yapışan Müdür Bey'in yanına gidecekti. Ama hemen tutunacak bir yer arayarak, ufak bir çığlıkla bir sürü bacakçığın üzerine yığılıp kaldı. O saat, bu sabah ilk kez vücudunda bir rahatlık duydu; bacakçıkları sağlam bir zemine kavuşmuştu. Bacakçıklarına tamamen söz geçirebildiğini görerek sevindi; hatta istediği yere kendisini taşıyıp götürmek için çaba bile harcıyorlardı. Artık tüm rahatsızlığının sona ermek üzere olduğuna inanmaya başladı, Gregor. Başka türlü hareket edemediğinden sağa sola sallanıyor, annesine hiç de uzak bulunmayan bir yerde, tam onun karşısında döşeme üzerinde yatıyordu ki, tamamen kendi içine gömülmüşe benzeyen annesi birden fırlayıp kalktı ayağa, kollarını iyice ileriye uzatıp parmaklarını gererek: «İmdat! Aman Yarabbi! İmdat!» diye bağırmaya koyuldu. Gregor'u daha iyi görmek ister gibi başını yana eğmişti; ama derken, buna karşıt bir davranışla geri geri seğirtmek gibi bir saçmalığa kalkıştı; arkasında kurulu kahvaltı masasının bulunduğunu unutmuştu; masanın yanına gelir gelmez, adeta dalgınlığından hemen üzerine oturuverdi; yanıbaşında devrilen kocaman kahvedenlikten kahvenin sel gibi aktığını farketmemişe benziyordu.

Gregor, annesine bakarak: «Anne! Anne!» diye seslendi usulca, Müdür Bey bir an için tamamen aklından çıkmıştı; ama akan kahveyi görünce çenleriyle birkaç kez boşluğa doğru hamle yapmadan duramadı. Bunun üzerine yeniden bağırmaya başladı annesi; masayı bırakıp kaçtı, karşı-

dan seğirtip gelen babasının kollarına bıraktı kendini. Ama Gregor'un o anda anne ve babasına ayıracak vakti yoktu; merdivenden inmeye koyulan Müdür Bey, çenesini korkuluğun üzerine dayayarak son bir kez dönüp arkasına baktı. Müdür Bey'e yetişmek isteyen Gregor, ileriye atıldı hemen. Müdür Bey anlaşılan bir şeyler sezinlemiş olacaktı, birkaç basamağı birden inmeye başladı. «Vay canına!» diye haykırdı evden çıkıp gitmek üzereyken ve ses bütün merdivenlerde çınladı. Ne yazık ki, Müdür Bey'in gidişi şimdiye dek serinkanlılığını pek yitirmemiş babasını da hayli şaşırtmışa benziyordu; çünkü Müdür Bey'in arkasından koşması ya da hiç değilse Gregor'u onun peşine düşmekten alıkoymaması gerekirken, sağ eliyle Müdür Bey'in şapka ve pardösüsüyle bir sandalyenin üzerinde bıraktığı bastonunu kapıp sol eliyle masadan büyük bir gazete aldı, ayaklarını yere vurup baston ve gazeteyi havada sallayarak Gregor'u odasından içeri tıkmaya çalıştı. Gregor'un yalvarıp yakarmalarının hiçbiri para etmedi ve hiçbiri de anlaşılmadı. Gregor başını istediği kadar süklüm püklüm döndürsün, babası ayaklarıyla giderek daha hoyrat yeri dövüyordu. Karşıda annesi serin havaya aldırmayarak bir pencere açıp dışarı sarktı, pencereden hayli ilerde tuttuğu yüzünü ellerine gömdü. Bunun sonucu olarak sokakla merdiven arasında güçlü bir hava akımı başgösterdi, perdeler uçuşmaya başladı, masanın üzerindeki gazeteler hışırdayıp gazete yapraklarından kimisi esintiyle yerde sürüklenmeye koyuldu. Babası aman vermeksizin Gregor'u sıkıştırıyor, bu arada vahşi bir insan gibi sesler çıkarıyordu. Ne var ki, geri geri gitme konusunda Gregor'un hiç egzersizi yoktu ve gerçekten pek yavaş yürüyordu bu iş. Gregor bir arkasına dönebilse, o saat odasında alabilirdi soluğu; ama fazla zaman isteyen dönme girişimiyle babasını sabırsızlandırmaktan çekiniyordu; üstelik her an babasının elindeki bastondan sırtına ya da başına

öldürücü bir darbenin inmesi işten değildi. Ancak, sonunda Gregor için başka yapacak şey kalmadı; çünkü geri geri giderken gidiş yönünü bile koruyamadığını dehşetle farketmişti. Dolayısıyla, bir yandan göz ucuyla sürekli babasına bakarak elden geldiğince hızlı, ama gerçekte pek yavaş, dönme eylemine girişti. Herhalde babası iyi niyetini sezmişti ki, dönüş sırasında Gregor'a ilişmedi, tersine bastonunun ucuyla uzaktan onun bu girişimini yönetmeye çalıştı. Ne olurdu sanki, babası ağzından o katlanılmaz ıslıklı sesleri çıkarmasaydı! Bu sesler, Gregor'un aklını başından alıyordu. Nerdeyse tamamen arkasına dönmüştü ki, kulakları boyuna ıslık seslerinde, şaşırarak yine biraz gerisin geri çarketti. Ama sonunda çok şükür başıyla kapının önüne geldi, gövdesinin kapıdan kolay geçemeyecek kadar geniş olduğunu gördü. İçinde bulunduğu ruh durumundan ötürü, kapının öbür kanadını da açıp Gregor'a geçebileceği gibi bir yer sağlamayı hiç düşünmedi babası; aklına taktığı tek şey varsa, Gregor'u bir an önce odasına tıkmaktı. Gregor'un doğrulup kalkarak, kapıdan geçmek için gerekli uzun boylu hazırlıklara girişmesine de asla izin verecek gibi görünmüyor, kendine özgü bir takım sesler çıkararak, sanki önünde hiçbir engel yokmuşcasına onu ileri doğru sürüp götürmeye uğraşıyordu; Gregor'un peşinden gelen ses, bundan böyle hiç de bir tek babanın sesi gibi çıkmamaktaydı. Ve gerçekten, işin şakaya gelir yanı kalmamıştı artık. Gregor, ne olursa olsun, ıkına sıkına kapıdan geçmeye çalıştı, yere sürtünmekten böğürlerinden biri baştan aşağı yara bere içinde kalmıştı, beyaz kapıda iğrenç lekeler bırakıyordu. Olduğu yere çivilenip kalan Gregor bazen tek başına kıpırdayacak gücü bulamıyor, bir tarafındaki bacakçıklar boşlukta habire çırpınırken, yere bastırılmış öbür taraftakiler sızlayıp duruyordu. Ansızın babası arkadan, Gregor'u gerçekten esenliğe kavuşturan bir tekme savurdu. Bunun üze-

rine havada uçtu Gregor; orası burası şiddetle kanayarak soluğu odanın hayli içerlerinde aldı. Derken bastonla itilerek kapatıldı kapı ve sonunda ortalık yatıştı.

II

Ancak akşamın alacakaranlığında baygınlığa benzer derin uykusundan uyandı, Gregor. Kuşkusuz dışarıdan gelen gürültü olmadan da az sonra uyanacaktı, çünkü kendisini yeterince dinlenmiş ve uykusunu almış hissediyordu; ama öyle sanıyordu ki, hemen belirip kaybolan bir ayak sesi ve hole açılan kapının sakınarak kapatılması onu uyandırmıştı. Sokaktaki elektrik fenerlerinin ışığı yer yer odanın tavanına ve mobilyaların üst kısımlarına vurmuştu; ama aşağısı, Gregor' un bulunduğu yer karanlıktı. Gregor, ancak şimdi değerini anladığı duyargalarıyla, henüz beceriksiz ve sağı solu yoklayarak, ağır ağır kapıya doğru sürüklendi; kapının ardında neler olup bittiğini görmek istiyordu. Sol tarafı tatsız bir gerilim içinde bulunan bir tek uzun yaradan oluşuyordu sanki; iki dizi bacak üzerinde, hayli topallayarak yürümesi gerekiyordu. Üstelik bacakçıklarından biri, öğleden önceki olaylarda ağır bir yara almıştı – hani bir tek bacağının yaralanması mucizeydi – ve bu bacakçık cansız sürüklenip arkadan geliyordu.

Gregor ancak kapıya varınca, kendisini oraya çeken şeyin ne olduğunu anladı; bir yiyecek kokusuydu bu; küçük kapının eşiğinde süt dolu bir kâse duruyor, sütün içinde ufak ufak doğranmış francala parçaları yüzüyordu. Nerdeyse sevincinden kahkaha atacaktı Gregor, çünkü sabahkine kıyasla açlığı daha da büyümüştü; hemen başını kâseye daldırdı, başı neredeyse gözlerinin üstüne kadar sütün içerisine gömüldü. Ama çok geçmeden, düş kırıklı-

ğına uğramış, kendini geriye çekti; hani yalnızca o incinmiş sol böğründen ötürü bir şey yemekte güçlük çektiği için yapmamıştı bunu – ancak bütün vücuduyla sesli sesli soluyarak yemek yiyebiliyordu –, genellikle en sevdiği yiyecek sayılıp kızkardeşinin kuşkusuz bu yüzden odasına getirip koyduğu sütün hiç tadına varamamıştı; hatta neredeyse tiksinerek kâseden çevirdi yüzünü, geri dönüp sürüne sürüne odanın ortasına geldi.

Gregor'un kapı aralığından gördüğüne göre, salonda gaz lambası yakılmıştı; ama her vakit günün bu saatinde babası, ikindi üzeri çıkan gazeteyi annesine ve bazen de kızkardeşine yüksek sesle okurken, şimdi ses seda işitilmiyordu. Belki kızkardeşinin her vakit anlattığı ve kendisine yazdığı mektuplarda sözünü ettiği bu gazete okumaların arkası kesilmişti. Ama ev kuşkusuz boş değildi, öyleyken enikonu bir sessizliğe gömülmüştü. «Şu bizim aile ne sakin bir hayat yaşıyor», diye söylendi Gregor kendi kendine, gözlerini dikip önü sıra karanlığa bakıp dururken, anne ve babasıyla kızkardeşine, böyle güzelim bir evde böyle bir hayat yaşama olanağını sağlayabildiğinden ötürü büyük bir gurur duydu. Ama ya şimdi bütün bu huzur, bu rahatlık, bu memnun yaşayıp gitmeler fecî bir şekilde sona ererse? Derken böylesi düşüncelerle oyalanmayı bırakarak biraz hareket etmeyi uygun gördü, odada aşağı yukarı gezinmeye başladı.

Uzun akşam süresince bir kez yan kapılardan biri, bir kez de öbürü hafifçe aralanıp, sonra hemen kapatıldı; herhalde biri içeri girmek gereksinimini duymuş, ancak bundan enikonu sakınmıştı. Gregor, salon kapısının hemen yanına gelip durdu; odaya girmekten çekinen ziyaretçinin ne yapıp yapıp içeri girmesini sağlamak ya da hiç değilse kim olduğunu öğrenmek istiyordu. Ne var ki, kapı bir daha açılmadı ve Gregor da boş yere bekledi. Sabahleyin kapılar kilitliyken yanına gelmek istemişti herkes; oysa

şimdi kendisi bir kapıyı açmış, öbür kapılar da galiba gündüz açılmışken hiç kimse yanına uğramıyordu; üstelik anahtarlar da şimdi dışardan kilitte sokulu durmaktaydı. Ancak gece geç vakit salondaki ışık sön- dürüldü, anne ve babasıyla kızkardeşinin bu vakte kadar uyanık beklediklerini anlamak güç değildi; çünkü Gregor'un çok iyi işittiğine göre, her üçü de parmak uçlarına basarak salondan uzaklaşıyordu. Artık sabaha kadar kimse Gregor'un yanına uğramayacak demekti, yani şimdi bol zamanı vardı Gregor'un, bundan sonraki yaşamına nasıl bir çeki düzen vermesi gerektiğini kimse tarafından rahatsız edilmeksizin düşünüp kararlaştırabilirdi. Ama zemini üzerinde yamyassı bir durumda yattığı yüksek tavanlı geniş oda onu ürkütüyor, bu ürküntünün nedenini de bir türlü kestiremiyordu; çünkü beş yıldan beri yatıp kalktığı kendi odasıydı burası. Yarı bilinçli bir dönüşle, beri yandan hafif bir utanç duygusuyla sığırtip kanepenin altına girdi; sırtının biraz sıkışmasına ve başını yukarı kaldıramamasına karşın, o saat kendini pek rahat hissetti burada; üzüldüğü bir şey varsa, fazla geniş bedenini tümüyle kanepe altına yerleştirememesiydi.

Bütün gece kanapenin altında kaldı; biraz yarı uykuda geçirdi zamanı, açlığın etkisiyle ikide bir korkuyla sıçrayıp uyandı; biraz da kaygı ve tasalarla belirsiz umutlara kaptırdı kendini; ama bütün bunlar şimdilik serinkanlı davranması, sabretmesi ve ailesini alabildiğine kollayıp, içerisinde bulunduğu durumda istemeyerek yol açtığı üzüntüleri onlar için katlanılır hale sokması gerektiğini gösteriyordu. Daha sabahın erken saatinde, aldığı yeni kararların gücünü sınama fırsatını buldu; çünkü hol tarafından gelen kızkardeşi, nerdeyse tamamen giyinik, kapıyı açıp bir göz attı içeri. İlk anda Gregor'u bulamadı, ama derken onu kanepenin altında ele geçirince – Hay Allah, bir yerde olacaktı şu Gregor, odadan uçup gitmemişti ya –

öylesine korktu ki, kendini toparlamaya fırsat bulamadan, dışardan vurup kapadı kapıyı. Ama sonra böyle yaptığına pişmanlık duymuş gibi kapıyı yine açtı hemen. Sanki odada bir ağır hasta, hatta yabancı biri varmış gibi parmak uçlarına basarak içeri girdi. Gregor başını ancak kanepenin kenarına kadar uzatmış, kızkardeşini izliyordu. Acaba kızkardeşi süte el sürmediğini ve bunu da asla aç olmadığı için yapmadığını anlayacak mıydı? Kendisine daha uygun bir başka yiyecek getirecek miydi sonra? Doğrusu kanepenin altından fırlayıp çıkarak kızkardeşinin ayaklarına kapanmak ve ondan yiyebileceği iyi şeyler getirmesini rica etmek için alabildiğine güçlü bir istek duyuyordu; ancak kızkardeşi kendiliğinden böyle davranmadı mı, onun dikkatini bu nokta üzerine çekmektense açlıktan ölürdü, daha iyi. Ama kızkardeşi bir anda süt kâsesini görerek hayrete kapılmıştı; dolu duruyordu kâse, yalnızca birazcık süt dört bir yanından yere dökülmüştü. Kızkardeşi elleriyle değil de, bir bezle tutarak kâseyi yerden kaldırdı ve alıp dışarı çıkardı. Gregor süt yerine kızkardeşinin ne getireceğini enikonu merak ediyor, kafasından bununla ilgili çeşitli düşünceler geçiriyordu. Ama kızkardeşinin o iyi yürekliliğiyle yaptığı şeyi dünyada önceden sezinleyemezdi: kendisinin neden hoşlandığını anlamak üzere bir sürü yiyeceği eski bir gazetenin üzerine yayarak alıp gelmişti kızkardeşi; pişeli hayli zaman olup yarı kokuşmuş sebze, donmuş beyaz bir salçanın ortasında akşam yemeğinden kalmış kemikler, biraz çekirdeksiz üzüm ve badem, Gregor'un iki gün önce yenilecek gibi olmadığını söylediği bir peynir, bir parça yavan ekmek, üzerine yağ sürülmüş bir dilim ekmek, sonra yine yağ sürülüp tuz ekilmiş ikinci bir dilim ekmek. Hepsinin yanına da, galiba bundan böyle kesinlikle Gregor'a ayrılmış su dolu bir çanak konmuştu. Kendisi varken yemeğe el sürmeyeceğini bilen kızkardeşi incelik göstererek hemen odadan çıkıp

gitmiş. hatta dilediği gibi rahat hareket edebileceğini Gregor'a sezdirmek üzere anahtarı çevirip kapıyı kilitlemişti. Yemek sözkonusu olunca, titremeye başlamıştı Gregor'un bacakçıkları. Hem vücudundaki yaralar da tamamen iyileşmişe benziyordu. Döşemenin üzerinde hareket etmesini engelleyen bir şey hissetmiyordu artık; buna hayret etti ve bir aydan fazla zaman önce parmağını birazcık kesmesine karşın, bu yaranın önceki gün kendisine yeteri kadar acı çektirdiğini düşündü. Yoksa kabalaşıp duygusuzlaştım mı eskisine göre? diye geçirdi içinden. Bütün yiyecekler arasında peynire karşı o saat şiddetli bir istek duydu, hırsla peyniri emmeye başladı. Çabuk çabuk, keyfinden gözleri yaşararak peyniri, sebzeyi ve salçayı birbiri ardından yiyip yuttu. Gelgelelim, taze yiyeceklerin tadını alamadı pek, kokularına bile katlanamadı; hatta yiyeceği şeyleri seçip seçip biraz uzağa taşıdı bunlardan. Kızkardeşi tekrar saklanıp gizlenmesi için bir işaret olarak usulca anahtarı çevirdiğinde, Gregor çoktan yiyeceğini yemiş, tembel tembel olduğu yerde yatıyordu. Anahtar sesi üzerine, nerdeyse uyuklar durumuna karşın korkuyla fırladı ve seğirterek yine kanepenin altına girdi. Ama yalnızca kızkardeşinin odada bulunduğu kısa süre için bile kanepenin altında kalmak büyük bir çabayı gerektiriyordu, çünkü çok yemekten karnı biraz şişmişti, kanepenin altındaki daracık yerde güç bela soluk alıyordu. Küçük çapta boğulma nöbetleri geçirerek, biraz dışarı fırlamış gözlerle kızkardeşini izledi; kızkardeşi, hiçbir şeyden habersiz, yalnız kalıntıları değil, Gregor'un asla elini sürmediği yiyecekleri de, sanki bundan böyle bir işe yaramayacaklarmış gibi, süpürgeyle bir araya topladı ilkin, sonra hepsini acele bir kovanın içerisine boşalttı, bir tahta kapakla ağzını kapadığı kovayı alıp dışarı götürdü. Kızkardeşi arkasına döner dönmez, Gregor kanepenin altından çıktı, uzanıp gerindi ve yellendi.

Bundan böyle her gün bu şekilde yemeğini yedi Gregor: bir öğün sabahleyin, anne ve babasıyla hizmetçi henüz uyurken; ikinci öğün genel öğle yemeğinden sonra; çünkü öğle yemeği yenir yenmez anne ve babası kısa bir süre kestiriyor, hizmetçi ise kızkardeşi tarafından bir şey alıp gelmesi için çarşıya yollanıyordu. Onların da Gregor'un açlıktan ölmesini istedikleri yoktu elbet: Ama belki Gregor'un yemek sorununa ilişkin kulaktan işittiklerinden öte bilgi sahibi olmaları katlanamayacakları bir şeydi; ama belki kızkardeşi küçük de olsa bir üzüntüden esirgemek istiyordu kendilerini; çünkü Allah biliyor ya, zaten yeterince acı çekiyorlardı.

O ilk günün öğle öncesi, doktorla çilingirin ne gibi bir bahaneye başvurulup evden yine uzaklaştırıldığını Gregor bir türlü öğrenemedi; çünkü kendini anlayamadıklarından, onun da başkalarını anlayabileceğini, kızkardeşi de aralarında olmak üzere hiç kimse düşünmüyordu. Dolayısıyla, kızkardeşi odasındayken, onun yer yer göğüs geçirip ermişlere yakarışlarını işitmekle yetinmesi gerekiyordu Gregor'un. Ancak ilerde, kızkardeşi duruma biraz alışınca – tam bir alışma tabii asla sözkonusu olamazdı – arada bir tatlı bir söz çalınmaya başladı Gregor'un kulağına. Örneğin, getirilen yemekler arasında şöyle adamakıllı bir temizliğe girişti mi: «Yemeği beğenmiş bugün anlaşılan», diyordu kızkardeşi. Giderek seyrekleştiği görülen karşıt durumlarda ise, adeta üzülmüş şöyle söylüyordu: «Gene hiç el sürmeden bırakmış hepsini.»

Gregor, olup biten yeni olayları doğrudan haber alamıyorsa da, bitişik odalara kulak kabartarak kimi şeyler öğrenebiliyordu. Bitişik odaların birinde bir ses işitmesin, hemen seğirtip kapıya yapıştırıyordu bütün vücudunu. Özellikle ilk zamanlar evde üstü kapalı da olsa, kendisini ilgilendirmeyen hiçbir konuşma yapılmıyordu. İlk gün bo-

yunca bütün yemeklerde, bundan böyle ailenin nasıl davranması gerektiği konusu görüşülmüştü; ama yemek dışındaki zamanlarda yine aynı şey üzerinde konuşuyorlardı, çünkü anlaşılan kimse Gregor' la yalnız kalmaya yanaşmadığından ve ev de asla boş bırakılmak istenmediğinden, her vakit aile bireylerinden en az ikisi evde bulunuyordu. Ayrıca, hizmetçi daha ilk gün – olup bitenlerden neyi ve ne kadarını bildiği pek belli değildi – hemen işi bırakmasına müsaade etmesini ayaklarına kapanarak annesinden rica etmiş ve bir çeyrek saat sonra veda edip giderken, kendisine karşı alabildiğine büyük bir lütuf gösterilmiş gibi sözkonusu müsaadeye gözünde yaşlar akarak teşekkürde bulunmuş, kimseye olay konusunda bir şey çıtlatmayacağına kendiliğinden yemini billah etmişti.

Bu durumda kızkardeşi annesiyle beraber yemeği pişirme ödevini de üstlenmişti; ancak pek zahmetli bir iş değildi bu; çünkü evde hemen hiçbir şey yendiği yoktu. Boyuna Gregor evdekilerin birbirlerini boş yere yemeğe buyur ettiğini işitiyor, ama kimsenin de karşıdakinden «Teşekkür ederim, yedim yiyeceğim kadar», ya da benzeri sözlerden başka bir cevap alamadığını görüyordu. Hatta belki bir şey içildiği de yoktu evde. İkide bir kızkardeşi babasına bira isteyip istemediğini soruyor, birayı kendisi alıp gelmek için can atıyor, ama babasının sustuğunu görünce, onun bu konudaki duraksamasını gidermek için kapıcının karısını da bira almaya yollayabileceğini söylüyordu. Ama derken babasının ağzından kesin bir hayır sözcüğü çıkınca, artık biranın lafı edilmez oluyordu.

Daha ilk gün babası, ailenin elindeki maddî olanakları hem annesi, hem de kızkardeşine bir bir açıklamıştı. Babası sık sık masadan kalkıyor, beş yıl önceki işinde uğradığı iflastan kurtarılmış Wertheim marka kasayı açarak bir belgeyi ya da bir not defterini alıp geliyordu. Babasının şifreli kilidi açışını ve aradığını içinden alıp kasayı ye-

niden kapayışını işitiyordu, Gregor. Babasının yaptığı açıklamalar, odadaki tutukluluk yaşamının başlamasından bu yana işittiği ilk sevindirici sözlerdi. Şimdiye dek babasının eski işinden geriye beş para bile kalmadığını düşünmüştü hep, hiç değilse babası kendisine bunun tersini kanıtlayan bir söz söylememişti. Ancak, Gregor da babasına bu konuya ilişkin bir şey sormamış, tek düşüncesi, hepsini katıksız bir umutsuzluğa sürükleyen iflas felâketini ailenin elden geldiğince çabuk unutmasını sağlamak olmuştu. Dolayısıyla, olağanüstü bir çalışmaya koyulmuş, göz açıp kapayacak kadar kısa sürede firmadaki yardımcılık görevinden pazarlamacılığa yükselmişti. Para kazanma bakımından bir pazarlamacının kuşkusuz bambaşka olanaklar vardı elinde; iş konusunda gösterilen başarılar hemen prim üzerinden hesaplanarak nakit paraya çevrilip eve getirilebiliyor, şaşırmış mutlu ailenin gözü önünde masanın üzerine konabiliyordu. Ne güzel günlerdi bunlar! Ve sözkonusu günler, hiç değilse aynı parlaklıkla bir daha yinelenmemişti sonradan; oysa Gregor öylesine çok para kazanmıştı ki, bütün ailenin geçim yükünü taşıyabilecek duruma gelmiş ve taşımıştı. Ne var ki günün birinde gerek aile bireyleri, gerek Gregor alışmıştı duruma; Gregor'un verdiği para evden şükranla alınıp kabul ediliyor. Gregor da seve seve bu parayı veriyordu. Ama evdeki içtenlik dolu o pek sıcak hava zamanla kaybolmuştu. Hani Gregor'a yakınlığını hep korumuş bir kişi varsa, o da kızkardeşiydi; kendisinin tersine müziğe bayılan ve harikulâde keman çalan kızkardeşini gelecek yıl, bunun doğuracağı büyük masrafa aldırmaksızın konservatuvara göndermek, Gregor'un gizlice kafasında yaşattığı bir plandı. Sözkonusu masrafı, çalışıp bir başka yoldan çıkaracaktı. İş gezilerine çıkmadığı kısa sürelerde kızkardeşiyle söyleşilerinde sık sık konservatuvarın sözü ediliyor, ama her vakit buna gerçekleşmesi düşünülemeyecek bir düş gözüyle ba-

kılıyordu. Anne ve babası bu konuya ilişkin masum konuşmaları bile asla hoş karşılamıyorlardı; ancak, Gregor böyle bir şeyi kesin olarak kafasında yaşatıyor ve Noel gecesi bunu resmen ailesine açıklamaya niyetleniyordu.

İşte Gregor dimdik kapıya yapışmış dışarıya kulak kabartırken, bulunduğu durumda hiç işine yaramayacak böylesi düşünceler geçiriyordu kafasından. Bazan vücudunda genel bir yorgunluk duyarak dışarıya kulak vermekten vazgeçiyor, kendi haline koyverilmiş başı kapıya vuruyor, her seferinde başını yine sımsıkı yakalıyordu hemen; çünkü en küçük bir gürültü bitişik salondan işitilip, oradakilerin susmasına yol açıyordu. Bir süre sonra babası, herhalde yüzü kapıya dönük: «Gene ne yapıyor Gregor öyle?» diye söyleniyor ve salondaki yarıda kesilmiş konuşma ancak bunun üzerine yavaş yavaş yeniden sürdürülmeye başlanıyordu.

Derken Gregor, vaktiyle geçirilen bütün felakete karşın, pek küçük olmakla beraber bir servetin hâlâ ailenin elinde bulunduğunu, şimdiye dek dokunulmayan faizlerinse aradan geçen zaman içinde biraz kabardığını yeterince açık seçik öğrenmişti; çünkü babası, biraz kendisi çoktandır bu gibi şeylere uğraşmadığından, biraz da annesi söylenilenleri hemen ilk seferinde kavrayamadığından, açıklamalarında sık sık tekrarlara kaçmıştı. Beri yandan, Gregor'un her ay eve getirdiği paranın da – hani Gregor maaşından yalnızca birkaç gulden ayırıyordu kendisine – hepsi harcanmayarak birazı biriktirilmiş ve zamanla bu para ufak bir yekûn oluşturmuştu. Kapının arkasında dikilen Gregor hızlı hızlı başını sallıyor, bu beklenmedik ileri görüşlülük ve tutumluluktan dolayı sevincini açığa vuruyordu. Gerçi biriktirilen parayla şimdiye kadar babasının patrona borcundan birazını daha ödeyebilir ve fir-

madaki işi üzerinden sıyırıp atabileceği gün daha da yaklaşırdı; ama babasının böyle davranması daha iyi olmuştu kuşkusuz. Gelgelelim, eldeki para ailenin örneğin faizlerle yaşamasına hiç de yetecek gibi değildi; belki bir, bilemedin iki yıl ailenin ayakta kalmasını sağlardı ancak. Yani gerçekte ilişilmemesi, darda kalınca kullanılmak üzere bir kenara kaldırılması gereken bir servetti bu ve ailenin geçimini sağlayacak paranın aslında çalışılarak kazanılması gerekiyordu. Ne var ki, babası sağlıklı olmakla beraber yaşlı bir adamdı, beş yıl asla bir iş yapmamıştı, en azından kendisinden fazla bir şey beklenecek gibi değildi. Onca zahmetlere karşılık semeresiz kalmış bir ömrün ilk tatili olan bu son beş yılda fazla yağ bağlayıp şişmanlamış, pek hantallaşmıştı. Peki ama, kim kazanacaktı parayı? Evde bile bir yerden bir yere güçlükle kımıldanabilen, her iki günden birini nefes darlığı dolayısıyla kanepe üzerinde, açık pencerenin önünde geçiren annesi mi? Yoksa henüz on yedi yaşındaki bir çocuk olup güzel giyinmek, bol bol uyumak, ev işlerine yardım etmek, küçük çapta kimi eğlencelere katılmak ve en başta keman çalmaktan oluşan yaşamı kendisine hiç de çok görülmeyecek kızkardeşi mi? Söz dönüp dolaşıp para kazanma zorunluğuna üzerine geldi mi, ilkin Gregor kapıyı bırakıp çekiliyor ve kendini oracıktaki serin deri kanepenin üzerine atıyor, çünkü utanç ve üzüntüden vücudunu ateş basıyordu.

Çokluk bütün gece sabaha kadar burada kalıyor, bir an gözüne uyku girmiyor, saatlerce kanepenin üzerinde dönüp duruyordu. Ya da, ne kadar zahmetli bir iş olursa olsun, bir sandalyeyi ite kaka pencereye yaklaştırıyor, sonra tırmanıp pervaza çıkıyor, sandalyeye dayanarak pencereye ulaşıyor, eskiden bu davranışının üzerindeki ferahlatıcı etkisini nasılsa anımsayarak pencereden dışarı bakıyordu; çünkü az ilerdeki nesneleri bile günden güne daha bulanık görmeye başlamıştı. Eskiden sık sık dikka-

tine çarpan ve çirkin görünümünden ötürü lanetler savurduğu hastaneyi asla seçemiyordu artık. Sessiz, ama tamamen kent havası esen Charlotte Sokağı'nda oturduğunu çok iyi bilmese, pencereden gördüğü yerin, gri renkteki gökle gri toprağın ayırt edilmeyecek gibi birbiriyle kavuştuğu bir çöl parçası olduğuna inanabilecekti. Gözünden hiçbir şey kaçmayan kızkardeşi, yalnız iki kez Gregor'un sandalyesinin pencere önünde durduğunu görmüş, bundan böyle odayı her derleyip toplayışında sandalyeyi itip yine penceredeki eski yerine yerleştirmeye, hatta pencerenin iç kanadını açık bırakmaya başlamıştı.

Gregor kızkardeşiyle konuşup kendisi için katlandığı zahmetlerden ötürü teşekkür edebilse, onun kendisi için yaptıklarına daha kolay katlanabilirdi; ama şimdiki durumda eza duyuyordu bunlardan. Gerçi kızkardeşi durumun sıkıcılığını elden geldiğince gidermeye uğraşıyor ve zaman geçtikçe işin daha iyi üstesinden geliyordu; ancak, Gregor da zamanla her şeyin içyüzünü daha bir eksiksiz görmeye başlamıştı. Bir kez odasına kızkardeşinin ayak atması Gregor için korkunç bir şeydi; genellikle Gregor'un odasının manzarasıyla karşılaşmaktan evde herkesi esirgemeye pek dikkat etmesine karşın, kızkardeşi odasına girer girmez kapıyı kapayayım demeksizin doğru pencereye seğirtiyor, nerdeyse boğulacakmış gibi aceleci ellerle pencereyi açıyor, hava istediği kadar soğuk olsun, kısa süre pencerenin önünde dikilip derin derin solumadan yapamıyordu. Bu koşuşma ve gürültülerle her gün iki kez ürkütüyordu Gregor'u. Gregor bütün zaman kanepenin altında titreyip duruyor, pencere kapalıyken kendisiyle bir odada kalmaya katlanabilse, kızkardeşinin kuşkusuz onu bu gürültü ve patırtıyı işitmekten esirgeyeceğini çok iyi biliyordu.

Birinde – Gregor'un dönüşümünden bu yana bir ay geç-

miş, kızkardeşi için Gregor'un görünüşünün pek şaşırtıcı yanı kalmamıştı – her zamankinden biraz önce çıkageldi kızkardeşi, Gregor'u hareketsiz ve korkutucu biçimde pencerenin önünde dikilmiş dışarı bakarken buldu. Hani kızkardeşinin odaya girmekten vazgeçmesi, Gregor için beklenmedik bir şey sayılmazdı, çünkü sözkonusu durumda kızkardeşinin hemen pencereyi açması olanaksızdı. Ama kızkardeşi içeri girmediği gibi, gerisin geri fırlayıp kapıyı kapamıştı. Yabancı biri görse, Gregor kızkardeşini pusuda beklemiş de, üzerine saldırıp ısırmaya yeltenmiş diye düşünebilirdi pekâlâ. Gregor, tabii hemen kanepenin altına girip saklandı; ama ancak öğleye kadar bekledikten sonra kızkardeşi çıkıp geldi yeniden, her zamankinden çok tedirgin bir hali vardı. Gregor, kızkardeşinin kendisini görmeye hâlâ katlanamadığını ve ileride de katlanamayacağını, vücudunun kanepenin altından dışarı fırlayacak ufak bir parçasını bile görüp soluğu kaçmakta almamak için kızkardeşinin kendini enikonu zorlaması gerektiğini anlıyordu. Dolayısıyla, vücudunun bu bir parçasını bile görmekten kızkardeşini esirgemek için, günün birinde yatak çarşafını sırtlanarak kanepeye taşıdı, dört saat harcadı bu iş için, çarşafı tüm vücudunu örtecek gibi kanepenin üzerine yerleştirdi; kızkardeşi kanepenin altına eğilip baksa bile kendisini artık göremezdi. Kızkardeşi gerekli bulmuyor mu, yine uzaklaştırabilirdi çarşafı; çünkü Gregor'un, keyfinden böyle büsbütün saklanıp gizlenmediği açıktı; ama kızkardeşi çarşafa dokunmadı, hatta Gregor birinde yeni düzeni nasıl karşıladığını görmek için başıyla çarşafı biraz araladığı zaman, kızkardeşinin bakışlarında bir şükran ifadesi sezer gibi oldu.

İlk ondört gün anne ve babası Gregor'un odasına girmeyi bir türlü göze alamadı. Şimdiye dek kendisine biraz miskin bir kız gözüyle bakarak ikide bir içerleyip durdukları kızkardeşinin gördüğü işi, anne ve babasının bundan böy-

le nasıl takdirle karşıladığının farkındaydı, Gregor. Bundan böyle kızkardeşi odasını derleyip toplarken annesiyle babası kapının önünde bekliyor ve kızkardeşi daha odadan çıkar çıkmaz, içerisinin ne durumda bulunduğunu, Gregor'un ne yiyip içtiğini, bu kez nasıl davrandığını, az da olsa halinde bir iyileşmenin sezilip sezilmediğini kendisinden bir bir anlatmasını istiyorlardı. Beri yandan annesi, bir an önce Gregor'u görüp onunla konuşmak istediğini söylüyor, ama babasıyla kızkardeşi, Gregor'un içerden can kulağıyla dinleyip tümüyle onayladığı akla uygun nedenler öne sürerek şimdilik kendisini bundan alıkoyuyorlardı. Ancak sonraları, annesine engel olabilmek için her seferinde çaresiz zora başvurdular. Annesi: «N'olur, bırakın beni, Gregor'a gideyim! Bahtı kara oğlum Gregor'a! Onu görmem gerekiyor, anlamıyor musunuz ha, anlamıyor musunuz?» diye bağırdıkça, Gregor, belki annesini içeri koyvermekle iyi edeceklerini, her gün değil kuşkusuz, haftada bir gün bunu pekâlâ yapabileceklerini geçiriyordu içinden. Annesi, bütün cesaretine karşın ne de olsa bir çocuk gözüyle bakılması gereken, belki Gregor'a hizmet gibi çetin bir ödevi aslında çocuksu bir düşüncesizlikten üstlenen kızkardeşine kıyasla, her şeyi çok daha iyi anlardı kuşkusuz.

Gregor'un, annesini görme isteği çok geçmeden gerçekleşti. En başta annesi ve babasını kollamak isteyen Gregor, gündüzün pencereye yaklaşmaktan çekiniyor, ayrıca birkaç metre karelik döşeme üzerinde sağa sola pek sürünemiyor, kımıldamadan öylece yatıp kalmaya gece vakti bile zor katlanıyordu. Çok sürmemiş, yemek yemekten de en ufak bir zevk almamaya başlamıştı. Oyalanmak için duvarlarla tavan üzerinde ordan oraya tırmanıp gezinmek gibi bir alışkanlık edinmişti. Özellikle tavandan sarkmak çok hoşuna gidiyordu; döşeme üzerinde yatmaktan bambaşka bir şeydi bu; tavanda daha bir özgür

soluyabiliyor, hafif bir titreme vücudunu sarıyordu. Tavandaki bu nerdeyse kendisini mutlu kılan oyalanmalar sırasında bazan öyle oluyordu ki, Gregor kendini koyverip pat diye yere düşüyor, buna kendisi de şaşıyordu. Ama vücudunu kuşkusuz eskisiyle kıyaslanamayacak ölçüde denetim altında tutabiliyor, sert bir düşüşte bile hiçbir yeri örselenip zedelenmiyordu. Kızkardeşine gelince, Gregor'un oyalanmak için başvurduğu bu yeni uğraşı hemen farketmişti, çünkü Gregor sağda solda sürünüp dururken de vücudundaki yapışkan madde yer yer izler bırakıyordu; sürünme işini Gregor için elden geldiğince kolaylaştırmak isteyen kızkardeşi, bunu engelleyen eşyaları, yani en başka sandıkla yazı masasını ortadan kaldırmayı kafasına koymuştu. Ama bunu tek başına yapabilecek durumda değildi; babasından yardım istemeyi de göze alamıyordu; hizmetçininse yardıma gelmeyeceği kuşkusuzdu; çünkü evden ayrılıp gitmiş eski hizmetçinin yerini alan ve yılmadan işini gören yaklaşık onaltı yaşındaki bu kız mutfak kapısını sürekli kilitli tutup, onu ancak özel çağrılar üzerine açmak için aileden izin koparmıştı. Böylece bir gün, babası evde yokken, kızkardeşi annesinden yardım ister istemez, annesi duyduğu taşkın sevinçten çığlıklar atarak çıkıp geldi hemen, ama Gregor'un kapısının önünde birden sustu. İlkin kuşkusuz kızkardeşi odaya girip her şeyin yerli yerinde olup olmadığına baktı, ancak daha sonra annesinin içeri girmesine izin verdi. Gregor, yatak çarşafını apar topar daha aşağılara çekmiş, onun daha çok katlar ve kıvrımlar yapmasını sağlamıştı; doğrusu şimdi çarşaf bütünüyle gelişigüzel kanepe üzerine atılmış izlenimini uyandırıyordu. Ama Gregor, bu kez çarşafın altından çevreyi kolaçan etmeye kalkmadı; annesini henüz bu ilk defasında görmekten alıkoydu kendini, sonunda onun gelmiş olmasına sevinmekle yetindi. «Gel, gel! Ortalarda yoktur o!» dediğini işitti kızkardeşinin; kız-

kardeşi, herhalde annesini elinden tutmuş odadan içeri sokuyordu. Derken Gregor iki güçsüz kadının, ne de olsa ağır eski sandığı yerinden oynattıklarını, kendisini fazla zorlamasından korkan annesinin uyarılarına aldırmayan kızkardeşinin hep işin en zor bölümüne sahip çıkmak istediğini duydu. Pek uzun sürdü çalışma. Yaklaşık bir çeyrek saat süren uğraşmadan sonra annesi en iyisi sandığı odada bırakmak olduğunu söyledi, çünkü bir kez babası eve gelmeden işi bitiremeyecekler ve sandığı odanın ortasında bırakırlarsa Gregor'un gelip geçeceği bütün yolu tıkayacaklardı; ikincisi: Adı geçen eşyaları odadan uzaklaştırmakla Gregor'un hoşuna gidecek bir şey yapacakları hiç de kesin değildi. Hatta tersi sözkonusuydu bunun; boş duvarın manzarası insanın adeta yüreğini sızlatıyordu; aynı duyguyu neden Gregor da duymasındı içinde, nihayet odadaki eşyalara hanidir alışmıştı, boş odada kendini öksüz hissedecekti. «Öyle olmayacak mı yani?» diye sordu annesi, konuşmasına son vererek, usulcacık; nerede bulunduğunu kestiremediği Gregor'un sesinin tonunu bile işitmesini önlemek ister gibi nerdeyse fısıltıyla konuşuyordu, çünkü Gregor'un konuşulan sözleri anlamadığından emindi. «Öyle değil mi hani? Eşyaları odadan uzaklaştırmakla adeta iyileşmesinden büsbütün umudu kestiğimizi ve hoyrat davranıp onu kendi başına bıraktığımızı Gregor'a göstermiş olmayacak mıyız? Sanırım en iyisi odaya hiç dokunmayıp nasılsa öyle bırakmak, ilerde yine aramıza döndüğünde Gregor'un hiçbir şeyi değişmemiş bulmasını ve arada geçen zamanı daha kolay unutmasını sağlamaktır.»

Annesinin bu sözlerini işiten Gregor, insanlarla eskisi gibi dolaysız konuşamamasının, aile içinde sürdürdüğü tekdüze yaşayışla birleşerek son iki ay içerisinde aklını başından aldığını anladı, çünkü odasının boşaltılmasını doğrusu ciddi olarak isteyebilmesini başka türlü açıklaya-

mıyordu. Atadan kalma eşyalarla rahatçacık döşenmiş odayı, kuşkusuz içerisinde sağa sola sürünebileceği, ama beri yandan insan geçmişini çarçabuk ve büsbütün unutacağı bir ine çevirmek hevesine mi kapılmıştı gerçekten? Çünkü daha şimdiden bu geçmişi unutmak üzereydi ve hanidir işitmediği annesinin sesi onu silkip sarsarak uyandırmıştı. Hayır, hiçbir şey odadan uzaklaştırılmamalı, her şey eski yerinde kalmalıydı. Eşyaların olumlu etkileri vardı durumu üzerinde, bu etkilerden yoksun kalamazdı. Eşyalar o saçma sağa sola sürünmelerini engellerse, bu kendisi için bir sakınca değil, büyük bir nimetti.

Ama ne yazık ki kızkardeşi bu konuda başka türlü düşünüyordu; Gregor'la ilgili sorunlar üzerinde konuşulurken anne ve babasının karşısına büyük bir otorite gibi çıkmaya alışmıştı ve bunda pek de haksız sayılmazdı. Dolayısıyla, şimdi de annesinin sözü kızkardeşinin, ilkin planladığı gibi yalnız sandıkla yazı masasının değil, kalması zorunlu kanepe dışında bütün eşyaların odadan çıkarılması üzerinde diretmesi için yeterli neden oluşturdu. Kızkardeşini böyle bir istekte bulunmaya götüren, elbet yalnız o çocuksu inadı, son zamanlar hiç beklenmezken ve güçlükle edindiği özgüven duygusu değildi; hani gerçekten kızkardeşi sürünme işi için çok yer gerektiğini, oysa bu konuda, görüldüğüne göre, odadaki eşyalardan Gregor'un hiç de yararlanmadığını saptamıştı. Ama belki yaşıtı kızlarda rastlanıp her fırsatta kendisine doyum sağlamaya çalışan bir romantizm de bu bakımdan bir rol oynuyor ve Grete sözkonusu romantizmin ayartısına kapılarak Gregor'un durumunu gerçektekinden daha korkunç göstermek, böylece kendisine şimdiye kadarkinden daha çok hizmet etme olanağına kavuşmak istiyordu. Çünkü Gregor'la boş duvarlardan başka hiçbir şeyin bulunmayacağı bir odaya Grete dışında kimse ayak atmayı kuşkusuz göze alamayacaktı.

Böylece annesinin sözünü dinleyip de kararından dönmedi Grete; odada alabildiğine tedirginlik içinde dikilen ve kararsız görünen annesi de sonunda sustu, sandığın dışarı çıkarılmasında kızkardeşine gücü yettiği kadar yardıma koyuldu. Eh, gerekirse sandıktan vazgeçebilirdi Gregor, ama masa odada bırakılmalıydı. Annesi ve kızkardeşi ahlaya poflaya sürükleyip götürdükleri sandıkla dışarı çıkar çıkmaz, hemen kanepenin altından başını uzattı; dikkatle ve elden geldiğince saygılı, nasıl yapıp da masayı odada bıraktırabileceğini anlamak istedi. Ama, kötü bir şans eseri, odaya annesi dönüp geldi ilkin; bitişik odada sandığı kucaklamış tutan kızkardeşi Grete, tek başına onu sağa sola sallıyor, ama bir türlü yerinden kımıldatamıyordu. Ancak, Gregor'u görmeye alışık değildi annesi. Gregor'un manzarası onu hasta yapabilirdi; dolayısıyla, Gregor korkup geri seğirterek kanepenin ta arka ucuna kadar çekildi; ama çarşafın önde biraz oynamasını önleyecek vakit bulamamış, bu kadarı da annesinin dikkatini çekmeye yetmişti. Annesi bocaladı ansızın, bir an sessiz durdu, sonra dönüp Grete'nin yanına gitti. Her ne kadar Gregor ortada olağanüstü bir şey olmadığını, yalnız birkaç eşyanın yerinin değiştirildiğini ikide bir içinden geçiriyorsa da, az sonra kendi kendine itiraf ettiği gibi, annesiyle kızkardeşinin gidip gelmeleri, birbirlerine küçük çapta seslenişleri, eşyaların döşeme üzerinde çıkardığı cızırtılar, dört bir yandan katkılarla güçlenen bir büyük karmaşa etkisi yapıyordu üzerinde. Başını ve ayaklarını istediği kadar vücuduna yapıştırsın, karnını istediği kadar döşemeye bastırsın, bu duruma uzun süre katlanamayacağını kendi kendine söylemeden duramıyordu. Derken odasını boşaltmaya başladılar. Sevip hoşlandığı ne varsa alıp götürüyorlardı; kıl testereyle diğer aletlerin bulunduğu sandığı dışarı çıkarmışlardı; şimdi yere sımsıkı gömülmüş duran ve ticaret akademisi öğrencisi, ortaokul

öğrencisi, hatta ilkokul öğrencisiyken başında oturup ödevler yaptığı masayı yerinden oynatmaya uğraşıyorlardı. Annesiyle kızkardeşinin ne ölçüde iyi niyet sahibi olduklarını araştırmaya gerçekten vakit yoktu artık; zaten onların odada bulunduklarını nerdeyse unutmuştu; çünkü bitkin düşmüşler, bundan böyle suskun çalışmaya koyulmuşlardı, yalnızca döşeme üzerine basan ayaklarının ağır ve hantal sesi işitiliyordu. Bu yüzden, Gregor, hemen fırlayıp çıktı ortaya; tam o anda annesiyle kızkardeşi biraz soluk almak için bitişik odada yazı masasına yaslanmış duruyordu. İlkin neyi kurtarması gerektiğini gerçekten bildiği yoktu Gregor'un; ansızın gözü çıplak duvarda asılı kürklere bürünmüş kadın resmine ilişti; hemen tırmanıp duvara çıktı, vücudunu çerçevenin camına bastırdı; cam sımsıkı yapıştı vücuduna ve sıcak karnına iyi geldi. Şimdi vücudunu bütünüyle örten bu resmi hiç değilse kimse elinden alamayacaktı. Kadınların odaya dönüşlerini izlemek için başını salonun kapısına döndürdü.

Kadınlar fazla bir dinlenmeyi kendilerine çok görmüş, az sonra yine çıkıp gelmişlerdi; Grete kolunu annesinin beline dolamış, nerdeyse onu taşıyıp götürür gibiydi. «Peki şimdi ne alalım odadan?» diyerek çevresinde dolaştırdı bakışlarını. Ansızın, duvarda eğleşen Gregor'la göz göze geldi. Annesinin odada bulunduğunu düşünerek serinkanlılığını korumaya çalıştı, yüzünü annesine doğru eğdi, onu böylelikle çevresine bakmaktan alıkoymak istedi, sesi kuşkusuz titreyerek ve pek düşünmeden: «Gel seninle gidip biraz daha oturalım salonda, ha?» dedi. Kızkardeşinin Gregor için beslediği niyet açıktı; önce annesinin güvenliğini sağlayacak, sonra dönüp gelerek onu kovalayıp duvardan indirecekti. Eh, denesindi bakalım! Gregor, resmin üzerinde oturuyordu; onu vermeyecekti asla; onu vermektense, sıçrayıp Grete'nin suratına atlayacaktı.

Ama annesini asıl tedirginliğe sürükleyen de Grete'nin sözleri olmuştu; birden annesi kenara çekildi, çiçekli duvar kâğıdının üzerindeki devcileyin kahverengi lekeye ilişti gözü, gördüğü şeyin Gregor olduğunun gerçekte bilincine varmaksızın çığırtkan ve hoyrat: «Aman Allahım! Aman Allahım!» diye bağırdı, tüm umudunu yitirmiş gibi kollarını açarak kanepenin üzerine yığıldı ve öylece kımıldamadan kaldı. Kızkardeşi: «Görürsün sen, Gregor!» diye seslendi bunun üzerine; yumruğunu havaya kaldırarak dik dik Gregor'a baktı. Dönüşüm olayından beri kızkardeşinin doğrudan Gregor'a yönelttiği ilk sözlerdi bunlar. Sonra kızkardeşi, annesinin baygınlığına karşı bir esans alıp gelmek için bitişik odaya seğirtti. Gregor da annesine yardım etmek istiyordu, resmin kurtarılmasına nasıl olsa daha vakit vardı; gelgelelim sımsıkı yapıştığı camdan ancak zorla kendini koparıp alabildi. Kızkardeşine eskisi gibi akıl verip yardımda bulunabilirmişcesine salona seğirtti; ama kızkardeşi çeşitli şişecikleri araştırıp gereken esansı bulmaya çalışırken, ister istemez eli böğründe, arkasında dikilip bekledi. Kızkardeşi arkasına dönüp Gregor'u görünce korktu; şişelerden biri yere düşüp parçalandı; bir cam kırığı gelip Gregor'un yüzünü çizdi, dağlayıcı bir sıvı Gregor'un üzerinden yere aktı. Derken kızkardeşini Grete, daha fazla oyalanmaksızın, taşıyabildiği kadar çok şişeciği alıp annesinin yanına seğirtti; kapıyı ayağıyla itip arkasından kapadı. Bu durumda Gregor, belki kendisinin yüzünden ölümle yüz yüze gelen annesinden ayrılmıştı. Annesinin yanında kalması gereken kızkardeşini ürkütüp odadan kaçırmayı istemiyorsa, kapıyı açamazdı; beklemekten başka yapacağı bir şey yoktu. Kendi kendine yönelttiği suçlamalar ve yüreğini dolduran tasalarla içi bulanarak sürünme eylemine koyuldu; sürünmediği yer kalmadı, duvarlar, mobilyalar ve tavan üzerinde dolaştı sürünerek ve sonunda bütün odanın çevresinde

döndüğünü hisseder hissetmez, umutsuzlukla büyük masanın üzerine yığılıp kaldı. Bir süre geçti aradan; Gregor bitkin uzanmış yatıyor, dört bir yanda sessizlik hüküm sürüyordu; belki hayra alamet değildi bu sessizlik. Derken kapının zili çaldı. Hizmetçi kendini mutfağa kilitlemiş bulunduğundan, çaresiz kızkardeşi Grete gidip açtı kapıyı. Gelen babasıydı. «Ne oldu, ne var?» dedi hemen. Grete'nin durumu anlaşılan her şeyi açığa vurmuştu. Kızkardeşi boğuk bir sesle cevap verdi, herhalde yüzünü babasının göğsüne bastırmıştı. «Annem bayıldı, ama yine iyileşti biraz; Gregor odasından kaçtı da.» – Beklemiştim zaten», dedi babası. «Size de söyleyip durdum hep, ama kadınlara laf anlatmak zor.» Açıkça görüldüğü gibi, Grete'nin pek kısa haberini babası kötüye yormuş, Gregor'un hoyrat davranmak gibi bir suçu işlediği sanısına kapılmıştı. Şimdi babasını yatıştırmaya çalışması gerekiyordu Gregor'un; çünkü durum üzerinde onu aydınlatacak ne vakti, ne gücü vardı. Bu yüzden, koşarak odasının kapısına sığındı, vücudunu bastırdı kapıya; babası holden salona ayak atar atmaz, odasına dönme konusunda alabildiğine içten bir niyet beslediğini, kendisini itip sürerek odasına tıkmanın gereksiz olduğunu, bu işin yalnızca kapının açılmasına baktığını, kapı açılmaya görsün, ortadan kaybolacağını hemen anlasın istiyordu.

Ancak babası, böylesi incelikleri algılayacak bir ruh durumu içinde değildi. Daha salona girer girmez, bir yandan tepesi atmış, bir yandan şen bir edayla: «Bak sen!» diye bağırdı. Gregor, başını kapıdan çekip babasına doğru kaldırmıştı. Babasını şimdi orada dikilmiş haliyle gerçekten hiç tasarlamamıştı kafasında; doğru, son zamanlar sağda solda sürünüp dolaşmalarından ötürü vakit bulup eskisi gibi evde olup bitenlerle ilgilenememişti; dolayısıyla, değişik durumlarla karşılaşmaya aslında kendisini hazırlamış olması gerekiyordu. Ama yine de, yine de bu babası mıy-

dı? Eskiden Gregor bir iş gezisinden eve döndüğü akşamlar kendisini üzerinde robdöşambrla koltukta oturuyor bulduğu, doğrulup kalkmaya asla gücü yetmeyip yalnızca kollarını havaya kaldırarak döndüğüne sevindiğini belli eden, yılın birkaç pazarıyla büyük bayramlarda hep beraber yaptıkları gezilerde zaten yavaş yürüyen Gregor'la annesinin arasında onlardan daha yavaş bir tempoyla, eski paltosuna sarılmış, bastonunu hep sakınarak yere bastırıp ilerlemeye çalışan ve bir şey söylemek istedi mi, nerdeyse olduğu yerde durup yanındakileri çevresine toplayan adam mıydı bu? Oysa şimdi dimdik karşısında duruyordu bu adam; tıpkı bankalarda çalışan müstahdemlerden biri gibi, vücudunu sımsıkı saran düğmeleri yaldızlı lacivert bir üniforma giymişti. Ceketinin kaba dik yakasının üstünden kocaman katmerli çenesi sarkıyor, fırça gibi kaşların altında kara gözleri zinde ve uyanık bakıp duruyordu. Başka vakit hep dağınık ak saçları tepede alabildiğine özenle iki yana ayrılmış, yukardan aşağı taranmıştı. Yaldızlı harflerle belki bir bankanın isminin baş harfleri işlenmiş kasketini, bütün odayı dolaşan bir yay çizdirerek kanepenin üzerine attı ve üniformasının etekleri arkada uçuşarak, elleri pantolonunun ceplerinde, kaşlarını çatıp Gregor'un üzerine yürüdü. Galiba ne yapacağını kendisi de bilmiyor, ama ayaklarını alabildiğine havaya kaldırarak adımlarını atıyordu. Çizmelerinin pençelerinin o devcileyin büyüklüğü Gregor'u şaşırttıysa da, Gregor bu şaşkınlıktan yine sıyırıp aldı kendini; çünkü yeni yaşamının daha ilk gününden beri babasının, kendisine karşı enikonu sert davranılması gerektiği görüşünü savunduğunu biliyordu. Dolayısıyla, babasının önünden gerilere kaçtı; babası durunca kendisi de duruyor, babası kımıldar kımıldamaz kendisi de seğirtmeye başlıyordu. Böylece birçok kez odayı fır döndüler, ama öyle fazla önem taşıyan bir olay başgöstermedi; hatta tempodaki yavaşlıktan ötürü yapılan

şey bir kovalamaca izlenimini uyandırmaktan uzaktı. Bu yüzden, Gregor da şimdilik döşemenin üzerinden ayrılmadı; ayrıca kaçıp duvarlar üzerine ya da tavana sığınmasını, babasının hiç de iyi karşılamayacağından çekiniyordu. Ancak, böylesi bir koşuşmaya bile uzun süre katlanamayacağını kendi kendine itiraf etmeden duramadı; çünkü babasının attığı bir adıma karşılık onun sayılamayacak kadar çok devinimde bulunması gerekiyordu. Nefes darlığı şimdiden kendini belli etmeye başlamıştı, zaten eskiden de ciğerleri için öyle pek güvenilir ve sağlıklı denemezdi. Bütün gücünü sözkonusu koşu için toparlamaya çalışarak rasgele yalpalayıp gidiyor, gözlerini pek açık tutmaya çalışmıyor, aptallığından koşma dışında bir kurtuluş umuduna asla kafasında yer vermiyor, titiz bir oymacılığın eseri olan mobilyaların köşeleriyle sivri uçları bir engel oluşturmasına karşın duvarlara sığınabileceğini adeta unutmuş bulunuyordu. O anda hafifçe fırlatılan bir şey havada uçarak hemen yanıbaşına düştü ve önü sıra yuvarlanmaya başladı. Bu bir elmaydı; hemen bunu bir ikincisi izledi; Gregor korkudan olduğu yerde durdu, bundan böyle koşmak yararsızdı, çünkü babası onu elmayla bombardıman etmeyi kafasına koymuştu. Büfenin üzerindeki meyvelikten kaptığı elmalarla ceplerini doldurmuş, şimdilik pek nişan almaksızın onu elma yağmuruna tutuyordu. Al al küçük elmalar sanki elektriklenmiş gibi döşemenin üzerinde sağa sola yuvarlanıyor ve birbirlerine tosluyordu. Yavaşça atılmış bir elma Gregor'un sırtını sıyırıp geçti, sırtta herhangi bir yara bereye yol açmaksızın kayıp yere düştü. Ancak hemen onun ardından fırlatılan bir ikinci elma adeta içine işledi Gregor'un; hiç beklemediği inanılmaz ağrı sanki yer değiştirirse kaybolup gidecekmiş gibi, ileriye doğru sürüklenmek istedi; ama kendini adeta yere çivilenmiş hissederek, duyuları tam bir karmaşa içinde, döşemenin üzerine serildi. Ancak son bir kez bakınca,

oda kapısının ansızın açıldığını ve haykırıp duran kızkardeşinin önü sıra annesinin seğirtip geldiğini – annesinin üzerinde gömlek vardı, çünkü kızkardeşi baygın durumda nefes almasını kolaylaştırmak için giysilerini soymuştu –, annesinin daha sonra babasına doğru koştuğunu, kuşakları çözülmüş etekliklerin yolda belinden peş peşe kayıp yere düştüğünü, annesinin eteklikler üzerinden sendeleyerek babasının kollarına atıldığını, onu kucaklayıp onunla tam birlik ve beraberlik oluşturduğunu – ne var ki, Gregor'un gözleri olup bitenleri bundan böyle pek seçemez oldu –, ellerini babasının boynuna dolayarak, Gregor'un hayatını bağışlaması için yalvarıp yakardığını gördü.

III

Bir ayı aşkın süredir vücudunda taşıdığı ağır yara – kimse yerinden uzaklaştırmayı göze alamadığından, elma gözle görünür bir hatıra gibi etin içine gömülüp kalmıştı – tiksinti veren o feci görünümüne karşın, babasına bile Gregor'un nihayet ailenin bir üyesi olduğunu anımsatmıştı; kendisini düşman gözüyle görmemek, Gregor'a karşı duyulan nefreti içe atıp ona hoşgörüyle, yalnızca hoşgörüyle davranmak gerekiyordu. Gerçi Gregor, aldığı yara dolayısıyla devinim yeteneğini belki de sürekli yitirmişti ve şimdi odasının bir başından öbür başına gidebilmek için yaşlı bir malul gazi gibi dakikalar ve dakikalarca uzun bir zamanı gereksiniyordu – yükseklerde sağa sola tırmanmak diye bir şey sözkonusu olamazdı artık –, ama durumundaki bu kötüleşmeye karşılık kazandığı bir şey vardı, kaybettiğinin yerini haydi haydi tutuyordu: Her vakit akşam üzeri, kendisinin daha önceden hep bir iki saat dikkatle gözetlediği salonun kapısı açılıyor, salondan bakılınca se-

çilemeyecek gibi karanlıkta yatan Gregor, bütün aileyi aydınlık masanın başında otururken görebiliyor ve konuşmaları bir bakıma herkesin izniyle, yani eskisinden bambaşka türlü dinleyebiliyordu.

Kuşkusuz artık bu konuşmalar, Gregor'un otellerin daracık odalarında kendini rutubetli yatak yorganlar içerisine attığı geceler hep bir özlemle aklından geçirdiği eski günlerin canlı söyleşilerine benzemiyordu. Şimdi çokluk pek sessiz geçip gidiyordu zaman. Babası akşam yemeğinden az sonra koltuğunda uyuyakalıyor, annesiyle kızkardeşi ses etmemesi için birbirlerini uyarıyorlar, annesi lambanın iyice altına sokularak bir konfeksiyon mağazası için güzel güzel çamaşırlar dikiyor, tezgâhtar olarak bir yerde kendine iş bulan kızkardeşi, ilerde belki daha iyi bir işe geçebilmek umuduyla akşamları stenografi ve Fransızca öğreniyordu. Arada bir babası uyanıyor, uyuduğundan sanki hiç habersiz, annesine: «Bugün yine ne vakte kadar dikip duracaksın bakalım?» diyor, annesiyle birbirlerine yorgun gülümsüyorlar, derken babası yine hemen uykuya dalıyordu. Babası bir çeşit inatçılık gösterip evde bile müstahdem üniformasını üzerinden çıkarmaya yanaşmıyor, robdöşambrı boşuna askıda asılı dururken, o sanki her vakit hizmete hazırmış ve evde bile amirlerinin direktiflerini bekliyormuş gibi uyukluyordu. Bu yüzden, hemen daha başlangıçta, zaten yeni sayılmayacak üniforma, annesiyle kızkardeşinin onca üzerine titremesine karşın temizliğini kaybetti. Gregor çokluk bütün gece, yaşlı babasının içinde alabildiğine rahatsız durumda, öyleyken mışıl mışıl uyuduğu lekelerden geçilmeyen ve yaldızlı düğmeleri hep ışıl ışıl parlayan giysiden gözlerini ayıramıyordu.

Saat onu vurur vurmaz, annesi usulca seslenerek babasını uyandırmaya, sonra onu ikna edip yatağa yatırmaya uğraşıyordu; çünkü babasının durumunda doğru dürüst bir uykunun sözü edilemezdi; oysa sabah saat altıda görevine

başlayacağı için bu uyku kendisine son derece gerekliydi. Ama, bankada müstahdem göreviyle çalışmaya başladığından beri davranışlarında açığa vurduğu bir dikbaşlılıkla, babası biraz daha masa başında kalmak için diretiyor, ancak bu arada hep de uyuyakalıyor ve o zaman sandalyesini yatakla değiştirmeye kendisini razı etmek için evdekiler akla karayı seçiyordu. Annesi ve kızkardeşi küçük çapta uyarılarla ne kadar üzerine düşerlerse düşsün, babası nerdeyse bir çeyrek saat hep hayır anlamında usulcacık başını sallıyor, gözlerini kapalı tutup yerinden kalkmıyordu. Annesi kolundan çekip çekiştiriyor, kulağına hoşuna gidecek sözler söylüyor, kızkardeşi de işini bırakıp annesine yardıma geliyor, ama babasına bu da kâr etmeyerek, sözkonusu çabalar onun koltuğuna daha çok gömülmesine yol açıyordu. Ancak kadınlar kollarına girince babası gözlerini açıyor, sırayla bir annesine, bir kızkardeşine bakıyor ve hep şöyle söylüyordu: «Bu da yaşamak sözde! Yaşlı günlerimde göreceğim rahat bu ha?» Derken iki kadına yaslanıp, sanki kendi kendisi için alabildiğine büyük bir yükmüş gibi ağırdan alarak, onlar tarafından kapıya kadar götürülmesine rıza gösteriyor, kapıda annesiyle kızkardeşini bir el işaretiyle uzaklaştırıp bundan böyle yalnız başına ilerlemeye çalışıyor, ama az sonra annesi elindeki dikişi, kızkardeşi elindeki kalemi çarçabuk bir kenara bırakarak yine babasına yardım için arkasından koşuyorlardı.

Çalışmaktan yıpranmış ve aşırı yorgun düşmüş bu ailede kimin Gregor'la öyle fazla ilgilenmeye vakti vardı. Eve harcanan para gittikçe kısılıyordu; hizmetçiye çaresiz yol verilmişti. Ak saçları başının çevresinde uçuşan iri yarı bir kadın, pek ağır işleri görmek için sabah ve akşam eve uğruyor geri kalan işleri ise, o bir sürü dikişlerinin yanı sıra annesi yapıyordu. Hatta Gregor'un bir akşam satış fiyatları üzerinde konuşulurken öğrendiğine göre, eskiden an-

nesi ve kızkardeşinin bayramı ve seyranlarda takıp takıştırdığı çeşitli aile mücevherleri de elden çıkarılmıştı. Ama en büyük yakınma nedeni, şimdiki durumda kendilerine pek büyük gelen evden çıkamayışlarıydı; çünkü Gregor'un bir başka yere nasıl taşınacağı konusunda kimsenin aklına bir çare gelmiyordu. Ama evdekileri bir başka yere taşınmaktan alıkoymadığını pekâlâ seziyordu Gregor; çünkü birkaç hava deliği bırakılmış uygun bir sandığın içine koyup onu, bir yerden bir yere kolaylıkla götürebilirlerdi: ailesini ev değiştirmekten en başta alıkoyan, daha çok, kendilerini kaptırdıkları tam bir umutsuzlukla bütün akraba ve eş dost çevresinde kimsenin başına gelmeyen bir felakete uğradıkları düşüncesiydi. Elâlemin yoksul kişilerden beklediği ne varsa, hepsini eksiksiz yerine getiriyorlardı; babası bankadaki küçük memurlara kahvaltı için dışardan yiyecek alıp geliyor, annesi yabancı insanlara çamaşır dikeceğim diye kendini helâk ediyor, kızkardeşi ise müşterilerin isteklerini yapmak için tezgâhın arkasında sağa sola koşturuyor, daha fazlasına da ailenin gücü elvermiyordu. Beri yandan annesiyle kızkardeşi, babasını yatağa yatırdıktan sonra dönüp gelerek ellerindeki işleri bırakıyor, birbirlerine sokulup yanak yanağa oturuyorlar, derken annesi Gregor'un odasını göstererek: «Şu kapıyı kapar mısın, Grete!» diyor, bunun üzerine Gregor yine karanlıkta kalıyordu; bitişikte ise annesiyle kızkardeşi gözyaşlarını birbirine katarak ağlaşıyor ya da donuk bakışlarla önlerindeki masaya bakıp duruyorlar, bu da Gregor'un sırtındaki yaranın sanki yeni açılmış gibi sızlamasına yol açıyordu.

Geceleri ve gündüzleri adeta gözlerini kırpmadan geçiriyordu, Gregor. Bazen, kapının bir dahaki açılışında işleri tıpkı eskisi gibi kendi eline almayı düşünüyordu; uzun zaman sonra yine patronla müdür, yardımcılar, çıraklar, aklından biraz zoru olan odacı, başka mağazalarda çalışan

iki üç dost, bir taşra otelindeki oda hizmetçisi, bir anlık tatlı bir anımsama, bir şapkacı dükkânında çalışıp kendisine içtenlikle, ama pek nazlanarak kur yaptığı kasadar kız, bütün bunlar yabancı ya da artık unutulup gitmiş kimselerin görüntüleriyle karışarak hayalinde beliriyordu; ama kendisine ve ailesine yardım edebilmekten uzak, hepsi de yanına yaklaşılmaz kimselerdi; dolayısıyla, bunların sonradan yine zihninde kaybolup gitmesine seviniyordu. Ama bir an da geliyor, ailesiyle ilgilenmek için hiçbir istek duymuyordu; kendisine gereken bakımı göstermediklerinden ötürü bir hınç yüreğini dolduruyor, hangi yiyeceği canı çektiğini hiç bilmemesine karşın, yiyeceklerin saklandığı yere nasıl bir yolunu bulup ulaşacağına ilişkin olarak kafasında planlar kuruyordu; açlık falan hissetmese de, payına düşenleri toparlayıp alacaktı buradan. Artık onun pek hoşlanıp hoşlanmayacağını düşünmeyen kızkardeşi, sabahları işe giderken ayağıyla rasgele bir yiyeceği çarçabuk odasından içeri itiyor, akşam da sadece şöyle bir tadına mı bakılmış, yoksa, çok vakit olduğu gibi, el sürülmeden bırakılmış mı, hiç aldırış etmeden süpürgenin ucuyla çekip dışarı alıyordu. Odayı derleyip toplamak için artık hep akşamları uğruyor ve bu işi öylesine çabuk yapıp çıkarıyordu ki, daha çabuğu can sağlığıydı. Pislik duvarlar boyunca yol yol uzanıyor, sağda solda yumak yumak toz ve çıkartı görülüyordu. İlk zamanlar kızkardeşi geldiğinde, Gregor odanın en pis köşe bucağına gidip beklemiş, böylece kızkardeşine adeta sitemde bulunmak istemişti. Ama öyle anlaşılıyordu ki, haftalarca olduğu yerde kalabilir, yine de kızkardeşi bildiğinden şaşmazdı; ortadaki pisliği kızkardeşi de Gregor gibi görüyordu, ama bu pisliğe el sürmemeyi anlaşılan kafasına koymuştu. Beri yandan, aslında bütün aileyi sarmış yepyeni bir duyarlıkla, Gregor'un odasının derlenip toplanmasının kendisine bırakılmasına çalışıyordu kızkardeşi. Birinde annesi Gre-

gor'un odasında büyük bir temizliğe girişmiş, ancak birkaç kova su harcadıktan sonra bu işi başarabilmişti. Ama aşırı rutubetin hasta yaptığı Gregor sonradan kanepe üzerine serilip kızgın ve kımıldamadan yatmış, bunun da cezasını yine annesi çekmişti; çünkü akşam olup kızkardeşi Gregor'un odasındaki değişikliği farkeder farketmez, son derece alınmış bir tavırla oturma odasına seğirtmiş, annesinin yakaran bir edayla ellerini havaya kaldırmasına aldırmayarak, ansızın bir ağlama nöbetine kapılmıştı. Anne ve babası – babası kuşkusuz korkuyla fırlamıştı koltuğundan – ilkin şaşkın ve çaresiz bakakalmışlar, ama sonunda harekete geçmişlerdi; sağda babası Gregor'un odasının temizlenmesini kızkardeşine bırakmadığı için annesine atıp tutmuş, solda Gregor'un odasını bundan böyle asla temizlemeyeceğim! diye kızkardeşinin bağırdığı duyulmuştu. Beri yandan, annesi, sinirinden gözü hiçbir şey görmeyen babasını adeta çekip sürükleyerek yatak odasından içeri sokmaya çalışmış, kızkardeşi, hıçkırıklarla sarsılarak, küçük yumruklarıyla masayı dövmüştü. Gregor'a gelince, kimse kapıyı kapayıp onu bu manzaradan ve gürültü patırtıdan esirgemediğine ölkelenerek yüksek perdeden ıslıksı sesler çıkarmaya başlamıştı.

Ama dışarda çalışmaktan bitkin düşen kızkardeşi usanıp eskisi gibi Gregor'la ilgilenmeye yanaşmasa bile, yerini hiç de annesinin alması gerekmez. Gregor ihmal edilmiş sayılmazdı; çünkü artık bir hizmetçi bulunuyordu evde. Uzun yıllar iri kemikli sağlam vücudu sayesinde pek çok varta atlatıp ayakta kalabildiği anlaşılan bu yaşlı dul kadının Gregor'dan pek tiksindiği yoktu. Öyle merak ettiği için değil, rasgele bir gün odasının kapısını açmış, Gregor'un düpedüz şaşırdığını ve kendisini bir kovalayan bulunmazken sağa sola koşmaya başladığını görünce, ellerini kucağında kavuşturup hayretle olduğu yerde kalakalmıştı. O gün bu gün de sabah ve akşam kapıyı şöyle bir

aralayıp Gregor'a bakmaktan kendini alamıyordu. Hatta başlangıçta, belki kendisinin sevimli bulduğu: «Gelsene bakayım buraya, koca bokböceği seni!» ya da «Şu koca bokböceğine de bak!» sözleriyle yanına bile çağırdığı olmuştu Gregor'u. Sözkonusu çağrıları Gregor düpedüz cevapsız bırakıyor, sanki kapı hiç açılmamış gibi yerinden kımıldamıyordu. Bu hizmetçi olacak kadına, canı istedikçe kendisini rahatsız edeceğine, odasını her gün temizlemesini tembih etselerdi ya! Birinde sabahın erken vakti – belki de yaklaşan baharı müjdeleyen fena bir yağmur camları dövüp durmaktaydı – hizmetçi yine bu türlü sözler söylemeye kalkınca, Gregor'un tepesi öyle attı ki, adeta üzerine saldırmak ister gibi, ama yavaş ve güçsüz, kadına doğru döndü. Ama korkuya kapılmayan kadın, yalnızca kapının yanıbaşındaki bir sandalyeyi tutup havaya kaldırmıştı ve iyice açılmış ağzıyla oracıkta dikilirken niyeti açıkça belliydi: Elindeki sandalye Gregor'un sırtına indiği zaman ağzını kapayacaktı. Gregor yine arkasına dönerken: «Demek hepsi bu kadardı?» dedi ve sandalyeyi serinkanlılıkla köşedeki yerine bıraktı.

Bundan böyle Gregor hiçbir şey yememeye başlamıştı. Kendisi için hazırlanmış yemeğin önünden tesadüfen geçtikçe, sanki oyun olsun diye bir lokma alıp ağzına atıyor, lokmayı saatlerce ağzında tutup çokluk geri tükürüyordu. İlkin odasının durumundan duyduğu üzüntünün, kendisini yemek yemekten alıkoyduğunu düşündü, ama odasındaki değişikliğe pek çabuk alışmıştı. Başka yere yerleştirilemeyen eşyaları habire kendi odasına tıkıştırıyorlardı ve evin bir odası üç bay'a kiralandığı için de böylesi eşyalar hayli çoktu. Ağırbaşlı baylar – Gregor'un bir yol kapı aralığından gördüğüne göre, üçünün de top sakalı vardı – yalnız kendi odalarında değil, bir kez kiracı bulunduklarından bütün evde, ama en çok mutfakta her şeyin düzen içinde ve yerli yerinde olmasına alabildiğine dikkat edi-

yorlar, işe yaramaz, her şeyden önce pis öte beriler görmeye asla katlanamıyorlardı. Üstelik odalarındaki mobilyaların çoğunu beraberlerinde getirmişler, bu yüzden evdeki eski eşyalardan kimisi gerekliliğini yitirmişti; satılabilecek gibi değilse de, sokağa atılmak da istenmeyen şeylerdi bunlar; dolayısıyla, hepsi de Gregor'un odasını boyluyordu. Kül sandığıyla mutfaktaki çöp bidonu da bunların arasındaydı. Kullanılmayacak gibi ne varsa, hep de pek aceleci hizmetçi tarafından Gregor'un odasına atılıp geçiliyordu. Allaha şükür Gregor, çokluk sözkonusu eşyayla onu tutan eli görüyordu yalnız. Belki de hizmetçinin niyeti, uygun bir zaman ve fırsatta eşyaları yine Gregor'un odasından almak ya da tümünü birden kaldırıp sokağa atmaktı. Ama ilk getirilip bırakıldıkları yerde kalıyordu hepsi; Gregor pılı pırtı arasında ıkına sıkına dolaşıyor, bunları yerlerinden sağa sola oynatıyordu; ortada sürünecek başka yer olmadığından, ilkin ister istemez yaptı bunu; ancak zamanla bundan giderek artan bir haz duymaya başladı; oysa sözkonusu gezinmelerden sonra, ölesiye yorgun ve üzgün, yine saatlerce yerinden kımıldamaksızın duruyordu.

Kiracı baylar bazan akşam yemeklerini ortaklaşa kullanılan salonda yediklerinden, kapı kimi akşamlar kapalı tutuluyordu; Gregor, kapının açık kalmasından pek kolay vazgeçebilmişti; nihayet kapı açık olduğu bazı akşamlar da bundan yararlanmamış, ailesi tarafından farkına varılmaksızın, odanın en karanlık bir köşesinde uzanıp yatmıştı. Ama bir defasında salonun kapısını azıcık aralık bırakmıştı hizmetçi; kiracı baylar, akşamleyin içeri girip ışığı yaktıklarında da yine kapı açıktı. Baylar, eskiden babası, annesi ve Gregor'un hep birlikte yemek yediği masanın baş köşesine kurulmuş, peçetelerini açıp çatal ve bıçaklarını ellerine almışlardı. Derken bir tabak etle annesi, hemen arkadan elinde patates dolu büyük bir çanakla kız-

kardeşi göründü. Yemekten yoğun bir dumana benzer bir buğu yükseliyordu. Kiracı baylar, sanki önce bir denemek ister gibi, önlerine getirilip konan tabaklar üzerine eğilmişler ve gerçekten, duruma bakılırsa öbür ikisinin bir otorite saydığı üçüncüleri servis tabağı üzerinde etten bir parça kesmiş, anlaşılan etin yeterince pişip pişmediğini, mutfağa geri yollanmasının gerekip gerekmediğini anlamak istemişti. Ama memnun kalmıştı sonuçtan; merakla olayı izleyen Gregor'un annesiyle kızkardeşi, bunun üzerine rahat bir nefes alarak gülümsemişlerdi.

Asıl aile üyeleri ise yemeği mutfakta yiyordu; ama babası mutfağa yollanmadan salona girip, başında bere, önlerinde eğilerek oradakilerin hepsini birden selamlıyor, masanın çevresini şöyle bir dolanıyordu. Kiracı bayların her üçü de doğrulup kalkarak top sakallarından içeri bir şeyler mırıldanıyor, sonra yalnız kalıp tam bir sessizlik içinde yemeklerini yemeye koyuluyorlardı. Gregor'un yadırgadığı şey, çeşitli gürültüler ortasında hep onların yemeği öğüten dişlerinin sesini işitmekti; bununla Gregor'a yemek yemek için dişlerin gerektiği, dişler olmadan en sağlam çenelerin bile işe yaramayacağı anlatılmak isteniyordu adeta. Gregor, mahzun: «İştahım var ama, böyle yiyecekler için değil!» diye söyleniyordu kendi kendine. «Bu baylar nasıl da karınlarını doyuruyor! Oysa ben açlıktan ölüyorum.»

Tam da o akşam Gregor'un kulağına – hanidir evde keman çalındığını anımsamıyordu – mutfaktan doğru bir keman sesi geldi. Yemeklerini yiyip bitiren baylardan orta boylusu bir gazete çıkarmış, öbür ikisine gazetenin bir yaprağını uzatmıştı; hep birden arkalarına yaslanmış, gazete okuyup pipolarını tüttürüyorlardı. Keman sesini işitince kulak kabarttılar; ayağa kalkıp parmak uçlarına basarak holün kapısına geldiler, burada birbirlerine iyice so-

kularak durdular. Herhalde bayların gelişi mutfaktan işitilmişti, çünkü babasının sesini duydu Gregor: «Yoksa baylar hoşlanmadılar mı kemandan? Hani isterlerse hemen susabilir yine.» – «Hayır! Tam tersi!» diye cevapladı baylardan orta boylusu. «Acaba küçük hanım bizim buraya gelip çalamaz mı? Ne de olsa çok daha rahat ve iyi burası.» Sanki keman çalan kendisiymiş gibi: «A tabii», dedi babası.

Baylar, yeniden salona dönüp beklediler. Çok geçmeden nota sehpasıyla annesi, notalarla babası ve kemanla kızkardeşi mutfaktan çıkıp geldi. Kızkardeşi, acele etmeksizin gerekli hazırlıkları yapmaya koyuldu; daha önce hiç de oda kiraya vermemiş, dolayısıyla kiracı baylara karşı nezaketi aşırılığa vardıran anne ve babası sandalyelere oturmayı bir türlü göze alamamıştı, babası sağ elini üniformasının iki düğmesi arasındaki boşluğa sokarak kapıya yaslanmıştı; ancak annesi, baylardan birinin buyur ettiği sandalyeye çöktü; sandalyeyi bayın o anda rasgele koyduğu yerde bırakmış, dolayısıyla salonun bir köşesinde kalmıştı.

Derken kızkardeşi çalmaya başladı; anne ve babası, her biri kendi bulunduğu yerden, kızkardeşinin ellerinin devinimlerini dikkatle izliyordu. Çalan kemanın cazibesine kapılan Gregor, her zamankinden biraz daha ileri çıkmayı göze almıştı; bir ara başını salonun kapısından içeri soktu. Evdekilere karşı beslediği ilgi eskiden hep göğsünü kabartmıştı; son zamanlar ise onları umursadığı yoktu ve buna da şaşmıyordu pek. Oysa asıl şimdi saklanıp gizlenmesi için daha çok neden vardı; çünkü odasının dört bir yanı toz toprak içindeydi, en ufak bir kımıldanışta sağa sola tozlar uçuştuğundan, kendisi de baştan aşağı toza bulanmıştı; iplikmiş, kıllarmış, yemek artıklarıymış, ne varsa hepsini sırtında ve böğürlerinde kendisiyle gittiği

yere taşıyıp götürüyordu; her şeye karşı takındığı umursamazlık alabildiğine büyüktü; dolayısıyla, eskisi gibi günde pek çok kez sırt üstü yatıp halıya sürtünerek temizlenmeyi artık bırakmıştı. Ama yine de salonun tertemiz döşemesinin üzerinde biraz daha sürünerek ilerlemekten çekinmemişti.

Ancak, kendisine dikkat eden de olmamıştı hani. Bütün aile, çalan kemana dalmıştı; baylara, ilkin elleri pantolonlarının ceplerinde, nota sehpasının pek yakınına, notaları görebilecekleri ve kızkardeşinin kuşkusuz rahatsız olacağı yere kadar sokulan baylara gelince, çok geçmeden yarı işitilir bir sesle konuşarak başlarını önlerine eğip pencereden yana çekilmişler, bundan böyle de pencere kenarında kalarak, Gregor'un babası tarafından kaygılı gözlerle izlenmeye başlanmışlardı. Doğrusu apaçık görülüyordu ki, şöyle nefis ya da eğlendirici bir keman müziği dinleyecekleri sanısına kapılmakla düş kırıklığına uğramışlardı; sanki bütün bu gösteriden bıkmışlardı da, ancak nezaket gereği rahatsız edilmelerine göz yumuyorlardı. Özellikle sigaralarının dumanını havaya üfleyişlerinden enikonu sinirli oldukları çıkarılabilirdi. Oysa kızkardeşi bir güzel çalıyordu ki! Başı yana eğilmiş, gözleri, yoklayarak ve mahzun, nota çizgilerini izliyordu. Gregor sürünerek biraz daha ilerledi, belki kızkardeşiyle göz göze geleceğini umarak başını yere yakın tutuyordu. Müzik onu bu kadar duygulandırdığına göre, kendisine bir hayvan gözüyle bakılabilir miydi? Sanki özlemini çektiği bilinmedik besine götüren yol sonunda ortada gözükmüşcesine bir sanıya kapılmıştı. Kızkardeşinin yanına kadar ilerleyerek kolundan çekip çekiştirmeye ve böylece ona, kemanını alıp kendi odasına gelmesini dolaylı yoldan anlatmaya karar vermişti; çünkü oradakilerin hiçbiri, kendisinin yapmayı düşündüğü gibi, kızkardeşinin keman çalışını takdir edecek durumda değildi. Kendisi, hiç değilse hayatta olduğu

süre kızkardeşini bir daha odasından salmayacaktı; görünümündeki korkunçluk ilk kez bu konuda işine yarayacaktı; odasının bütün kapılarına aynı anda yetişecek ve olası saldırıları tıslayarak nefesiyle geri püskürtecekti. Ama kızkardeşi zorla değil de, kendi gönlüyle onun yanında kalacaktı; yanıbaşında kanepede oturacak, kulağını kendisine doğru eğecek, o da kızkardeşine, kendisini konservatuvara yollamayı kafasına koyduğunu ve bunu başına gelen şu felâket araya girmese daha geçen Noel'de – Noel geçmişti herhalde – yapılacak itirazlara falan kulak asmaksızın anne ve babasına açıklamayı düşündüğünü bir sır gibi emanet edecekti. Bütün bunları açıklayınca duygulanan kızkardeşinin gözünden yaşlar boşanacak, Gregor da kızkardeşinin omuzlarının hizasına kadar doğrulup kalkarak, onun bir mağazada çalışmaya başlayalı beri eşarp ya da yakalık takmadığı boynuna bir öpücük konduracaktı.

Kiracı baylardan orta boylusu: «Bay Samsa!» diye seslendi babasına ve bundan başka bir söz söylemeyi gereksiz bularak yalnızca işaret parmağıyla, ilerden ağır ağır yaklaşan Gregor'u gösterdi. Keman sesi sustu birden; baylardan orta boylusu ilkin başını sallayarak arkadaşlarına gülümsedi, sonra yeniden Gregor'a baktı. Babası Gregor'u odadan çıkarmayı bırakıp, ilkin kiracı bayları yatıştırmayı zorunlu görmüştü, oysa baylar hiç de sinirlenmiş değildi ve Gregor kendilerini çalan kemandan daha çok eğlendirmişti adeta. Babası baylara doğru seğirtmiş, kollarını açarak onları odalarından içeri sokmaya, bir yandan da vücudunu siper ederek Gregor'u onların gözünden saklamaya çalışıyordu. Ne var ki, baylar bunun üzerine gerçekten biraz kızar gibi oldular, babasının davranışına mı, yoksa Gregor gibi bir oda komşuları bulunduğunu şimdiye dek farketmeyip, şimdi ansızın anladıklarına mı içerlediklerı belli değildi. Babasından bir açıklama bekleyerek on-

lar da ellerini ve kollarını oynattılar, tedirgin ve telaşlı, sakallarını çekiştirdiler, ancak yavaş yavaş uzaklaşıp odalarına girdiler. Bu arada kızkardeşi, ansızın keman çalmasına ara vermenin kendisini içine sürüklediği yitikliği yenmiş, gevşecik sarkan ellerinde bir süre kemanla yayı tuttuktan ve hâlâ çalıyormuş gibi notalara baktıktan sonra birden kendini toparlamış, kemanı güçlükle soluyan ve hızlı hızlı çalışan ciğerlerle hâlâ sandalyesinde oturan annesinin kucağına bırakmış, babasının sıkıştırması karşısında bayların şimdi daha bir çabuk yaklaştıkları bitişik odaya seğirtmişti. Kızkardeşinin becerikli ellerinin altında yastık ve yorganların nasıl havada uçar gibi sağa sola gidip gelerek bir çeki düzene kavuştuğu görülüyordu. Daha baylar odaya varmadan, kızkardeşi yatakları yapıp hazırlamış, odadan dışarı süzülmüştü. Babasının da öyle bir inadı tutmuştu ki, kiracılarına karşı göstermekle yükümlü bulunduğu saygıyı unutmuştu büsbütün; bayları habire gerilere doğru itip sürüyordu. Sonunda baylardan orta boylusu odanın kapısında ayağını güm diye yere vurarak babasını olduğu yerde durdurdu, elini kaldırıp gözlerini annesiyle kızkardeşine çevirerek: «Şurasını açıklamak isterim ki», diye söze başladı, «bu evde ve bu aile içindeki çirkin durumları dikkate alarak...» –sözün burasında kısaca karar vermiş, yere tükürdü– «odadan hemen çıkacağım. Kuşkusuz, burada kaldığım günler için de bir kuruş ödeyecek değilim. Hatta tersine; nedenler bulmakta hiç zorluk çekmeyeceğim bir tazminat talebiyle karşınıza dikilip dikilmeyeceğimi de ayrıca düşüneceğim.» Adam sustu ve bir şey bekliyormuş gibi önü sıra bakmaya başladı. Gerçekten de çok sürmedi, iki arkadaşı atıldı oradan: «Biz de hemen çıkıyoruz!» Bunun üzerine, baylardan orta boylusu, kolu yakalayarak çat diye vurup kapıyı kapadı.

Babası yalpalayarak, elleriyle sağa sola tutunup koltuğuna

yürüdü ve koltuğun üzerine yığılıp kaldı: normal akşam uykucuğunu uyuyormuş görünüyor, ama sanki gerekli destekten yoksunmuş gibi başının hızlı hızlı sallanmasına bakılırsa hiç de uyumadığı anlaşılıyordu. Gregor, bütün zaman, kiracı bayların kendisini keşfettikleri yerde kımıldamadan kalmıştı. Planın başarısızlığa uğramasından duyduğu düş kırıklığı, öte yandan belki uzun süren bir açlığın doğurduğu dermansızlık, onu hareket etme yeteneğinden yoksun bırakmıştı. Bir an sonra her şeyin başına yıkılacağından adeta kesinlikle korkuyor ve bunu bekliyordu. Hatta annesinin titreyen parmakları arasından kayarak kucağından yere düşen ve sesi bir süre yankılanan keman bile Gregor'u ürkütüp yerinden oynatamadı. Konuşmasına bir giriş olarak eliyle masanın üzerine vuran kızkardeşi: «Sevgili anneciğim, sevgili babacığım!» diye sesini yükseltti. «Bu böyle yürümeyecek. Belki siz değilsiniz ama, ben farkındayım. Bu canavar karşısında kardeşimin adını ağzıma almak istemediğim için, şöyle söyleyeceğim: bu belayı başımızdan atmadan olmayacak. Gücümüz yettiği kadar kendisine bakıp etmeye, kendisine katlanmaya çalıştık. Sanıyorum, bu konuda kimse bize karşı en ufak bir suçlama yöneltemez.»

«Yerden göğe hakkı var kızın», diye söylendi babası kendi kendine. Hâlâ nefes almakta güçlük çeken annesi, elini ağzının önüne tutarak, gözleri adeta yuvalarından fırlamış, boğuk boğuk öksürmeye başladı.

Kızkardeşi, annesinin yanına seğirtip alnını tuttu. Kızkardeşinin sözleri, babasının kafasında daha kesin kimi düşünceler uyandırmışa benziyordu: babası doğrulup dimdik oturmuş, kiracı bayların akşam yemeklerinden hâlâ masa üzerinde duran tabaklar arasındaki müstahdem kasketiyle oynuyor, arada bir sesi sedası çıkmayan Gregor'a bakıyordu.

Öksürmekten annesinin kulağı hiçbir şey işitmediğinden, bu kez yalnızca babasına dönüp: «Başımızdan atmaya bakmalıyız onu!» dedi kızkardeşi. «Sizin ikinizi de mezara yollayacak, hiç kuşkunuz olmasın. Hepimiz böyle canını dişine takıp çalıştıktan sonra, evde bu bitip tükenmez işkenceye katlanılamaz doğrusu. Ben de katlanamayacağım artık.» Bunun üzerine hüngür hüngür ağlamaya başladı kızkardeşi; gözyaşları annesinin yüzüne damlıyor ve kızkardeşi bilinçsiz el hareketleriyle onları buradan silip uzaklaştırıyordu.

Acımaklı bir ses ve belirgin bir anlayış ifadesiyle: «Peki ama, elimizden ne gelir yavrucuğum?» dedi babası.

Kızkardeşi, omuzlarını silkerek çaresizliğini belirtti; daha önce ağlarken güven dolu bir eda vardı halinde, oysa şimdi kendisini bir çaresizliğe kaptırmıştı.

Babası yarı sorar gibi: «Konuştuklarımızı anlayabilse bari», dedi. Kızkardeşi böyle bir şeyin düşünülemeyeceğini belirtmek üzere, ağlamasının arasında hızlı hızlı elini salladı.

«Konuştuklarımızı anlayabilse bari!» diye yineledi babası ve gözlerini yumarak, böyle bir şeyin olamayacağını söyleyen kızkardeşinin görüşünü benimsediğini belirtti. «Belki o zaman kendisiyle bir anlaşmaya varılabilirdi. Ama bu durumda...»

«Gidecek o evden mutlaka!» diye bağırdı kızkardeşi. «Başka çare yok, baba!» Sen onun Gregor olduğu düşüncesini kafandan söküp atmaya çalış, yeter! Zaten bizim asıl mutsuzluğumuz, bunca zaman onun Gregor olduğuna inanmamız değil mi? Nasıl Gregor olabilir düşünsenize! Gregor olsa, insanların kendisi gibi bir hayvanla bir arada yaşayamayacaklarını görür ve çekip giderdi. Böyle yapsaydı, bir kardeşten yoksun kalırdık, ama yaşamamızı sürdü-

rebilir ve onun anısını da içimizde tertemiz korurduk. Oysa şimdi peşimizi bir an bile bırakmıyor, kiracılarımızı kaçırıyor; galiba bütün eve kendisi el koyup bizi sokağa atacak. Baksana şuna baba!» diye haykırdı kızkardeşi birden: «Gene başladı işte!» Hatta kızkardeşi Gregor'un düpedüz anlayamadığı bir korkuya kapılarak annesini bıraktı, Gregor'un yakınında bulunmaktansa annesini gözden çıkarmaya razıymış gibi, onun sandalyesini adeta itip uzaklaştırdı kendisinden ve koşup babasının arkasına sığındı. Kızkardeşinin davranışı babasını da telaşlandırmıştı; doğrulup kalktı babası, kollarını kızkardeşini korumak ister gibi yarı havaya kaldırdı.

Ama herhangi bir kimseyi, hele kızkardeşini ürkütmeyi asla aklından geçirdiği yoktu Gregor'un. Yalnızca gerisin geri odasına yollanmak için arkasına dönmeye koyulmuş, durumundaki nezaket dolayısıyla çetin dönüşlerde başını yardıma çağırması gerektiğinden ve bu arada kafasını pek çok kez kaldırıp yere vurduğundan, dönüşü kuşkusuz tuhaf bir izlenim uyandırmıştı. Gregor, durup çevresine bakındı. Kötü bir niyet taşımadığı anlaşılmışa benziyordu; ailesini saran korku bir an sonra kaybolmuştu. Hepsi suskun ve üzgün, Gregor'a bakıyordu şimdi. Annesi, bacaklarını uzatıp birbirine bastırarak sandalyeye serilmiş yatıyor, bitkinlikten nerdeyse gözleri kapanıyordu; kızkardeşi, elini babasının boynuna dolamıştı. «Belki artık dönebilirim», diye düşündü Gregor ve yeniden uğraşmaya koyuldu. Kendini zorlamaktan ileri gelen o sesli soluyuşun önüne geçemiyor, yer yer çaresiz dinlenmesi gerekiyordu. Beri yandan, kendisinden odasına dönmesini kimsenin istediği yoktu şimdi, her şey ona bırakılmıştı. Dönme işini tamamlar tamamlamaz, doğru odasının yolunu tuttu. Odasıyla arasındaki uzaklığın büyüklüğüne şaştı ve aynı yolu nasıl biraz önce o dermansız haliyle, adeta farkına varmaksızın geride bırakabildiğini bir türlü aklı al-

madı. Hızlı hızlı sürünüp ilerlemekten başka şey düşünmediği için, ailesinden kendisini rahatsız edecek bir söz, bir sesleniş duyulmadığına pek dikkat etmiyordu. Ancak kapıya vardığında başını geriye döndürdü; hani boynunda hissettiği sertleşme dolayısıyla tam bir döndürüş sayılamazdı bu, ama yine de arkasında hiçbir şeyin değişmediğini gördü; yalnızca kızkardeşi ayağa kalkmıştı şimdi. Gregor'un son bakışı, o anda büsbütün uyuyakalmış annesini sıyırıp geçti.

Gregor daha odadan içeri ayağını atar atmaz, bir anda itilip sürmelenerek kilitlenivermişti kapı. Arkasında başgösteren gürültüden Gregor öylesine korktu ki, bacakları bükülü bükülüverdi. Bu kadar acele davranan kızkardeşiydi; dimdik oracıkta beklemiş, sonra hafifçe sıçrayıp ileri atılmıştı. Kızkardeşinin arkadan yaklaştığını hiç de işitememişti Gregor; kızkardeşi, kilidin içinde anahtarı çevirirken, anne ve babasına doğru: «Hele şükür!» diye seslenmişti.

Gregor: «Peki şimdi ne olacak?» diye sordu kendi kendine. Çok geçmeden hiç kımıldayamadığını gördü. Buna şaşmadı; tersine, şimdiye dek doğrusu bu bacaklarla devinebilmesini tuhaf buldu. Ama başka bakımdan oldukça rahat hissediyordu kendini. Gerçi bütün vücudunda ağrı ve sızılar vardı; ama öyle sanıyordu ki, bunlar yavaş yavaş gücünü yitirecek ve sonunda büsbütün silinip gidecekti. Sırtındaki çürümüş elmayı ve onun iltihaplanıp üzeri baştan aşağı yumuşak tozla örtülmüş çevresini pek algıladığı yoktu artık. Ailesini düşündükçe duygulanıyor, içinde sevgi hisleri uyanıyordu. Hani kendisi de, belki kızkardeşinden daha bir kesinlikle ortadan kaybolması gerektiğine inanıyordu. Kulenin saati sabahın üçünü vurana dek, bu boş düşünceleri sessiz sakin kafasından geçirdi. Derken dışarıda, pencerenin önünde günün yavaş yavaş ağardığını

gördü. Başı, elinde olmaksızın göğsü üzerine düştü ve burun kanatlarından o güçsüz son nefesi çıkıp gitti.

Sabah erkenden hizmetçi gelip – güçlü kuvvetli ve aceleci bir kadın olduğundan kapıları öylesine sert vurup kapıyordu ki, o geldikten sonra evde rahat bir uyku uyunamıyordu; oysa böyle davranmaması kendisine tekrar tekrar tembih edilmişti – her günkü ziyaretini yaptı, Gregor'da pek dikkati çekecek bir taraf göremedi. Onun kasten kımıldamadan yattığını ve kendisine kırılıp gücenmiş bir süs verdiğini düşündü; çünkü hizmetçiye göre, zeki Gregor'dan beklenmeyecek şey yoktu. O sırada tesadüfen elinde bulunan süpürgeyle Gregor'u gıdıklayıp kapıdan uzaklaştırmak istedi. Başaramayınca kızdı, biraz dürtükledi Gregor'u, bir direnişle karşılaşmaksızın onu yerinden itebildiğini görünce anladı birden. İşin gerçek yüzünü öğrenerek hayretle gözleri açıldı, kendi kendine bir ıslık tutturdu; ama fazla da oyalanmayarak gidip yatak odasının kapısını birden açtı ve yüksek sesle karanlıktan içeri seslendi: «Gelin bakın şuna ayol! Gebermiş! Gebermiş sahi, yatıyor!»

Samsa ailesinin üyeleri doğrulup yataklarında oturdu; hizmetçinin halinden duydukları korkuyu yenebilmeleri kolay olmadı, ancak neden sonra onun verdiği haberi kavrayabildiler. Her biri kendi yattığı taraftan çarçabuk terketti yatağı. Bay Samsa, yorganı omuzlarına almıştı; Bayan Samsa'nın üzerinde yalnız gecelik vardı. Böylece Gregor'un odasına girdiler. Eve kiracı bayların gelmesinden bu yana Grete'nin yattığı oturma odasının da kapısı açıldı derken; Grete baştan aşağı giyinikti, sanki yatmamıştı hiç, solgun yüzü de bunu doğrular gibiydi «Ölmüş mü?» dedi. İlkin annesine, sonra başını kaldırıp soran gözlerle hizmetçinin yüzüne baktı; oysa kendisi durumu araştırabilir, hatta bir araştırmada bulunmadan olup biteni anlayabilir-

di. «Galiba öyle», diye cevapladı hizmetçi ve sözlerinin doğruluğunu göstermek için süpürgeyle Gregor'un ölüsünü itip bir kenara aldı. Bayan Samsa hizmetçiyi alıkoymak ister gibi bir hareket yaptı, ama alıkoymadı. «Eh», dedi Bay Samsa, «artık Tanrı'ya şükredebiliriz.» Ardından istavroz çıkardı ve odadaki üç kadın da kendisi gibi yaptılar. Gözlerini bir an bile ölü Gregor'dan ayırmayan Grete: «Görüyor musunuz, ne kadar sıskalaşmış. Tabii bunca zaman bir şey koymadı ağzına. Odasına taşıdığımız yemekleri yine olduğu gibi dışarı çıkarıyorduk.» Gerçekten de Gregor'un vücudu yamyassı ve kupkuru bir hal almıştı, bunun da ancak şimdi farkına varılabiliyordu; çünkü Gregor'u havada taşıyan bacakçıkları yoktu artık, başkaca dikkati üzerine çeken bir şey de bulunmuyordu.

«Biraz bizim odaya gelir misin, Grete!» dedi Bayan Samsa ve mahzun gülümsedi. Gerete, arada bir başını çevirip ölü Gregor'a bakarak anne ve babasının ardından yürüdü, onlarla yatak odasına girdi. Hizmetçi, Gregor'un kapısını kapayıp pencereyi ardına kadar açtı. Sabahın henüz bu erken saatinde serin havaya bir ılıklık karışmıştı; mart ayının sonlarıydı artık.

Bu sırada odalarından çıkan üç kiracı bay, şaşırmış gözlerle sağa sola bakınıp kahvaltılarını arandı. Bayları düşünen olmamıştı. Orta boyluları suratını ekşiterek hizmetçiye: «Kahvaltımız nerde?» diye sordu. Ama hizmetçi parmağını dudaklarına götürüp, acele ve suskun, Gregor'un odasına gelmelerini işaret etti. Gregor'un odasına giren baylar, elleri biraz havı dökülmüş ceketciklerinin ceplerinde, artık iyice aydınlanmış odada ölü Gregor'un çevresinde dikilmeye başladılar.

Birden yatak odasının kapısında üzerinde resmî üniformasıyla Bay Samsa göründü; bir koluna karısı, öbür koluna kızı girmişti. Hepsinin de gözlerinde ağlamış bir

ifade vardı; Grete, yüzünü arada bir babasının koluna bastırıyordu.

Bay Samsa, kızıyla karısından ayrılmaksızın, eliyle kapıyı göstererek: «Hemen evimi boşaltınız!» diye bağırdı kiracı baylara. Baylardan orta boylusu: «Bununla ne demek istediğinizi anlayamadım?» dedi afallamış ve tatlı tatlı gülümsedi. Öbür iki bay, arkalarında tuttukları ellerini, sanki lehlerinde sonuçlanacak büyük bir kavganın başgöstermesini sevinçle bekleyerek birbirine sürtüyordu. Bay Samsa: «Ne demek istediğimi söyledim apaçık» diye cevapladı, yanında kızı ve karısıyla bir saf oluşturarak baylardan orta boylusunun üzerine yürüdü. Kafasındaki düşünceler yeni bir düzen içinde yerlerini alıyormuş gibi, baylardan orta boylusu ilkin kımıldamadan durdu ve yere baktı. Sonra: «Öyleyse biz de gideriz», diye cevapladı, hatta ansızın ruhunda beliren bir alçakgönüllülükle, bu kararlarını uygulamak için kendisinden izin ister gibi başını kaldırıp Bay Samsa'ya baktı. Bay Samsa, iri gözleriyle buyrun gidin der gibi birçok kez başını sallamakla yetindi. Bunun üzerine baylardan orta boylusu, gerçekten uzun uzun adımlar atarak hemen yürüyüp hole girdi. Bir süredir ellerini oynatmayı bırakarak konuşulanlara kulak kabartan iki arkadaşı ise, sanki Bay Samsa kendilerinden önce hole gelebilir ve önderleriyle aralarındaki bağlantıyı koparıp atabilirmiş gibi bir korkuyla onun ardından seğirttiler. Holde her üçü şapkalarını askıdan, bastonlarını bastonluktan çekip aldı; Samsa ailesini suskun bir reveransla selamlayıp evden çıktılar. Sonradan anlaşıldığına göre, büsbütün yersiz bir kuşkuya kapılan Bay Samsa, yanında iki bayanla kapının önüne çıktı; hepsi birden korkuluğa yaslanarak, üç kiracı bayın, yavaş olmakla beraber mola vermeksizin yüksek merdivenden inişini, merdivenin her kattaki dönemeç yerinde gözden kaybolup az sonra yeniden ortaya çıkışını izlediler. Baylar aşağıya indikçe,

Samsa ailesinin onlara karşı duyduğu ilgi de yavaş yavaş silindi; derken başında et sepetiyle kasılarak merdivenleri çıkan bir kasap çırağının kiracı baylarla karşılaşması, sonra onları geride bırakıp basamakları tırmanmaya devam etmesi üzerine, Bay Samsa yanındaki bayanlarla korkuluktan ayrıldı; her biri rahatlamış, kendi odasına döndü.

O günü dinlenme ve gezintiye ayırmaya karar vermişlerdi; böyle bir dinlenmeyi haketmekle kalmayıp, ayrıca buna tam bir gereksinim duyuyorlardı. Dolayısıyla, masanın başına geçtiler; Bay Samsa çalıştığı bankanın müdürlüğüne, Bayan Samsa kendi patronuna, Grete de kendi şefine olmak üzere üç mazeret mektubu yazmaya koyuldular. Mektuplar yazılırken, gideceğini haber vermek üzere hizmetçi girdi odaya, çünkü sabah işini bitirmişti. Mektup yazmakta olan Samsa ailesinin üç üyesi ilkin gözlerini kaldırmaksızın peki anlamında başlarını salladı; ama sonra, hizmetçinin bir türlü uzaklaşmadığını görerek öfkeyle başlarını kaldırdılar. «Daha ne bekliyorsun?» diye sordu Bay Samsa. Hizmetçi sanki bir felaket haberi verecekmiş de, bunu ancak inceden inceye sorguya çekildiğinde yapmak istiyormuş gibi gülümseyerek kapıda dikiliyordu, evde çalıştığı bütün süre Bay Samsa'nın sinirine dokunup durmuş şapkasındaki o nerdeyse dimdik devekuşu tüyü hafifçe dört bir yana sallanıyordu. Hizmetçinin en çok saygı duyduğu Bayan Samsa: «Evet, nedir istediğin bakalım?» diye sordu. «Şey», dedi hizmetçi; içtenlikle gülümsemesi hemen sözlerine devam etmesini engellemişti, «-diyeceğim, bitişik odadaki o şeyin nasıl ortadan kaldırılacağını siz hiç merak etmeyin, bu işi hallettim ben.» Bayan Samsa ile Grete, işlerine devam etmek ister gibi, başlarını yazmakta oldukları mektupların üzerine eğdiler. O anda hizmetçinin olup biteni ayrıntılı biçimde anlatmak istediğini farkeden Bay Samsa, kalsın, kalsın! der gibi kesin bir edayla elini uzattı. Konuşmasına izin verilmeyişi, bir an

önce gitmesi gerektiğini hatırlatmıştı hizmetçiye, besbelli kırgın bir tonla sesini yükselterek: «Eh, cümleten hoşça kalın!» dedi ve biraz hoyrat bir tavırla arkasına dönerek, kapıları sert sert vurup evden çıktı.

«Akşam olsun, yol vereceğim kendisine», dedi Bay Samsa; ama ne karısından, ne de kızından bir cevap alabildi; çünkü hizmetçi yeni kavuştukları huzur havasını bulandırmıştı. Anne ve kız doğrulup pencereye yürüdüler, kollarını birbirlerinin bellerine dolayarak pencerenin önünde dikildiler. Bay Samsa, başını döndürüp bir süre onları izledi. Sonra: «Haydi gelsenize! diye seslendi. «Bırakın şu geçmiş bayat şeyleri artık! Hem biraz da beni düşünün!» Hemen kadınlar onun sözünü dinleyerek Bay Samsa'ya doğru seğirttiler; onu sevip okşadılar ve bir solukta yazıp bitirdiler mektuplarını.

Sonra her üçü birden evden çıkıp, aylardır yapmadıkları bir şeyi yaparak tramvaya atladılar; kentin önündeki açıklığa geldiler. Kendilerinden başka kimsenin bulunmadığı tramvayı baştan başa güneşin sıcacık ışınları aydınlatmıştı. Oturdukları kanepelere rahatça yaslandılar ve ilerisi için eldeki olanaklar üzerinde konuştular; hani daha bir yakından bakınca, sözkonusu olanakların hiç de pek azımsanamayacağını gördüler; çünkü, bu konuda birbirlerine bir şey çıtlatmamalarına karşın, her üçünün de işine diyecek yoktu ve özellikle gelecek için pek umut vericiydi. Durumlarında en büyük ve en çabuk düzelmeyi sağlayacak davranış, kuşkusuz bir başka eve taşınmalarıydı; niyetleri, Gregor'un arayıp bulduğu şimdiki evden daha küçük, daha ucuz, ama konumu daha güzel ve elden geldiğince kullanışlı bir başka eve çıkmaktı. Böylece söyleşip durdular; bir ara Bay ve Bayan Samsa'nın gözleri, üzerine yavaş yavaş bir canlılık gelmiş kızlarına takıldı; son zamanlar yanaklarını sararıp soldurtan tüm mihnet ve ezi-

yetlere karşın, onun serpilip açılarak güzel bir kıza dönüştüğünü hemen aynı anda içlerinden geçirdiler. Biraz susar gibi olup adeta bilinçsiz bakışlarla biri ötekine bakarak, kızları için artık yavaş yavaş şöyle efendiden bir koca arama zamanının geldiğini düşündüler. Gidecekleri yere varıp, kendilerinden önce ayağa kalkan kızlarının gencecik vücuduyla karşılarında dikildiğini görünce, bunu yeni düşlerinin ve güzel beklentilerinin onaylanışı saydılar.

DEĞİŞİM (*)

Pazarlamacı Gregor Samsa'nın devcileyin bir böceğe dönüşümü, **Değişim** öyküsünün henüz ilk cümlesinde gerçekleşir. Daha yerinde bir söyleyişle, ilgili cümleden **önce** olup biter bu dönüşüm. Antik bir tragedyadaki gibi, öyküde olayın yalnızca son perdesinin sergilendiği görülür. Klasik dramaturjinin temel öğesinin, yani kahraman tarafından işlenen suçun ne olduğu sorusunun ve bu soruya verilecek yanıtın öykünün akışı içinde yavaş yavaş **oluşturulması, Değişim**'de kendinden emin bir tutumla bir yana bırakılır. Okuyucu, cinayeti işleyen kişiyi kıskıvrak yakalanmış karşısında gören, ama işlediği suç ve peşine düşülmesinin haklı nedenleri konusunda tam bir kuşku içinde bulunan bir dedektifin rahatsızlığını yaşar. (Bu rahatsızlık, **Dava**'da Josef K. ile ilgili olarak büyüyüp katlanılmazlığın sınırına dek gelip dayanır.)

Klasik tragedya örneğine bağlı kalırsak diyebiliriz ki, bu oyunun son perdesi, hayvana dönüşmüş Gregor Samsa'nın, karşısında yer alan insan oyuncularla diyaloğunu, utanç verici bir ölümle ölüp gitmesini ve dolayısıyla insan akrabalarının kendisinden kurtulmasını içerir yalnızca. Sözkonusu perdeden daha çok bir şey görmemize izin yoktur. En azından öykünün üst yüzeyinde, kahramanın gerçekte niçin bir böceğe dönüştüğü sorusu ortaya atılmaz. Okuyucu, öykünün büyülü havasına kendini kaptırır kaptırmaz – bu da, pek çok okuyucunun daha ilk cümlede başına gelen bir durumdur –, dönüşüm olayının ken-

(*) Bu yazı, Heinz Politzer'in **Franz Kafka, der Künstler** (S. Fisher Verlag, 1962) adlı kitabından alınmıştır (Ç.N.)

disiyle ilgili bir soru kalmaz ortada. Beri yandan, bu kuşkulu sorusuzluğun oluşmasına yazarın kendisi de katkıda bulunur. dönüşüme uğramış böceğin dünyasıyla onun insan karşıtlarının dünyası arasında, yani gerçeküstü ile gerçek arasında gidip gelir.

Değişim, Kafka'nın hayvan öyküleri arasında ayrı bir yer tutar, çünkü Gregor hayvana dönüşmesine karşın insan olarak kalır, hatta hayvana dönüştükten sonra insanken kendisinde saklı kalmış birtakım yüce dürtüler keşfeder içinde; oysa Kafka'nın öykülerindeki öbür hayvanlarda insanlaşmış hayvanlar söz konusudur hep. Gregor, insan dünyasını **Akademi İçin Bir Rapor**'daki maymun ve **Şarkıcı Josefine**'deki fare gibi asla travesti(*) yoluyla yansıtmaz. «Devçileyin böcekte» kendi varlığının bir tablosunu alegori(**) yoluyla çizmek isteyen Kafka, sözkonusu tablonun kenar çizgilerini silip atmış, bunun için böceğin salt bir pazarlamacıyı anlatmadığı, aynı zamanda değişik kılıkta Gregor Samsa'nın kendisi **olduğunu** sürekli vurgulama yolunu seçmiştir. Dönüşüm şokuna Gregor'un sıradan bir insanın mantıksal düşünüşüyle tepki göstermesi, ilgili şoku öykünün başından başlayarak güçlendirir. Ve yine böcek Gregor'un ölümü, okuyucuları tedirginliğe sürükleyecek kadar bir insan ölümüne benzer; böcek, kendi yaşamına son verir ve bu pes deyişin **Yargı**'daki Georg Bendemann'ın kendi canına kıyışını anımsatması rastlantı değildir.

Kafka, öyküyü açıkça üç bölüme ayırmıştır. Bunlardan ilki Gregor'un mesleğiyle, ikincisi ailesiyle, üçüncüsü ise kendi kendisiyle ilişkisini anlatır. Böyle bir şema okuyucuyu rahatsız etmiyorsa, bunun tek nedeni, Gregor'un niçin bir hayvana dönüştüğü sorusuna her üç bölümün ayrı

(*) Bilinen yazınsal konuları kendilerine uygun olmayan bir biçimle donatarak gülünç duruma sokan komik–satirik edebiyat türü; gülünçleme (Ç.N.).

(**) Soyut bir kavram ya da nesneyi usla kavranabilen kişileştirici simgelerle anlatma (Ç.N.).

ayrı verdiği yanıtın, Gregor'un acayip yazgısını açıklamaya yetmemesidir. Yapısındaki tüm simetri ve özene karşın, öykünün izlediği yol bir boşluğa çıkar; Kafka'nın öykü için düşündüğü son, kendisi için bile inandırıcı olamamıştır. Öykünün ilk bölümü gerek uzamsal, gerek zamansal bakımdan dar sınırlar içinde tutulmuştur. Bu bölümün içerdiği olay, Gregor'un odasında geçer ve yatağın karşısındaki komedinin üzerindeki çalar saatin tik takları işitilir. Saatin kadranı, pazarlamacı Gregor Samsa'nın üzerine gerildiği bir zaman çarkına dönüşür. «Saat altı buçuktu ve göstergeler habire ilerleyip durmaktaydı. Hatta altı buçuk da geride kalmıştı şimdi, nerdeyse yediye çeyrek vardı.» (7). Burada zaman kendini saymakta ve anlatmaktadır. Saatin durup dinlenmeyen tik takı, aynı zamanda Gregor'un kapılandığı ticarî firmanın çarkını göz önüne serer.

Böceğin yataktan çıkma denemesine, yani Gregor'un bir böceğe dönüştüğünün yavaş yavaş bilincine varmasına zaman bildirimleri sürekli eşlik eder: «Tam bu sırada yediye çeyrek kalayı vurmaya başlamıştı saat» (8). «Saatin yeniden vurması üzerine: 'Yedi oldu!' diye söylendi kendi kendine... 'Saat yediyi çeyrek geçeyi vurmadan, her ne pahasına olursa olsun yataktan çıkmalıyım tamamen... çünkü yediden önce açılır mağaza.» (11). Olaydaki olağanüstülük ve dehşet vericilik – bir böcek, bir pazarlamacının çıkacağı yolculuğa hazırlanmaktadır –, zamanın akışının soğuk mekanizmasıyla hem yüceltilir, hem alaya alınır: «... kapının zili çaldığında, yediyi on geçeyi gösteriyordu saat.» (12). Derken firmanın Gregor'un yokluğunun farkına varması için hepsi on dakikalık bir zaman yetmiştir; çalar saatin durup dinlenmeyen tik takında ve vuruşlarında dile gelen aynı soğuk düzenle, firma ortalarda görünmeyen memurunu aramaya çıkmıştır. Birtakım

kural ve direktiflere bağımlı bu kasvetli yaşamın zor ve baskısından kurtulmak için, Gregor'un, gece görülen «tedirgin düşler» (5) sırasında bir böceğe dönüştüğü düşünülebilir. Bu durumda dönüşüm, gerçekten bir kaçışı simgeleyen düş niteliği taşıyacaktır.

Ne var ki Gregor, kapitalizm çarkının küçük bir dişlisinden daha fazla bir şeydir. Firmayla ilişkisinde de insancıl özellikler göze çarpar: Anne ve babası bir zaman patrondan ödünç para almış, böylelikle Gregor'un iş gücünü adeta firmaya kiralamışlardır. «Hani anne ve babam olmasa» diye geçirir içinden Gregor, «çoktan bırakmaz değildim işi... Anne ve babamın firmaya borcunu ödeyecek parayı bir yol biriktirdim mi... aklımdan geçirdiğim şeyi kesinlikle gerçekleştireceğim. O zaman görsünlerdi bakalım!» (7). Anne ve babası Gregor'u köle olarak satmıştır ve onun gerçekten bir köle yaşamını sürdürdüğünü doğrusu kimse yadsıyamaz. Ama köleler de insandır. Bir böceğe dönüşü bir düşten başka şey olmasaydı, Gregor, paradoks bir durum olarak, kölelikten kurtulma girişiminde insanlığını elden çıkaracaktı. O zaman özgürlüğe kavuşmasına karşın, yine bir hayvana dönüşecekti. Ne var ki, hayvan varlığı böyle bir girişimle özgürlüğe kavuşamayacağını bütün açıklığıyla gözlerinin önüne serer.

Ama karşı taraf, yani firma da çalar saat simgesinin bizi inandırmak istediği kadar mekanikleşmiş değildir. **Değişim** öyküsü bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin başladığı zaman dilimiyle ilgilidir ve bu sınır durum küçümsenmeyecek bir etki gücüyle donatır onu. Kapanan dönem, kişilere bol özgürlük tanıyan liberal ekonomi dönemi, başlayan dönem ise örgütlenmiş tekdüze kapitalizm dönemidir. Öyküde firma, çalıştırdığı personelle kişisel bir ilişki içerisindedir henüz: personelin hem yakınında, hem

uzağındadır. Bu ikili durum – saydamlıktan uzak dönemlerin bu belirleyici özelliği patronun karakterinde kendini açığa vurur: Masanın üzerine (belki önünde ayakta dikilen bir kürsüdür bu?) sıçrayıp oturmak, «yanında çalışanlarla yüksekten konuşmak» (7). gibi bir huyu vardır patronun. Üstelik kulakları ağır işiten biridir; ne söylediğini duyabilmek için, yanında çalışan personel burnunun ucuna kadar sokulmak zorundadır (7). (Kafka'nın yapıtlarında bireyin otoriteyi temsil eden kişilerle yüz yüze gelmesi durumunda, çokluk **yakın** ve **yüksek**'ten oluşan bir epizod'la karşılaşılır.)

Personelle arasındaki yukarıda sözü edilen yakınlık. Samsa'nın belli saatte firmada görünmeyişini patron için kişisel bir aşağılama durumuna sokar. Bu nedenledir ki, kendisini temsil eden Müdür Bey'i, görevini savsaklayan işçisi Gregor Samsa'yı arayıp bulmaya yollar. Yani Gregor'un bir peşini bırakmayış, bir takip gözüyle baktığı şey, kendinden emin bir memur tarafından, onsuz yapılamayacak biri sayıldığını gösteren bir işaret gibi yorumlanabilirdi pekâlâ. Ne var ki, Gregor'un başlıca güçsüz yanı olan kendine güvensizliği firmada iyi bilinir (bu da, patronla Gregor arasında doğrudan bir aile mahremiyeti havasının estiğini gösteren bir başka belirtidir.) Görevini savsaklayan Gregor'un acele etmesini sağlamak isteyen Müdür Bey, bu nazik noktadan büyük bir ustalıkla yararlanır; kapalı kapı ardından bütün aile üyelerinin önünde Gregor'a bir açıklamada bulunur: «Patron bu sabah bana, işinize geç kalmanızın nedeni sayılabilecek kimi şeyler çıtlatmadı değil; bu yakında size verilmiş alacakları tahsil yetkisiyle ilgili şeyler hani–, ama ben Allah için böyle bir nedenin sözkonusu olamayacağı konusunda nerdeyse şerefim üzerine temin ettim kendisini.» (15) «Allah için» ile «nerdeyse» arasında bir komikliği içeren karşıtlık, müdürün ken-

disini de çarpık insancıllığı içinde gözler önüne serer. Müdür Bey, bir yandan «Allah için» ile Gregor'a tam bir güven beslediğini açıklarken, «nerdeyse» sözcüğüyle aynı güveni henüz yerine ulaşmadan çekip geriye alır.

Ne var ki, Gregor'un son zamanda terfi ettiğini de bu arada el altından öğrenmiş oluruz. Gregor, alacakları tahsille yetkili kılınmış ve böylece «tıpkı bir haremdeki kadınlar gibi yaşayan» (6) daha bir özgür pazarlamacıların ayrıcalıklı sınıfına yaklaşmıştır. Gelgelelim işinde anlaşılan savsak davranmaya başlamış, onu «gel keyfim gel» yaşatıp önünde özgürlük kapılarının aralanmasını sağlayacak kendi başarısından ürküp gerilemeye koyulmuştur. «Diyeceğim, son zamanlardaki çalışmanız hiç de yeterli sayılmazdı» (16) sözleriyle konuşmasını sürdürür Müdür Bey; anne ve babasının önünde Gregor'un iş yaşamını ilgilendiren bu gizi açığa vurmaktan kendini alamayarak, eski Avusturya gimnazyumlarının karabasanlarla dolu boğucu havasını hokus pokus estirir ortada; öğrenci Kafka, bu gimnazyumlarda ömrünün sonuna dek öğrenci kalmış, ilkin öğretmeninin, daha sonra anne ve babasının, ardından Müdür Bey'in buyruk ve direktiflerine bağımlı yaşamıştır.

Gregor, yaşam okulunda besbelli kötü bir öğrencidir. Başarı peşinde koşmadığı bir yana, ondan kaçar. Böylece, işinin zamanla kendisi için oluşturduğu kısır döngüde dolanıp durur, ileri doğrultuda çaba harcar, bağımsızlığa ulaşmak için çalışır, ama sözkonusu bağımsızlığı anne ve babasının patrona olan borcunu ödediği zaman ele geçirebilecektir; ne var ki, amaçladığı bağımsızlığa birazcık yaklaşmaya görsün, «yeterli sayılmayacak» bir çalışma temposu izleyerek amaçla kendisi arasındaki uzaklığın büyümesine yol açar.

Sonunda Müdür Bey'i susturup evden kaçırmayı başarır. Gregor. Bu başarıyı da amirinin önünde böcek kılığıyla görünerek sağlar. Ancak, kendisi böyle bir şeyi istemiş değildir; amirine kendini göstermesi, onu yatıştırmak ve bundan böyle daha doğru dürüst davranacağı konusunda kendisine güvence vermek içindir. Önünde gerileyen Müdür Bey'e Gregor'un söylediği sözlerdekine benzer bir traji – komiğe edebiyatta seyrek rastlanmıştır. Gregor, pazarlamacıların acıklı yazgısından yakınmaya başlar; karşısındakine bundan böyle bir malı değil, kendisini buyur eden bir pazarlamacının retorik sorusundan bir söylevcinin süslü sözlerine kadar tüm katalogunu sayıp döker ortaya. Aslında kaçıp kurtulmak istediği yazgı için el açar şimdi ve bunu yalnız kendisi değil, o anda temsilciliğini üstlendiği tüm pazarlamacı sınıfı için yapar. Bu arada bir böcek olarak Müdür Bey'in karşısında dikildiğini tümden unutur. Müdür Bey: «Aman Allah!» ve «Vay canına!» sözleriyle baston, şapka ve pardösüsünü bırakıp soluğu kaçmakta alır. Bu sahnenin dramatik yapısı ve dil bakımından işlenişi, bir Johann Nestroy'u(*) aratmayacak kadar ustalıklıdır.

Ancak, Gregor'un dönüşümünün gerçek'ten bir kaçış sayılacağı düşüncesi, bu sahneyle geçerliğini yitirmektedir. Kafka yalnız, Gregor'un böcek olarak da kendi iç yasasından kaçamayacağını, görünüşünü değiştirebileceğini, ama iç yapısında böyle bir değişikliğin üstesinden gelemeyeceğini anlatmak isteseydi, öyküsünün iligili sahneyle son bulması gerekirdi. Bu pazarlamacının ruhundaki kasnakların boşa dönüşlerini ilerki sahnelerde sergilemesi gereksiz olur, öykünün bildirimi (mesajı) için olumsuz nitelik taşırdı. Kafka, toplumsal sınırlanmışlığı içinde insanın

(*) Johann Nepomuk Nestroy (1801 – 1862), Avusturyalı oyun yazarı (Ç.N.).

kendisine bir çıkış yolu bulamayacağını anlatmak üzere. pazarlamacılık işinin elinden alınmaması için yakaran bir böceğin manzarasından daha uygun bir simge bulamazdı. Ne var ki, Gregor ölü bir merkez çevresinde dolanıp durmalarını sürdürür, ilkin holde ailesinin gözleri önünde yapar bunu; babası, elindeki bastonla gazeteyi sallayarak kendisini odasından içeri sürüp attıktan sonra da odasının dört duvarı arasında aynı işi gerçekleştirir. Çalar saatin kadranı üzerinde göstergelerin çizdiği zaman çarkının, böceğin sürekli çemberler çizerek arşınladığı odanın yuvarlağında yinelendiği görülür.

Öykünün ikinci bölümünde zaman eriyip akmaya başlar. Birinci bölüm, sabahın altı buçuğundan yedi buçuğuna dek hepsi bir saat sürer ve bilinçsizlik durumundan oluşan bir çerçeve içine oturtulur. Birinci bölüm, Gregor Samsa'nın tedirgin düşlerden uyanmasıyla başlar, «baygınlığa benzer derin bir uykuyla» (25) sona erer. O mutsuz günün akşamı alacakaranlıkta uyanan Gregor, odasındaki gezinmelerine yeniden koyulur; zamanın düzenli akışı bir kenara kaldırılmış, komedinin üzerindeki çalar saat ortadan kaybolmuştur. Loş bir ışık odayı doldurur şimdi; «çok geçmeden», «daha sonra», «her Allahın günü» gibi belirsiz zarflar, zaman birimleri arasındaki sınırları silip atar. Birinde «Gregor'un dönüşümünden bu yana bir ay geçmiş olmalıydı» (36) denir; bir iki paragraf sonra Gregor, «bu iki ay içindeki» tekdüze yaşamın aklını başından almış olmasından korkar (38). O planlı programlı çalışma ve yaşam süreci, yerini tıpkı hastaların, tutukluların ve **Gözlem**'deki bekârın yarı uykularına ve dalıp gitmelerine bırakmıştır. Bu andan başlayarak öykü, Kafka'nın ideali olan bekârın saflık ve temizliğine yönelmiş bir parodi(*) ve yadsıma kimliğine bürünür.

(*) Komik–satirik açıdan öykünme (Ç.N.).

Gregor yalnız hasta değil, aynı zamanda bir tutukludur. Kızkardeşi «sanki içerde ağır bir hasta, hatta yabancı biri varmış gibi parmak uçlarına basarak odasına» girer (27); Gregor'un kendisi ise, dönüşümünden bu yana geçen zamanı bir «tutukluluk yaşamı» olarak düşünür (31). Zamanın buharlaşıp uçmasına karşılık, öykünün ikinci bölümünde mekânın büyüleyici bir karşıtlık içinde yoğunlaştığı görülür. Birinci bölümde, yağan yağmurdan başka bir şey seçilmese bile, Gregor pencereden bakarak dışarıdaki dünyayı algılayabilmiştir (7). Sis nihayet kalkınca, «yolun karşı yakasında uzayıp giden, başı sonu belli sız gri siyah binanın bir bölümü –bir hastaneydi burası– cephe kısmını katı bir biçimde oyup geçen düzenli pencereleriyle açığa çıkmıştı» (19). Gelgelelim, şimdi bir tutukevi hücresi gibi odasına kilitlenmiştir. Bir ara sokak lambasının ışığı tavana vurur, «ama aşağısı, Gregor'un bulunduğu yer karanlıktı» (25) ve böceğin ölümüne kadar da karanlık kalır. Böylece Gregor ikili bir tutukluluk içinde yaşar; bir kez «zırh gibi sert sırtı» (5), ikincisi kendi odası, yani bir bekârın hücresi tutuklar kendisini. Her ikisi de, bekârı bekleyen geçmişteki ve gelecekteki yalnızlığa işaret eder.

Bundan böyle Gregor'un yalnızlığını hiçbir şey değiştiremez. Aile üyeleri şimdi, kendi aralarındaki bu terkedilmiş yaratığa uyum sağlamak gibi bir ödev üstlenir; oğulları olan böcek Gregor'a kucak açtıkları ölçüde insanlıklarını göstermek gibi bir fırsatı ele geçirmişlerdir. Daha ilk bölümde aile üyelerinin karakter tabloları akustik yoldan çizilir. Aile üyeleri, sözde uykucu oğullarının odasının kapısına üşüşüp onu uyandırmak istediklerinde, kendi kişiliklerini ele verirler. Annenin «yumuşak sesini» (8) babanın «hafifçen, ama yumrukla» kapıya vuruşu izler; öteki kapıdansa acımaklı bir tonla usulcacık: «Gregor! Rahatsız mısın yoksa Gregor? Bir şeye ihtiyacın var mı?» (9) diye sızlandığı işitilir kızkardeşin. Annenin sesindeki yumuşak-

lık Gregor için bir avuntu, böcek için bir umutsuzluk kaynağı oluşturur. Oğlunu böcek kılığında gören ilk kişidir anne ve «İmdat! Aman Yarabbi! İmdat!» diye bağırarak çaresizlik içinde olduğu yere yığılır. (Kafka fırsatı kaçırmaz, sahnenin içerdiği kara mizahı yakalar hemen: Anne, o kendinden geçmiş haliyle arkasındaki kahvaltı masasının üzerine oturuverir ve kahvedenliği devirir, yanıbaşından ve altından kahverengi sıvının halının üzerine aktığını hiç farketmez (23). Bu andan başlayarak, Gregor'un annesi yavaş yavaş kocası Samsa'ya yaklaşır, giderek daha çok Gregor'un babası Samsa'nın karısına dönüşür ve metinde de böyle nitelenir.)

Kafka, başarılı çalışma dönemlerinde yazdığı öykülerdeki kişilerden Bayan Samsa'yı, hepsinden belirgin olarak kendi yaşamından almıştır. Annesinin gerek özgeciliği, gerek kendisini doğru dürüst anlayamaması, öyküde Bayan Samsa'nın karakter özellikleri olarak karşımıza çıkar. Ama öyle görülüyor ki, annesinin tüm sevgisini babasına sakladığı düşüncesi, Kafka'yı hepsinden çok rahatsız etmiştir. **Babaya Mektup**'ta(*) «yalan değil», der, «annem sınırsız ölçüde iyiydi bana karşı, ama bütün bu iyilik seninle olan ilişkisinden geçiyordu, yani annemle aramızdaki ilişki iyi sayılmazdı. Annem, kendisi bilincinde olmaksızın, bir sürek avında av hayvanlarını avcıların önüne süren bir kişi rolünü üstlenmişti.» Böylece, Georg Bendemann'ın annesinin ölümü de değişik bir görünümle karşımıza çıkar: Kafka'nın henüz öykü başlamadan onu öldürmesi utanılacak bir eylem, beri yandan bir lütuf anlamını içerir.

Baba Bendemann'la karşılaştırıldığında baba Samsa'nın tepkisi düpedüz normaldir; çevresi bağlayıcı bir rol oynar

(*) Bkz.: Kafka'nın **Taşrada Düğün Hazırlıkları** yapıtı (Ç.N.).

ve açıklar davranışını. Kafka, baba Samsa'nın anlatımında hayal gücünü dizginlemiş, onun gerçeklik zemininden ayrılıp gitmesine pek izin vermemiştir. Bu konudaki çekingen tutumu, kuşkusuz üslup sorununa ilişkin düşüncelerden kaynaklanmıştır: Baba Samsa'ya gerçekçi açıdan ne denli yaklaşım sağlanabilirse, kendisiyle oğlu hayvan Gergor arasındaki uzaklık o denli büyüyecektir. Gregor, firmadaki işinde yükseliş dönemini yaşarken babanın durumunda gözlemlenen çöküş süreci, oğlu Gregor bir böceğe dönüştükten, yani kendisine bir kez daha ailenin geçimini sağlama görevi düştükten sonra babanın ansızın yine kendini toparlaması ve böcek Gregor'un akıbeti belli olduktan sonra rahatlayıp ferahlaması, bütün bunlar insancıl açıdan düpedüz anlaşılabilir bir gerçeklik zemininde olup biter. Baba Samsa'nın hırçınlığı, kabalığı ve hoyratlığının, baba Bendemann'ın insanüstü boyutlarıyla hiçbir ortak yanı yoktur: Sigmund Freud'dan önceki son kuşağın bir üyesidir baba Samsa, küçük burjuva sınıfından bir babanın sıradan özellikleriyle donatılmıştır. Baba Bendemann'ın arkaik bir hava taşıyan o içyüzü karanlık öfkesiyle, Baba Samsa'nın önceden kestirilebilen davranışı arasında hayli bir uzaklık göze çarpar. Bu uzaklığın büyüklüğü, Kafka'nın şaşılacak kadar kısa süre içinde yazarlık alanında elde ettiği ustalığı kanıtlar.

Baba Samsa'ya baba Bendemann'dan daha çok yakınlık duymamıza karşın, göz ardı etmememiz gereken bir şey varsa, her ikisinin de hoyrat Kafka–babalar soyundan gelmeleridir. (Hatta Samsa adı, Bendemann'dan daha çok Kafka adını çağrıştırır.) Böylece dönüşümünün henüz ilk gününde, Gregor, babasının eldeki maddî olanakları aile üyelerine açıkladığını işitir. Kafka sözkonusu açıklamaların, «odadaki tutukluluk yaşamının başlamasından beri Gregor' un işittiği ilk sevindirici sözler» olduğunu alaylı

bir üslupla belirtmekten geri durmaz (31). Baba Samsa'nın yaşadığı iflas olayının, ailenin tüm maddî kaynaklarını silip götürmediği bu açıklamalarla ortaya çıkmış, Gregor'un pazarlamacılık işinde gösterdiği büyük özveri en azından aşırı nitelik taşımıştır. Ayrıca, kazanıp eve getirdiği paranın hepsi harcanmayarak birazı biriktirilmiş, biriktirilen para zamanla küçük bir yekûn oluşturmuştur. Daha açık bir deyişle, oğlu Gregor'un işine düşkünlüğünü baba Samsa tam anlamıyla sömürmüş, onun kendisiyle bir hesaplaşmayı göze alamayacağından asla kuşku duymamıştır. Böceğe dönüşümüyle Gregor'un asalak bir yaşama yatkınlığının simgesel yoldan anlatıldığını kabul edersek, sanatsal adaletten şaşmayıp ilgili yatkınlığın kalıtsal nitelik taşıdığını, yani Gregor'a babasından geçtiğini de belirtmemiz gerekecektir. Bunun sonucu olarak, Gregor, «sevindirici açıklamayı» karışık duygularla karşılamaktan kendini alamaz: «Gerçi biriktirilen parayla şimdiye kadar babasının patrona olan borcundan birazını daha ödeyebilir ve firmadaki işi üzerinden sıyırıp atabileceği gün böylelikle daha da yaklaşırdı» (34). Babası ise, firmanın kendisine alacakları tahsil yetkisi verdiğini, oysa kendisinin sözkonusu güveni hak ettiğini gösterip yeterli bir çalışma ortaya koymadığını söyleyerek yanıtlayabilirdi bunu. Nihayet, Gregor'un yeterli çalışmalarda bulunması da, firmadan ayrılacağı günün yaklaşmasını sağlayabilirdi. Doğrusu, böylesi konuşmalarla bir yere varılamaz; çünkü ilgili konuşmalarda bir tarafın güçsüzlükleri öbür tarafın güçsüzlüklerinde yansıyıp durur hep. Belki Gregor'un bir böceğe dönüşümü de, böyle bir yoldan bir yere varılamayacağını simgelemektedir.

Ne var ki, Samsa ailesinde en önemli kişi Grete'dir. Her ikisinin isimlerinin akustik bakımdan birbirine yakınlığı, Grete'nin Gregor' la arasındaki kökü derinlerde yatan

aşinalığa işaret eder. Henüz Gregor insan kimliğiyle insanlar arasında eğleşirken, kızkardeşi Grete ailenin tek üyesi olarak Gregor'la insancıl ilişkiler içinde bulunmuştur. Dönüşümden sonra ise, kaderin bu sillesini başlangıçta Samsa ailesinin yıkımı değil, Gregor'un başına gelmiş bir felaket sayan tek kişidir; ayrıca, duyduğu tiksintiyi yenip böcek Gregor'un odasına ayak atan ilk kimse de yine odur. Görüldüğü gibi, insancıllığı sanatçı yeteneğiyle uyum içindedir: «Harikulâde keman çalan» biridir kızkardeş (33). Gregor'un dönüşümüyle vaktini evde geçirmeyi bırakıp dışarda kendine iş aramak zorunda kalınca, gerek kızkardeş, gerek ailenin öbür üyeleri şimdilik sanatseverliklerini bir yana bırakırlar. Baba Samsa gibi kızkardeş Grete de, artık evin geçimine katkıda bulunur. Ne var ki, yalnızca besleyip doyuran bir kişi olarak Gregor'un hizmetine koşmaz, aynı zamanda onun için bir hastabakıcılık rolünü üstlenir, onun ayak işlerini görür, tercümanlığını yapar, onu ilgilendiren sorunlarda tıpkı bir bilirkişi gibi çalışır. Kardeşinin rahat ve sağlığını ilgilendiren bütün konularda başvurulacak en yüce otoriteye dönüşür. Bu ise, aile içinde ilk kriz patlak verdiği zaman, böcek Gregor'a pahalıya oturacaktır.

Grete, Gregor'un odasındaki eşyaları alıp başka yere taşımak gibi bir plan tasarlamıştır kafasında. Bunun için ileri sürdüğü neden, böcek Gregor'un gereksinimlerini anlaşılan sezgisel olarak kavrayışından kaynaklanır, yani bu yoldan «sürünme işini Gregor için elden geldiğince kolaylaştırmayı» amaçlamaktadır (39). Tasarladığı gibi davranmayı kafasına koymuştur bir kez. İnatçı bir babanın ondan da inatçı kızıdır, planından bir türlü vazgeçmez, annesinin sözünü bile dinlemez bu konuda. Annesinin itirazına göre: «Eşyaları odadan uzaklaştırmakla Gregor'un

hoşuna gidecek bir şey yapılacağı hiç de kesin değildi... nihayet (Gregor) odadaki eşyalara hanidir alışmıştı, boş odada kendini öksüz hissedecekti» (40). Bu itiraz da tamamen Gregor'un gönlüne göredir, çünkü bir zamanki insan varlığının son kalıntıları olarak gerek odasına, gerek içindeki mobilyaya bağlılık duymaktadır. Kızkardeşi kafasına koyduğu şeyi yaptı mı, özdeşliği (identite) tehlikeye düşecektir. Nitekim annesi de odanın şimdiki durumunda tutulmasına çalışır, «en iyisi... ileride yine aramıza dönerse, Gregor'un hiçbir şeyi değişmemiş bulmasını ve arada geçen zamanı daha kolay unutmasını sağlamaktır» (40). Bunun taşıdığı anlam ise, Gregor'un şimdilik odada bulunmadığından, böcek olarak masanın ve sandığın üzerinde sürünen yaratığın oğlu Samsa'yla özdeş sayılamayacağından başka şey değildir. Böylelikle, annenin az önce attığı çığlığın kofluğu açıkça belli eder kendini: «N'olur, bırakın beni, Gregor'a gideyim! Bahtı kara oğlum Gregor'a!» (38). Dahası var: Öykünün sonunda böceğin evden atılması için onun Gregor olmayışını neden gösteren Grete'nin vardığı noktaya, anne daha şimdiden, krizin doruk noktasına ulaşması henüz çok zamana bakıyorken varmış görünür. «Sen onun Gregor olduğu düşüncesini kafandan söküp atmaya çalış yeter! Zaten bizim asıl mutsuzluğumuz, bunca zaman onun Gregor olduğuna inanmamız değil mi!» (62) diye haykırır kızkardeş. Ne var ki, anne buna asla inanmamıştır. Kaçıp sığındığı baygınlık nöbetleri, oğluyla böceğe özdeş gözüyle bakmaktan kendisini alıkor.

Böylece Gregor, özdeşliğini korumak için savaşmaya başlar. Kuşkusuz bu savaş çapraşık yollar izler. Öykünün hemen başında, Gregor'un odasının duvarında asılı duran bir resim görürüz. «Başında kürk şapka, boynunda yı-

lan biçiminde uzun bir kürk atkıyla dimdik oturmuş bir kadın, kollarının dirsekten aşağı bölümlerinin içinde kaybolduğu ağır bir manşonu yukarı kaldırarak kendisini seyredene doğru uzatmıştı resimde» (5). Bir dergiden oyup çıkardığı bu resim Gregor'u öylesine kendisine bağlamıştır ki, annesinin eve gelen Müdür Bey'e gereği yokken anlattığı gibi, onun için kıl testereyle tahtadan bir çerçeve oymuştur. Bir taşra otelindeki oda hizmetçisini «bir anlık tatlı bir anımsama» ile (51) bir çırpıda sözü edilen bir şapka mağazasındaki kasadar kız dışında kürk atkılı kadın, Gregor'un, bu tipik bekârın biricik cinsel yaşantısını oluşturuyora benzemektedir. Bilinçdışına itilmiş içtepileri bu resme, binlerce kez çoğaltılıp binlerce kez değerden düşürülmüş bu ticarî klişeye karşı sevgisinde açığa vurur kendini. Böcek için sözkonusu resim, onun sahip olduğu ve hayatı pahasına savunmayı kafasına koyduğu biricik nesneye dönüşmüştür. Annesiyle kızkardeşi odayı boşaltmak istediklerinde vücuduyla örter resmi: Bir hayvanın vücudu, hayvana benzeyip metinde üç defadır bir kürke bürünmüş olduğu belirtilen bir kadının vücudunu örter. «Baştan aşağı kürke bürünmüş kadının resmi» bu aile sahnesinde yeniden boy gösterir, böcek tırmanıp çıkar resme, vücudunu çerçevenin camına bastırır; cam onu resimden ayırarak hayalindeki kadınla birleştirir, bir an sımsıkı tutup bırakmadığı cam çerçeve «sıcak karnına iyi gelir» (43). Odadaki bu en son ucuz cinsel nesneye teması sevi yaşamının doruk noktasını, beri yandan kendisini bekleyen akıbetin başlangıcını oluşturur. Ne var ki, gerçekte sevgi değildir Gregor'un aradığı; onun gibi özdeşliği uğrunda savaşması gerekken biri artık sevgilere uzaktır. Gregor, resme sahip olduğunu göstermek ister gibi, üzerine çöküp oturur.

Böyle davranması ise, Gregor'u saklandığı yerden çıkmaya, tutukevinden kaçmaya zorlamıştır. Burada, yani

ikinci bölümün sonunda birinci bölümün bitiş sahnesinin belli çeşitlemelerle yinelendiğine tanık oluruz. Gözü böceğe ilişir ilişmez, anne bir kez daha bayılır.

Baba hemen savaş alanında belirmiş, böcek Gregor'u bir eşi daha gösterilemeyecek bir panik durumuna sürüklemiştir. Gregor, boynunda yılan biçimindeki kürk atkıyla kadının resminden, insanlığının bu simgesinden el çeker ve soluğu babasının önünde gerilemekte alır. «Dolayısıyla, babasının önünde gerilere kaçtı; babası durunca kendisi de duruyor, babası kımıldar kımıldamaz kendisi de seğirtmeye başlıyordu (46). Bir kez daha Gregor halka halinde döner durur, çemberler çizer; çizilen çemberlerin, Gregor'un yazgısının kendisiyle kördüğüm olduğu sonsuzluğu adeta bir kez daha simgelemesi istenir gibidir. Yaratıcı sezgisinin belirleyici bir özelliği olan inatçı bir tutarlılıkla Kafka, yeniden daire biçiminde yuvarlak bir nesne seçer, bir kasnağın adeta boşa dönüşlerini anımsatan Gregor'un dönüşlerini kesin bir sona ulaştırır: «Bir elmaydı bu, hemen bunu bir ikincisi izledi; Gregor korkudan olduğu yerde durdu, bundan böyle koşmak yararsızdı, çünkü babası onu elmayla bombardıman etmeyi kafasına koymuştu. Büfenin üzerindeki meyvelikten aldığı elmalarla ceplerini doldurmuş, şimdilik pek nişan almaksızın onu elma yağmuruna tutuyordu.» (47). Bu mermilerden biri zırhını delip geçerek böcek Gregor'un sırtına saplanıp kalır, zamanla orada çürümeye başlar ve doğrudan ölümüne yol açar Gregor'un (63). Ölümcül mermi başlangıçta düpedüz yoktan çıkıverir ortaya, sahnenin öbür aksesuvarıyla herhangi bir ilişkiyi içermez. «Bir elmaydı.» Ve doğrudan gelip böceğe isabet eder; hiçbir taraftan yollanmamış bir elmadır bu, ama belki de muzipliklere meraklı hayvanca bir yazgının silah deposundan aşırılmıştır. Uğradığı şoktan Gregor'un yavaş yavaş uyanışıyla zaman bakımından eşlenen üç temel ve iki yardımcı cümle

geride bırakıldıktan sonradır ki, ilgili mermilerin çıkıp geldiği yer, yani büfenin üzerindeki meyvelik açığa vurulur. Ne var ki, ölümcül mermilerin seçiminde saklı yatan inandırıcılık, elmalarla bir böcek avına çıkmanın komikliğini okuyucudan gizler. Sözkonusu mermiler, öykünün simgesel diline adeta uygun düşer; bu dilin kapsamı içindedir yerleri; yuvarlak oluşları, koşusuna son verinceye dek Gregor'un odada çizdiği çemberlerle uyum içindedir.

Simge olarak bu elmalarla bilgi ağacı, yitirilmiş cennet ve ilk günah arasında ilişkiler kurmak güç değildir(*). Ne var ki, bunlar serbest çağrışımlar olup zorla kendilerinden yararlanma yoluna gidilmiş, böylece bakışlarımız düpedüz karanlıklar içinde yitip giden bir arka plandan çekilip alınarak dinsel alana kaydırılmak istenmiştir. Ama ilk günah ve karşılığında ödenen kefaretle ilgili anımsatmaların içerdiği anlam, öykünün başında Gregor'un ağzından çıkan «Şeytan görsün hepsinin yüzünü!» ve «Hay Allah!» sözlerinin içer diği anlamdan daha fazla bir şey değildir, metafizik bir yorum açısından öykü içine yerleştirilmiş olanaklara artistik–oyunsu dikkati çekmelerdir tümü. Ancak öyle olanaklar ki, Kafka bütünüyle bunları değerlendirmek, hatta geliştirmekten titizlikle kaçınmıştır. İlgili olanakların işlevi, öykünün derinliğine işaret etmektir yalnız, yoksa bu derinlikte uyuklayan nesneyi, yani öykünün anlamını ele vermek değildir. Bu anlamı Kafka kapalı geçer, ama sorgusuz sualsiz onu kabule bizi ayartmaktan da geri kalmaz. Dinsel alandan yüz çevrilip psikanaliz doğrultusunda ilerlenmesinde de yine aynı şey söz konusudur. İkinci bölüm, anne ve babasının «tastamam bir birlik ve beraberlik oluşturma sıyla» sona erer. Kızkardeşi tarafından giysileri soyulan annesinin nasıl babasından yana

(*) Dava romanında da Josef K., tutuklanmasının hemen ardından olayda hiç yeri olmayan «güzel bir elmayı» ısırır.

koştuğunu, ellerini boynuna dolayarak yalvarıp yakardığını, Gregor, giderek feri sönen gözleriyle son anda algılar. (48).

Gregor'un bu savaşta aldığı ölümcül yaraya, acısı daha büyük bir başka yara eşlik eder: Kızkardeşi Grete, anne ve babasının safına geçmiştir. Bu özgecil merametli insan, sözcüğün Hıristiyanlıktaki anlamıyla bu hemşire(*) tastamam babasının kızı olup çıkmış, babası gibi o da yumruğunu havaya kaldırarak dik dik Gregor'a bakmıştır. Resmin üzerinde oturan Gregor'a: «Görürsün sen, Gregor!» diye bağırmıştır. Kafka, bu noktada şu sözleri eklemeden duramaz: «Dönüşüm olayından beri kızkardeşinin doğrudan Gregor'a yönelttiği ilk sözlerdi bunlar» (44). Grete, Gregor'un böcekle özdeşliğini hâlâ benimsemeye yanaşmaz; ne var ki, ilgili tutumu, bu sahneyi bir felakete dönüştürmesinin katıksız, adeta insancıl sorumluluğunu Gregor'a yüklemeye zorlar kendisini. Dolayısıyla, Gregor'un savunucusu onun davacısına, hatta sonunda celladına dönüşür.

Öykünün ismi, Gregor'un kendisinden çok kızkardeşine uygundur. Grete'nin değişimi, epik olayın temel yapısını oluşturur; Gregor'un değişimi ise öykünün daha ilk cümlesinde gerçekleşmiş durumdadır ve öykünün önkoşuludur. Ne var ki, Grete öykünün akışında giderek ön plana çıkar; öykünün bitimi Grete'nin değişiminin tutarlılık içinde gerçekleşip bir sona ulaştığını gösterir; bu da öykünün hiç de yararına sayılacak bir durum değildir.

Bir kez daha Kafka'da, özyaşamsal malzemeyle anlatımdaki asıl temanın el altından kaynaştığına tanık oluruz. Zaman zaman Kafka'nın üzerine çullanan bir sürü sap-

(*) Almanca'da kızkardeş karşılığı olan **Schwester** sözcüğü Hıristiyanlıkta rahibe anlamını da içerir (Ç.N.).

lantı düşünce arasında kuşkusuz yasaksevi (incest) motifi de yer alır. 15 Eylül 1912 tarihinde kızkardeşi Valli'nin nişan haberini günlüğüne not eder Kafka ve ardından şunları ekler: «Erkek ve kızkardeş arasındaki sevgi – anne ve baba arasındaki sevginin yinelenmesi.» (Günlükler, 257) **Değişim**'de Kafka psikanalizle bir çocuğun ateşle oynadığı gibi oynar henüz ve yine bir çocuk gibi ateşten fazla oyunun kendisine ilgi duyar. Çok daha sonraları öyküyü «gizlerin açığa vuruluşu» diye niteler ve hınzırca bir tutumla sorar: «İnsanın, ailesinin kirli çamaşırlarını ortaya serip dökmesi hoş bir şey midir? Sır saklarlıkla ilgisi var mıdır bunun?» Ama ardından ciddi bir edayla şöyle der: «Samsa tümüyle Kafka değildir» (Gustav Janouch, **Kafka'yla Söyleşiler**, S. 29). «Tümüyle değil» sözünden, yazınsal simgelere dönüşebilmesi için yaşantılar üzerinde Kafka'nın uyguladığı bu değişim sürecinden yola koyularak, öyküde saklı daha başka yorum olanaklarını ele geçirebiliriz.

Kızkardeşi Grete'nin koruyucu elini üzerinden çekmesinden sonra, Gregor, kendisini yıkıma terkeder. Bundan böyle «koca bir bokböceğinden» (54) başka şey değildir. En azından, sosyal yaşamdaki yeraltı ülkesinin, apokalypse'nin ölüler ülkesiyle buluştuğu Kafka araflarının birinden çıkıp gelmiş hizmetçi böyle niteler kendisini. Bu bokböceği, çürümekte olan elmanın açtığı bir yarayı, suç ve bilginin simgesini sırtında taşır.

Besbelli Gregor, insan olarak işlediği suçlarının bilincine, kendi pisliği içinde çürüyüp giden yaralı ve peşine düşülmüş bir böcek kılığındaki kadar yaklaşmamıştır şimdiye dek. Kızkardeşi tarafından terkedilmiş, «gerçek» denilen şeyle son bağlantısını da koparıp bağımsız duruma gelmiş Gregor'un eline, böcek kılığında bir iç hesaplaşma fırsatı geçmiştir. Ne var ki, Gregor bu fırsatı da kaçırır. Şimdiki

durumuyla kendini algılamak için girişebileceği tüm denemeler, «başkalarına» karşı beslediği hınç yüzünden gerçekleşemez. Korkunç intikam planları tasarlar kafasında: «...hangi yiyeceği canının çektiğini hiç bilmiyor, öyleyken yiyeceklerin saklandığı yere nasıl bir yolunu bulup ulaşacağına ilişkin planlar tasarlıyordu; açlık falan hissetmese de, kendi payına düşenleri toparlayıp alacaktı buradan» (52).

Daha önce, Gregor Samsa'nın bir kalıntısı olan insanlık sürekli rahatsız etmişti böcek Gregor'u. Şimdi ise bir hayvana dönüşümünün oluşturduğu aşırı durum, paradoksal şekilde, insan olarak yüce bir varlığın kapısını kendisine aralar. Ama Gregor odadaki eşyalar üzerinde tırmanmasını sürdürür ve umutsuzluğunu gerçek hayvanlık nöbetleriyle açığa vurur. Canının hiçbir şey istemediğini sanmasına karşın, kendisine doyum sağlayacak bir besin düşüncesine saplanıp kalır. Ailesine karşı sürdürdüğü savaş, bundan böyle beslenme konusunda sürdürülen bir ölüm kalım savaşına dönüşmüştür. Öyle bir savaş ki, ister istemez kaybedilecektir; çünkü en lezzetli insan yemeği bile kendisine artık gereken yaşamsal özü veremez.

Yıldızın parladığı anların birinde böcek Gregor, içinde yaşadığı acıklı durumu görür. Bu, üçüncü bölümün bir sahnesinde açık seçik belli eder kendini. Sözkonusu sahnede Gregor, üçüncü ve son kez aile bireyleriyle yüz yüze gelir. Yine aradan belirsiz bir süre geçmiştir; öykünün başındaki güz yağmuru bütün şiddetiyle camları döver, «belki de yaklaşan baharın bir müjdecisidir» (54).

Bu «belki» sözü, yazarın kaleminden çıkar; böcek Gregor'un kendisi için zaman, biçimden yoksun hantal bir nesneye dönüşmüştür. Öykünün geçtiği yer de buna uygun olarak daralmış, hasta Gregor'un odası pislik ve pılı pırtı yığınına dönüşmüştür. «Başka yere yerleştirilemeyen

eşyaları habire kendi odasına tıkıştırıyorlardı... işe yaramaz, her şeyden önce pis öte beriler... kül sandığıyla mutfaktaki çöp bidonu da...» (54). Gregor'un uğradığı bu yeni felakete, üç kiracı bayın Samsa'ların evine taşınması yol açmıştır. Kiracı baylar, ciddi, suskun ve isimsiz, top sakallarıyla daha önce aile bireylerinin sahip olduğu evdeki bütün mekâna el koymuş gibidir. Aile bireyleri ise mutfağa sürülüp atılmıştır. Bu gelişim de, yine Gregor'un dönüşümünün adeta kaçınılmaz bir sonucudur. Ama gerçekten gerekliliği tartışılabilir, çünkü ailenin elindeki biriktirilmiş paraların yanı sıra şimdi hem baba, hem kızkardeş çalışıp ailenin geçimine katkıda bulunmaktadır. Böcek Gregor'un ruhunda karanlık suçluluk duyguları kıskançlık, korku ve üzüntüyle yer değiştirip durur. Gregor salonda suskunluk içinde yemeklerini yiyen bayları odasından izlerken kendi kendine itiraf etmeden duramaz: «İştahım var ama, böyle şeyler için değil. Bu baylar, nasıl da karınlarını doyuruyor! Oysa ben açlıktan ölüyorum» (56).

Bir akşam mutfakta keman çalan kızkardeşi Grete, kiracı baylar tarafından bu işi kendi önlerinde yapmaya buyur edilir. Sözcüğün en alaylı anlamıyla bir oda konseri doğup çıkar ortaya. Böcek Gregor, sürüne sürüne, bundan böyle kiracı bayların saltanat sürdüğü salondan içeri sızar. Tozlara bulanmış, ölesiye yorgun ve açlıktan adeta canı çıkmış durumdadır, ama yine de bu gezintiyle, geçirdiği dönüşümden beri ilk istemsel eylemi gerçekleştirir. İnisiyatifi ele almıştır ve içindeki itici güç, diretkenlikle küçümsemedir. (Resimdeki kadını savunması, bir tepki oluşturmuştur.) Kül sandığının ve çöp bidonunun intikamını alacağı gün gelip çatmıştır. Ne var ki, kiracı baylar besbelli ciddi işlerin dünyasının adamlarıdır ve bu dünyayı bir zaman Gregor'un kendisi de pazarlamacı kimliğiyle arşınlamıştır. En azından, sözkonusu baylar, taşralı ticari mü-

messiller gibi davranırlar, ciddi çevrelerde âdet olduğu üzere, müzikten rahatsızlık duyarlar; çalan kemana şöylece kulak verip geçmiş, az sonra dinlemekten usanmışlardır; hoşnutsuzluklarını açığa vurmaktan kendilerini pek alıkoyamazlar; davranışları, kendilerine ne bir yarar, ne çıkar sağlayan böyle bir konser dolayısıyla pratik yaşamın ciddiliğinin önemli ölçüde gölgelendiğine kuşku bırakmaz.

«Oysa kızkardeşi bir güzel çalıyordu ki! Başı yana eğilmiş, gözleri, yoklayarak ve mahzun, nota çizgilerini izliyordu. Gregor sürünerek biraz daha ilerledi, belki kızkardeşiyle göz göze geleceğini umarak yüzünü yere yakın tutuyordu. Müzik onu bu kadar duygulandırdığına göre, kendisine bir hayvan gözüyle bakılabilir miydi?» (58).

Bu soru, retorik(*) nitelik taşıdığı kadar gizli açmazlarla donatılmıştır. Sorunun yanıtı kuşkusuz hayır'dır; bir insandır böcek Gregor; ancak bir insan, güzelliğin büyüsüne kendisini bu denli kaptırabilir. Ne var ki, böyle bir yanıt bizi çaresiz iki seçenekten birini benimsemeye zorlar: Ya Gregor'un içi dönüşüm olayından etkilenmemiş ya da dönüşüm, Gregor'un kendinden geçerek müziğe kulak verdiği anda geçersiz kılınıp geriye alınmıştır. Her iki durum da Gregor'un insan özdeşliğini kesinliğe kavuşturur, ama yine ne de Gregor ise o kalır ve kiracı baylara, kiracı bayların aracılığıyla Gregor'un geçmişine bir bakış. müzikle zaman öldürmenin, rahatsız edici bir gürültü gibi algılandığı zaman da müziği susturmanın daha çok insanca bir davranış sayılacağını anlamamız için yeterlidir. (Gerçi anne ve baba Samsa, kızları Grete'nin müzik gösterisini, kiracı bayların umursamaz bir tutum takınmasından sonra da pek büyük bir ilgiyle izlemeyi

(*) Retorik soru: Bir yanıt beklenmeden salt etkinliği dolayısıyla yönelti-len soru (Ç.N.).

sürdürür; ama öykünün sonunda anlaşılır ki, onların görünürde sanatsal hazla kendinden geçmeleri, anne ve baba olarak kızlarıyla gururlanmalarından kaynaklanır. Oysa böcek Gregor kulak verir, dinler müziği. Sanki müzik ölümcül yarayı sırtında taşımaya başladı başlayalı canının çektiği o «özlenen bilinmedik besine» (59). Giden yolu kendisine göstermektedir. Kiracı baylara insan gözüyle bakıldı mı, sözkonusu besin kuşkusuz bir insan besini olamaz; çünkü sarsılmaz bir üçlü birlik oluşturan kiracı baylar top sakallarının gerisinde yemeklerini yiyip yutarken, böcek Gregor kendisini tüm hayvansallığın ve kiracı baylardaki insanlığın üstüne çıkaran bir özlemle kendi kendini yer bitirir. Kuşkusuz, içinde böyle bir özlemin uyanabilmesi için sözkonusu dönüşümü geçirmesi gerekmiştir; çünkü pazarlamacı Gregor Samsa, müziğin büyüsüne her şeyden çok kapalı biridir. Gerçi kızkardeşini «gelecek yıl, bunun doğuracağı büyük masrafa bakmaksızın konservatuvara yollamak, gizlice içinde yaşattığı bir plandı Gregor'un. Bunun yol açacağı masrafı, çalışıp bir başka yoldan çıkaracaktı.» (33). Ama gerçekte müikseever biri sayılmazdı; çünkü insana maddi çıkar sağlamazdı müzik; kızkardeşini konservatuvara yollamasının doğuracağı büyük masrafa katlanmak istemesinin bir nedeni, kendi yaşamından farkına varmaksızın duyduğu hoşnutsuzluk, bir başka nedeni de, anne ve babasında sözkonusu planın uyandıracağı karşı koymadır. Belki de böyle bir plan, resimdeki kürk atkılı kadından daha yüce bir şey tanımayan varoluş biçimine karşı bir başkaldırının, bir kafa tutuşun güçsüz kıvılcımını kendisinde barındırmaktaydı.

Ve çalan müziğe kendini vererek dinlediği anda bile, özlem duyduğu nesneyi tanıyamaz Gregor. Sözkonusu nesneyi, aşinası olduğu o biricik dile, sahip olmaların diline çevirir. Kızkardeşini odasına çekip götürmek ister, «hiç değilse kendisi hayatta olduğu süre kızkardeşini bir daha

odasından salmayacaktı» (58). Kızkardeşiyle kemanına el koyarak müziğe sahip olmayı istemekle, çalan kemanla kemanı çalanı birbirine karıştırır. Dikbaşlı olduğu kadar doymak bilmeyen biridir. «Görünümündeki korkunçluk ilk kez burada işine yarayacaktı; odasının bütün kapılarına aynı anda yetişecek ve olası saldırganları tıslayarak nefesiyle geri püskürtecekti» (59). Bu, aksak topal bir kıyaslamadır, sağlamlıktan uzaklığı kendini ele verir hemen: Gregor, ejderhanın elinden bakire genç kızı kurtaran Ermiş Georg gözüyle bakar kendine (hatta adı da uzaktan Ermiş Georg'un adını çağrıştırır); ama beri yandan ejderhanın kendisidir; ağzından alevler püskürterek sevdiği bakire kızı, yani kendi kızkardeşini elinden almak isteyenlere karşı savunur (adı, Hartman von Aue'nin(*) kaleminden çıkmış Gregorius söylencesinin adının aynıdır; söylencede Gregorius yasaksevi eyleminde bulunur, geçirdiği bir değişim sonucu tövbe ederek suçunun kefaretini öder.) Kızkardeşine sahip olmayı kafasına koymuştur Gregor. Kızkardeşini bir kez kesinlikle ele geçirmeye görsün, o zaman, ama ancak o zaman «kendisini konservatuvara yollamayı kafasına koyduğunu ve bunu o bilinen felaket başına gelmese daha geçen Noel'de – Noel geçmişti herhalde? – yapılacak itirazlara kulak asmadan herkese açıklamayı düşündüğünü bir sır gibi ona emanet edecekti» (59). Harıl harıl düş kurduğu bu anda bile, Noel'in geçmiş olduğunu düşünmeden duramaz; sanki sözkonusu tarihin geride kalmasıyla verdiği sözün gerçekleşmesi de hayal olmuştur. Böylece Gregor yalnız elde ede-

(*) Darda kalan insanların yardımına koşan 14 Hıristiyan ermişinden biri; söylenceye göre, Kapadokyalı bir prenstir, genç bir kızı yutmak isteyen bir ejderhayı öldürür ve kızı kurtarır, dolayısıyla resim sanatında at üzerinden mızrağıyla ejderhayı öldüren bir binici olarak tasvir edilir (Ç.N). Kafka, 1902 yılında Prag Üniversitesi'nde Profesör Dotter'in Hartmann von Aue konusundaki derslerini dinlemiştir. (Krş.: Wagenbach, Franz Kafka, S. 243.)

meyeceği bir şeye sahip olmak istemekle kalmaz, bunu karşılığında hiçbir şey ödemeden başarmayı düşler. Ne var ki, Noel çoktan geçmiş, kurtarıcı İsa'yla birlikte insanlığın kurtuluş umudunun da dünyaya gözlerini açtığı gün gerilerde kalmıştır. Burada Gregor'un suçunu bulanık bir girdap gibi karşımızda buluruz. Kafka'nın ustalığıyla öykünün doruk noktasına ulaşmış görürüz kendimizi; bu, beri yandan öykü kahramanının gelişiminde en dip noktadır. Yele verilip çarçur edilmiş bir yaşamın buzsu soluğu, karşıdan yüzümüze çarpar. Gregor'un suçunun ne olduğu ve geçirdiği dönüşüme neyin yol açtığı sorusu bir kez daha duyurur sesini. Acaba Gregor'un suçu kendisinden mi kaynaklanmakta, onun sahip olma tutkusundan ve bu tutkuyu kendi kendine itiraf etmedeki güçsüzlüğünden mi ileri gelmektedir? Böcek Gregor, kızkardeşinin kendi yanında kalmasını ister, ama «kızkardeşi zorla değil de, kendi gönlüyle onun yanında kalacaktı» (59); demek oluyor ki, sevdiği kişinin özgür istemini kabullenir, ama bunun mutlak bir boyun eğişi açığa vuran bir istem olmasını diler. Acaba Gregor'un suçu, «özlenen bilinmedik besinin» yenilip yutulacak ve sindirilebilecek bir nesne sayılmayacağını anlamakta yetersiz kalışı mıdır? Bu «özlenen bilinmedik besin» müzikle özdeş midir? Eğer böyle ise, Gregor'un dönüşümünün nedeni, müziğe düşkünlüğünü o bilinmeyen besin üzerine aktarıp kendinden uzağa itmek istemesi midir? Kendisi gidecekken, kızkardeşini konservatuvara yollamak gibi bir tasarıyı kafasında yaşatması mıdır? Kızkardeşi Grete'den, o yücelikler ve özlemler ülkesine yollayacağı bir elçi gibi yararlanmayı mı düşünmüştür? Azgözlü bir pazarlamacı değil de bir müzisyen, bir **Yoksul Çalgıcı**(*) olması mı gerekiyordu aslın-

(*) Gerçekten de Kafka'nın öyküsünde Grillparzer'in **Yoksul Çalgıcı**'sının izleri saptanmıştır. Felice Bauer'le karşılaşmasından dört gün önce, yani 9 Ağustos 1912'de Kafka günlüğüne şu notu dü-

da? Bir dış zorlama olmaksızın vereceği özgür kararla ekmek parasını kazanmak için istemeyerek sürdürdüğü

şer: «Yoksul Çalgıcı'yı esinlerle bir su gibi akıp giden okuyuşum...» (Günlükler, S. 250). Bundan iki yıl sonra ise Grete Bloch'a şöyle yazar: «**Yoksul Çalgıcı**» güzel, değil mi? Onu bir ara kızkardeşlerimden en küçüğüne okuduğumu anımsıyorum; başka bir yapıtı bu denli güzel okuduğum olmadı hiç. Varlığım bu yapıtla öylesine dolup taşıyordu ki, ne vurgulama, ne nefes, ne tonlama, ne özdeşleşme, ne anlam bakımından herhangi bir hataya yer vardı içimde. Okuduklarım, gerçekten insanüstü bir doğallıkla yüreğimden kopup geliyordu.» (Max Brod, **Verzweiflung und Erlösung im Werk Franz Kafkas,** Franfurkt a.M. 1959, S. 31 vd.).

Beşeri bir duygudaşlığın, sanatçılara özgü bir kendinden geçişin, bir dinsel sözverinin tellerinden kopup geldiği Grete'nin kemanını, Grillpazer'in Yoksul Çalgıcısı, kendi eliyle Kafka'ya vermiş gibidir adeta. «Söz müziğin canına okuyor», der Jacob ve yer yer çatlamış eski kemanını çalar. Ne var ki, «bu şirin tanrısal nesneden» bütün koparıp alabildiği «cehennemi bir konserden» başka bir şey değildir; bu konser de kendisini, Kafka'da bir böceğin somut kılığında karşımıza çıkan bir yalnızlığın kucağına iter. Ancak, Yoksul Çalgıcı'nın müziğinin tersine, Grete'nin kemanından dökülen nağmelerde bir güzellik vardır, çünkü Grillparzer'de yalnızlığın şifresini oluşturan tüm kakafoni Grete'de erkek kardeşe aktarılmış ve onda yukarılara çıkması bir türlü önlenemeyen ıslıksı acınacak bir sese» (8) dönüşmüştür.

Ne var ki -- ve bu 'ne var ki' de Yoksul Çalgıcı'nın yayınlandığı yılla (1848) *Değişim*'in yayın yılı (1915) arasında, her türlü kuşkudan uzak Viyanalı Katolik Grillparzer ile Prag'lı karamsar Kafka, Franz Josef I dönemini müjdeleyen gölge ile bu dönemi yiyip yutan gölge arasındaki bütün ayrımlar açığa vurur kendini; ne var ki, Jacob ilk kez işittiği müzik üzerine yere diz çöküp yüksek sesle Tanrı'ya yakarabilir. Oysa Kafka'daki espriyi, böceğin diz çökmesini sağlayacak dizlerden, ciddiliği ise dizleri olsa bile böceğin yakarma gücünden yoksunluğu oluşturur. «Wolfgang Amadeus Mozart'ı ve Sebastian Bach'ı çalıyorlar, ama Aziz Tanrı'yı çalan biri çıkmıyor» der Yoksul Çalgıcı. Ama öykünün sonunda evi basan sulardan çocukları kurtarmak için canını verirken kendisi «çalar» Aziz Tanrı'yı. Ancak, bu çalış öylesine iki anlamlılıkla doludur ki, Grillparzer değil, sanki Kafka istemiştir öyle olmasını. Çünkü kendisini bekleyen sondaki kutsanmışlık karakterini silip atmak için, Jacob'u, Grillparzer bir kez daha ölümcül sel sularının içine yollar, «vergi defterini» ve birkaç gulden değerinde kâğıt parayı ele geçirmesini sağlar. onun. Böylece, öykünün kahramanı Jacob'un bayağı bir aptal, İsa'ya inanmış bir budala mı, yoksa kutsal bir insan mı olduğu sorusunu yanıtsız bırakır. Yalnız keman imgesi değil, ilgili soru üzerinde esen gizsel hava ve sonun bir açıklığa kavuşturulmadan bırakılışı, **Yoksul Çalgıcı** ile **Değişim**'i birbirine bağlar. (Yoksul Çalgıcı ile dipnottaki alıntılar için bkz.: Grillparzer, Bütün Eserleri, tarihsel – eleştirel baskı, Viyana 1930, c. 13, S. 31–81).

çalışmalara senin olsun deyip «özlediği bilinmedik» işe koyulsa, örneğin müzisyenlik mesleğinde karar kılsa, dönüşümünün önüne geçebilir miydi? Müzik, esenliğe kavuşturabilir miydi kendisini? Müzik, öyküde genel olarak sanatın ve öznel olarak 'yakarı sanatının', yani edebiyatın bir simgesi rolünü mü oynamaktadır? O ezelî bekârın yaşamsal paradoksu, özlemiyle «insana özgü'nün» ötesine geçmek için hayvan kılığına girmesi gereken Gregor'un paradoks tablosunda mı açığa vurmaktadır kendini?

Bu sorular yumağı, bizi Kafka'nın bekârlarına ve Kafka'da'ki suçluluk duygularının «uçurumuna» çekip götürür. Gregor'un yalnızlığı, böyle bir uçurumun varlığını göz önüne serer; böceğin içinde yaşadığı ve sonunda bir bokböceği kılığında soluğu aldığı o pislik de aynı işlemi görür. Her ikisi de insan varlığının neden ve sonuç yasasında bağımsız aşırı uçlarıyla paradokslarını oluşturur ve bu bakımdan bekârdaki uçurum Gregor'un dönüşümünde yansır, karşımıza çıkar yeniden. Yönelttiğimiz sorularla Gregor'un dönüşümünün çevresinde bir yanıt ele geçiremeden dolanıp durmuşsak, bununla bütün yaptığımız, öykünün yapısında Kafka'nın dikkate aldığı ilkeye uygun davranmış olmaktan başka bir şey değildir. Bu ilke de, bir çıkış ve varış noktasından yoksun devinimdir, çıkış noktasına dönüp gelen pergelin ucunun devinimi de bunun simgesidir.

Biz de, Gregor'un insan ve hayvan yaşamı içinde bu pergelsi devinimi izlemiş bulunuyoruz. Gregor'dan geriye kalan şey, dirimsellikten yoksun bir maddedir. «Sırtındaki çürümüş elmayı ve onun iltihaplanıp üzeri baştan aşağı yumuşak tozla örtülmüş çevresini pek algıladığı yoktu artık. Ailesini düşündükçe duygulanıyor, içinde sevgi hisleri uyanıyordu. Hani kendisi de, belki kızkardeşinden daha

bir kesinlikle ortadan kaybolması gerektiğine inanıyordu. Kulenin saati sabahın üçünü vurana dek bu boş düşünceleri sessiz sakin kafasından geçirdi» (64). Ruhunda esen bu aşırı özveri havasında yaşamsal sorunun bir çözümünü ele geçirdiğimizi sanırsak, ömrü boyunca kendi kendisini yanlış anladığı gibi, biz de Gregor'u yanlış anlamış oluruz. Ne hayvanın ölümü «esenliğe kavuşturucu» bir kavrayıştır, ne de böcek «kendi kendisiyle ve dünyayla uzlaşma içinde» ölür. Bu böcek, kendisinin ortaya çıkışıyla yol açtığı gürültü patırtıyı kendini feda ederek sona erdirmek için yokoluşunu kabullenen bir kahraman değildir. Gregor'un düşünceleri «barışçıl» hava taşır, çünkü «boştur» hepsi. Bir zaman nasıl mesleğinin boyunduruğuna katlanmış ve babasının, biriktirdiği paraları kendisinden gizlemesini sineye çekmişse, kendi ölümünü de öylece sineye çeker. Yalnızca, kendisini bekleyen ölümün yol açtığı güçsüzlük, hoşnutsuzluğunun bir kez daha patlak vermesini ve böylece, daha öncekilerde olduğu gibi, onun yine kendi güçsüzlüğüyle yüz yüze gelmesini önler.

«Özlenen bilinmedik besin» ne anlama gelirse gelsin, tıpkı son zamanlarda yediği yiyecekler gibi Gregor'u besleyip doyurmadan vücudunun bir yerinden girip bir yerinden çıkacaktı. «Görüyor musunuz, ne kadar sıskalaşmış», der Grete. «Tabii bunca zaman bir şey komadı ağzına. İçeri taşıdığımız yemekleri yine olduğu gibi dışarı alıp dışarı çıkarıyorduk.» Grete'nin bu sözleri, yazarın açıklamasıyla uyum içindedir: «Bundan böyle Gregor, hiçbir şey yememeye başlamıştı. Ancak kendisi için hazırlanmış yemeğin önünden tesadüfen geçtikçe, oyun oynar gibi bir lokma alıp ağzına atıyor, lokmayı saatlerce ağzında tutup, çokluk gerisin geri tükürüyordu» (54). Gregor'un ölümünün ardından Grete'nin söylediği sözler acımasız bir titizlikle doludur. Grete, Gregor'u cansız bir nesneye benzetir. Gerçekten de Gregor'un yaşadığı söylenemez; yaşam,

bedensel ve ruhsal anlamda kayıp gitmiştir önünden. Dönüşüm, Gregor'u değiştirmemiştir. Mantığı, içine yuvarlandığı her durumla uzlaşmasını sağlayan bir nesne diye niteler ve onu sözcüğün tam anlamıyla her hayvandan daha hayvansal, yani bir nesne olmak için gereksinir. Böylece Gregor ölmeyen, geberip giden bir yaratığa dönüşür. Sonunda «bitişik odadaki şey» olarak hizmetçi tarafından evden süpürülüp atılır dışarı (66).

Kafka dönüşüme uğramış Gregor'la öylesine çözülmez bir karmaşayı içeren bir karakter yaratmıştır ki, onun maddeyle düşüp kalkmasında ve nesneye yönelikliğinde bile suçunun nedenini göremeyiz. Gerçi öykünün gelişimi, öyküdeki başlıca kişi Gregor Samsa gibi şematik bir akış izler: İnsandan yola koyulur sözkonusu akış, hayvan üzerinden geçerek nesnede sona erer. Bu durumdan şu yalın dersi çıkarmakla yetinmemiz gerekiyor: Nasıl yaşanırsa, öylece ölünür. Bir kimse nesnelerin ticaretini yapar, iş gezilerine çıkarsa, kendisi de zamanla bir nesneye dönüşür ve bir süprüntü yığını olarak son bulur. Ne var ki, öyküden çıkarılacak böyle bir ders, öykünün içeriğine ters düşer: Öyküde bir dönüşüm değil, dönüşüme uğramış bir kişi anlatılır. Yaşam yolunun hiçbir dönemecinde yazgı, Gregor'un karşısına bir seçenek çıkarmaz. Gregor, ne iyi ile kötü arasında bir seçme durumu karşısında kalır, ne de yaşamın yüzeysellikleriyle düşüp kalktığını görecek, buna yazıklanacak ya da bunun cezasını çekecek fırsatı ele geçirir. Ancak, ortada bir dava ve yargı olmaksızın mahkûm edilir, mahkûmiyetinin nedenleri konusunda herhangi bir şey bilmez. Gerek kendisi, gerek okuyucular bir değişmezliğe boyun eğer.

Kafka'nın **Değişim**'i, tüm deneyselin ötesinde bir gücün maddesel'in alanından içeri sızmasıdır. Maddesel, sözkonusu sızmanın varlığı konusunda yalnızca bilgi edinebilir

ve onunla uzlaşabilir; nitekim Samsa ailesi de böyle yapar ve bunda hiç de pek başarılı olduğu söylenemez. Mavi çizgili iki küçük ve beyaz selluloid topun doğruca fizik ötesinden gelip çevresinde acımasız zıplamalara koyulduğunu gören yaşlıca bekâr Blumfeld: «Olağanüstünün de kimi sınırları olması gerekir», der (Taşrada Düğün Hazırlıkları, 124). Ne var ki, Kafka'nın dünyasındaki temel yasaya göre, sözkonusu sınırlar tek yanlı olup yalnız deneysel için sözkonusudur, «olağanüstü» canı istediği gibi aşabilir bu sınırları. Kurbanlarını seçip alır olağanüstü, seçimin nedenleri ise gizli kalır, ama keyfî davranışından ötürü seçim grotesk bir acımasızlığı içerir. Dönüşüm için neden Gregor Samsa seçilmiştir de, onun kendilerine pek benzediği kiracı üç baydan biri seçilmemiştir? Bu soru öyküde yanıtsız bırakılır. Ama yine de sözkonusu keyfilikte bir genel geçerlilik çekirdeği saklı yatar. Özellikle Gregor Samsa sıradan bir insan sayılacağı, öbür sıradan insanlara kendilerinden ayırt edilmeyecek gibi benzediği için, başına gelen akıl almaz olay da, öyküsünün okuyucuları arasındaki her sıradan insanın başına gelebilir. Kafka'nın anlatı yazarı olarak ustalığı, olağanüstü bir olayı ortak bir zemin üzerinde sergilemesiyle açığa vurur kendini.

Gregor sıradan bir kişi olduğundan, **Değişim**'in «antimasal» diye nitelenmesini onaylamak güçtür: «Gerçek masalın, insanın başarı temeli üzerinde varoluş düzenine gereği gibi uyumunu ve insan dünyasında gereği gibi yer alışını göstermesine karşılık, antimasalda başarısızlık ve amaçtan sapma temeli üzerinde gerçek bir uyum ve düzen olmaksızın dünyada dikiş tutturulamayacağı sergilenir... Buna göre antimasal'ın konusu gerçekte olduğu gibi dünya değil, olmaması gereken biçimiyle dünyadır.»(*)

(*) Clemens Heselhaus, **'Kafkas Erzählformen'.** Deutsche Vierteljahrschrift XXVI (1952) 356 vd.

Masal dünyasıyla antimasal dünyası birbirinden nasıl ayrılırsa ayrılsın, her ikisinin de orta yerinde bir karakter, bir kahraman ya da antikahraman, bir prens ya da bir antiprens bulunur. Ne var ki, Kafka'nın öyküsündeki ironiyi doğuran, tüm seçilmelere en az elverişli bir kişinin dönüşüm için seçilmiş olmasıdır. Gregor'un Grete'ye karşı beslediği aşırı istek asla eski bir masaldan, örneğin Fransızların **La Belle et La Bête** masalından alınmış olmayıp, aynaya yansıyan bir yazı gibi öyküde yinelenmez. Gregor, büyülenerek hayvan kılığına sokulan ve esenliğe kavuşmak için yanıp tutuşan bir prens olmadığı gibi, acı ve ıstıraplarını sonunda dindirilen bir masal dilencisi de değildir: «Ve ölmediyse bugün yaşıyordur hâlâ». Gregor Samsa ölür, tüm fantastik masal dünyasının ötesinde yitirir yaşamını ve bu dünyanın düpedüz uzağında kalır. Masal kavramı, Gregor Samsa'ya uygulanmak istendi mi, silinip gider ortadan. Gregor Samsa iddiasız, sıradan bir pazarlamacıdır; bir sabah böcek kılığında uyanmak gibi tatsız bir durumla karşılaşır. Kendine özgü bir varoluş biçiminde hayvansal bir dönüşüme trajik bir dalış, Gregor Samsa için sözkonusu değildir. İlgili dönüşüm, daha çok, Gregor'un kahramanlık havasından uzak varlığına ne tuhafsa uygun düşer gibidir. İnsan kılığında bir pazarlamacı olarak taşrada iş gezilerine çıkan Gregor gibi, kahramanlıktan uzak bu kişinin dönüştüğü böcek de kendine özgü tüm çizgilerden yoksundur.

Değişim bir antimasal olarak tasarlanmış olsaydı, Gregor'un dönüşümüne hangi gücün yol açtığı konusuna, Kafka'nın en azından üstü kapalı değinmesi beklenirdi. Cadı ya da büyücü, peri ya da yazgı, her ne ise bu güç kendini öyküde açığa vurur ve «olmaması gerektiği gibi» olan dünyaya, «gerçekten» varolabilmek için nasıl olması gerektiğini bildirirdi. Bu özlenen «gerçek» dünyanın kenar çizgileri, görünür bir biçimde öne çıkardı. Ve doğrusu

bu gibi kenar çizgilerinin öykünün en son sayfalarında boy gösterdiğine tanık oluruz; ne var ki, böyle bir son, böceğin ardından olup bitenler Kafka'yı memnun bırakmamıştır; okuyucular da aynı hoşnutsuzluğu duymadan yapamayacaktır.

Değişim'in son bölümü Samsa ailesini bedensel bir iyileşmenin yolunda gösterir. Ne var ki, Gregor Samsa'yı dönüşüme zorlayan güç, bedensel bir hastalığın simgesinden alabildiğine daha çok bir şeydir. Gregor'un değişimine bedensel, hatta ruhsal bir rahatsızlığın dışavurumu gözüyle bakması için, öykünün hiçbir yerinde Kafka'nın okuyucuyu yüreklendirdiği görülmez. Kafka, epilog dışında ilgili konuda herhangi bir tavır takınmaktan uzak tutar kendini. «Anlatılan olayın bilmecemsiliğine yazarın kendisini de bir yaşantı ortaklığıyla karışmış»(*) gören kimse, kendi duygusallığını, tamamen soğuk bir tutumla sergilenen anlatı olayının içerisine taşımış olur. Gregor'un dönüşümüne yol açan gücün temel yasası, bu gücün kapalı bir kutu oluşturmasıdır. Her türlü betimleme amacından el çekildiği zamandır ki, bu gücü betimleme olanağı ele geçirilir. Samsa ailesinin evinde beklenmedik biçimde kendini açığa vuran boşluk, sözkonusu gücün simgesidir.

Bu güç «özlenen bilinmedik besin» gibi, benzer uhrevî dünyalardan Gregor'un kulağına çalınan müzik gibi kavranılmaz nitelik taşır. Gregor'un kendisi, kavranılmazla teması sonucu kavranılmaz duruma gelmiş, daha ilk cümlede iki olumsuzlama öneki kullanılıp «ungeheures Ungeziefer» (devcileyin böcek) olarak öyküye sokulan olumsuz bir nesneye dönüşmüştür. Sabahleyin uyandığı «tedirgin düşler» (unruhige Träume) ise her iki olumsuzlama için dilsel bir foya işlevini görür (5). Kendisine dokunul-

(*) Benno von Wiesse, **'Die deutsche Novelle von Goethe bis Kafka'** II. Düsseldorf: Bagel 1962, 344.

mayacak, **untouchable** birine dönüştürmüştür Gregor; bundan dolayıdır ki, kızkardeşi yemeğini koyup götürdüğü kâseyi «bir bezle» (29) tutar. Ayrıca, böcek sözcüğü de bireyselliğe kapalı bir tür adıdır. Kafka, öyküsünde Gregor'un dönüştüğü böceğin nasıl şey olduğunu açığa vurmaz. Yine böceğin biçim ve büyüklüğüne de değinmeden geçer. Başlangıçta Gregor'un yassı bir vücudu vardır; bu vücut o denli incedir ki, kanepenin altına kolaycacık girip saklanabilir. Ama daha sonra, doğrulup ayağa kalktı mı, dişleriyle kapının anahtarına yetişecek kadar iriliği ve uzunluğu belirtilir. Ne var ki, Kafka'nın, Gregor'u, sözkonusu dönemde Avrupa'daki pazarlamacıların iş gezilerinde kaldıkları ucuz ve pis otellerde karşılaşmaktan en çok korktukları bir böcek olan tahtakurusuna dönüştürdüğünü düşünebiliriz. İleride Kafka'nın, **Değişim**'de «kendi ailesindeki tahtakurularından» söz açtığı yolundaki iması, metnin hiçbir yerinde doğrulanmaz. Böceğin belirsiz kenar çizgileri, Gregor'un «sırtında ve böğürlerinde kendisiyle birlikte» sürüklediği «iplikler, kıllar ve yemek artıklarıyla» iyiden iyiye silinip atılır (57). Hizmetçi kadının sonunda onu «koca bir bokböceği» diye nitelemesini ille de böcekbilimle ilgili sınıflandırma gibi anlamamak gerekir. Bu davranışıyla hizmetçi, daha çok, insanlarca hakaret anlamında kullanılan bir ismin utancını da ölümcül yara almış hayvanın üzerine yıkar. Geçirdiği dönüşüm, Gregor'u bir parya, hem de hayvanlar dünyasının bir paryası yapmıştır.

Özellikle Gregor insanlık dışı güçler tarafından mahkûm edildiği için, böceğin görüntüsünü de insan eliyle resme geçirmek olanaksızdır. 1915'de yayımcı Kurt Wolff, von Ottomar tarafından hazırlanmış kapak taslağını Kafka'nın önüne koyduğu zaman, onun itirazıyla karşılaşmıştır: «Böceğin kendisi çizilemez. Hatta uzaktan bile resmi yapılamaz.» Buna karşılık, Kafka, kapak için anne ve ba-

bayla kızkardeşin aydınlık odada dikilip «tamamen karanlıklar içindeki bitişik odanın kapısının açık durduğu» sahneyi önermiştir.(*) Bu zifiri karanlık, Gregor'un yazgısıyla büründüğü hayvansal kılığın en iyi ve biricik betimlemesini oluşturur. «Un»(**), olumsuzlama, karanlık, boşluk öykünün sinesinde saklı yatan giz için Kafka'nın bulabildiği en son giysilerdir. Gregor'un dönüşümü, onun kendine özgü olup hiçliğe işarette bulunan olanaklarını ve kendisini sözkonusu olanaksızlıklara mahkûm eden yazgının anlaşılmazlığını simgeler.

Öykünün sonunda, Samsa ailesinin evden ayrılıp bir gezintiye çıkışı gösterilir. Böceğin kaldırılıp atılmasından, hizmetçiye yol verilmesinden ve kiracı bayların evden çıkıp gitmesinden sonra geride kalanlar, küçük çapta bir piknik için yola koyulmuşlardır. Geçmişin üzerinden bir sünger geçilmiş, yeni bir yaşamın arayışı içine girilmiştir. Doğada gönülleri okşayan bir hava eser ve dinlenmeye gereksinim duyan Samsa ailesinin üyelerine kucak açar. Gregor'un yaşamına bir laytmotif gibi eşlik eden yağmur dinmiştir; aile üyelerinden başka kimsenin oturmadığı tramvayın «içini baştan başa güneşin sıcacık ışınları aydınlatmaktadır». Geçmişin karanlığı, yerini geleceğin aydınlık ve özgürlüğüne bırakmıştır... Ve «daha bir yakından bakınca», önlerindeki bu gelecek için eldeki olanakların «hiç de azımsanamayacağı» anlaşılır (65). Böylece. Bir böceğe dönüşen pazarlamacının «tedirgin düşleriyle» başlayan öykü, «Gregor'un arayıp bulduğu şimdikinden daha iyi bir evde» yaşanacak dört başı mamur bir yaşama ilişkin anne ve babanın «yeni düşleriyle» son bulur. Ne var ki, Grete'de başgösteren değişiklik hepsinden çok dikkati çeker. Anne ve baba, kızlarını tamamen yeni bir

(*) Franz Kafka, **Briefe 1902–1924**, Frankfurt a. M.: S. Fischer 1938
(**) Almanca'da olumsuzluk bildiren önek (Ç.N.).

varlığa dönüştürmüşe benzeyen ilkbaharsı tomurcuklanmanın bu ansızın patlak verişine şaşkınlıklarından adeta dillerini yutmuşlardır. «Yanaklarını sararıp soldurtan tüm mihnet ve eziyetlere karşın», kızları Grete son zamanda serpilip güzel ve tombul bir kıza dönüşmüştür. (54). Dönüşümünü eksiksiz kılmak için de, Grete, şimdi tabiat ananın yaşam saçan, yaşamı yenileyen güçleriyle birlik olur.

Özellikle bu sonun Gregor'un dönüşümüne bir kontr puan olarak düşünülmüş olması ve yine özellikle bu kontr puan'ın bir armoni içinde eriyip gitmesi, onu düzmece bir nitelikle donatır. Kızkardeşinin dönüşümü, sıradan yaşamın mantıksal hoyratlığını içerir ve öykünün gerçeküstü alanında Gregor'un dönüşümünü dengelemekten uzak kalır. Kızkardeşteki dönüşümü hangi bilinmedik gücün gerçekleştirdiği sorusuna, ne ilkbahar arefesindeki güneşli günün ılık havası, ne de Samsa ailesinin toplumsal konumundaki iyileşme yanıt verir. Öykünün bu sonu, Thomas Mann'daki 'sanat' ve 'yaşam' karşıtlığının, Kafka'nın henüz bulguladığı paradoks üslup olanaklarına hayli zorlanmış bir uyarlanışıdır. Ne var ki, müziğin esintisi bir ara ruhunu yalayıp geçmiş de olsa, Gregor'a sanatçı gözüyle bakılamaz. Bir pazarlamacıdır Gregor ve pazarlamacı kalır. Bunun gibi böceğe dönüşümü de, Grete'nin uyanışı ve kadınsallıkta gözlerini açışıyla dengelenemez; bu uyanış isterse bayalığın hazlarına öykünme niteliği taşısın, böyle bir dengeleme gücünden yoksundur. Kafka devcileyin böceğin tablosunu öylesine birkezliğine ve yerinden oynatılmaz biçimde ampirik (deneysel) gerçeğin üzerine geçirmiştir ki, sözkonusu gerçek böyle bir böceğin ortada belirmesiyle bütün zamanlar için geçerli bir dönüşüme uğramıştır. Üzerinde devinip durduğumuz dünya, Gregor Samsa'nın dönüşümünden beri başkalaşmıştır.

Yayınevimizce daha önceden Kafka'nın: *"Bir Savaşın Tasviri"*, *"Dava"*, *"Şato"*, *"Hikâyeler"*, *"Kayıp(Amerika)"*, *"Taşrada Düğün Hazırlıkları"*, *"Günlükler"*, *"Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar"* ve *"Babama Mektup"* adlı kitapları *"Bütün Eserleri"* adıyla yayınlanmıştı. Bu kez *Hikâyeler*'de yer alan *"Değişim"*i Heinz Politzer'in uzun bir yorumuyla birlikte okurlarımıza sunuyoruz.

ISBN 975-406-312-5

9 789754 063127